

ELA ZI Ğ

KÜLTÜR ve TANITMA VAKFI DERGİSİ

Künye

İmtiyaz Sahibi
Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı adına
Mehmet ÇAĞLAR

*Yayın Yönetmeni ve
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü*
Murat KATİBOĞLU

Yayın Kurulu
Prof. Kerim SUNGUROĞLU
Mustafa TURAN
Sevim (Anagür) KOYUNOĞLU
Prof. Kemal ÖZMEN
Cahit KOÇ

Yönetim Yeri ve Adresi
Sokullu Mehmet Paşa Cad. Ece Sk.
No: 15/3 Dikmen ANKARA
Tel: 0312 480 28 80
Fax: 0312 480 38 08
e-mail: info@elazigvakfi.org.tr

Tasarım
baskent tasarım

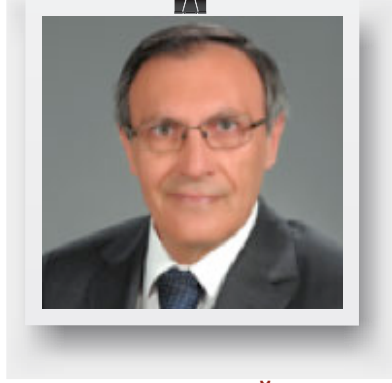
Nenehatun Cad. No:81/4 GOP
Çankaya - ANKARA
Tel: 0312 436 42 69
Faks: 0312 436 42 64
mail: bilgi@baskenttasarim.com
www.baskenttasarim.com.tr

Baskı
Ankara Ofset
Büyük Sanayi 1. Cadde
Necatibey İş Hanı Alt Kat No: 93/43-44
İskitler - Ankara
Tel: 0.312 384 50 63

Yayın Tarihi: Temmuz 2020
Yayın Türü: Yerel Süreli
Yayın Aralığı: 6 ay
Yayın Dili: Türkçe

İçindekiler

MEHMET ÇAĞLAR	1
GEÇMİŞTEN GELECEĞE DANS (MUSTAFA TURAN)	8
ALPER TAŞDELEN'İN BABASI DOĞAN TAŞDELEN'E	10
VEDA KONUŞMASI	
PROF. DR. MUSTAFA TEMİZER ve ELAZIĞ SEVDASI	12
(PROF. DR. SEMA TEMİZER OZAN)	
HARPUT SANCAĞI; SONUK (YAZIPINAR) ve ARINDIK KÖYLERİ	17
ile İLGİLİ TARİHİ BİR YANLIŞIN DÜZELTİLMESİ ÜZERİNE BİR	
ÇALIŞMA (PROF. DR. İLHAMİ KIZIROĞLU)	
ELAZIĞ DEPREMİ (SEVİM ANAGÜR KOYUNOĞLU)	47
HARPUT'TAN ELAZIĞ'A (DÖRDÜCÜ BÖLÜM) (VEDAT AKAN)	51
YÜREĞİM ŞAM'DA KALDI (NAŞİDE GÖKBUDAK)	56
İSMET ÜLKER'İN KALEMİNDEN ÜLKEMİZDE ve İLİMİZDE	58
TERMAL KAYNAKLAR (R.MİTHAT YILMAZ)	
GEÇMİŞTE KALAN HAYAT PARÇALARI (İSMET ÜLKER)	61
24 OCAK 2020'DE ELAZIĞ'DA 6.8 ŞİDDETİNDEKİ DEPREM	68
KAYBETTİKLERİMİZ	73

Mehmet ÇAĞLAR
Yönetim Kurulu Başkanı

- **Elazığ'daki Deprem ve Koronavirüs (COVID-19) Salgını Sonrasında Oluşan Ekonomik Sorunlar ve Çözüm Önerileri İçin Bir Rapor Hazırladık**
- **Palu'nun "Unesco Dünya Miras Listesi"ne Girmesi İçin Birlikte Çalışma Yapmayı Önerdik**
- **Pandemi Sürecinde Bilim İnsanı Doktor Hemşehrilerimizin Çalışmaları İle Gurur Duyduk**

1. Elazığ'da 24.Ocak.2020 tarihinde yaşanan deprem ve sonrasında dünyada ve ülkemizde felakete dönüşen Koronavirüs (Covid-19) salgınının yarattığı ekonomisporunların kısa vadede aşılması adına önümüzdeki süreçte düşündüğümüz çözüm ve önerileri yaptığımız bir çalışma ile geniş bir rapor haline getirdik, yetkililer ve kamuoyu ile paylaştık. Rapor Elazığ'da yazılı ve görsel basında gündemegeldi ve ilgi gördü.

Amacımız, virüs sonrası, dünyanın asla eski dünya olmayacağı, ciddi bir biçimde ekonomilerde daralma yaşanacağı ve özellikle dünyada; **"kendi kendine yetebilme"**olgusunun öne çıkacağı, sonuçta dünya yeni bir değişim ve gelişime hazırlanırken bizim de, bu düzene nasıl ayak uyduracağımız ve nasıl bir tavır alacağımız konusunda, görüş ve önerilerimizi paylaşmak istedik.

Bugüne kadar yaptığımız toplantı, çalıştay ve kurultay gibi etkinliklerde şehir için lokomotif olacak sektörler; tarım, su ürünleri, yer altı kaynakları ve turizm olarak belirlenmiş, sanayi, hayvancılık, inşaat, ticaret, eğitim ve sağlık gibi sektörler ise bu öncü sektörlerle birlikte gelişecek alanlar olarak açıklanmıştı.

Bu çalışmada, kaynaklarımızın sınırlı olması nedeniyle önceliklerin iyice belirlenmesi ve mevcut potansiyelimizin daha verimli kullanılması ve kısa vadede neler yapılabileceğini ortaya koymaya çalıştık. Kriz dönemleri aynı zamanda fırsat imkanı da yaratabileceğinden uzun ve belli avantajlar sağlamak için

uygun zamanlar değildir. Bu nedenle kısa vadede yeni kaynak arayışları yerine mevcut potansiyelimizi ve var olan kaynaklarımızın öncelikle değerlendirilmesinin doğru olacağını önerdik.

Bu bakış açısı ile değerlendirdiğimizde; su ürünleri, tarım ve turizm sektörleri öne çıkmaktadır.

Öncelikle; tarım ve organik tarım üzerinde durarak, tarım arazilerinin çok küçük ve parçalı

olma dezavantajı ortadan kaldırılırsa, şehirdeki çalışmayanlar (işsiz kesim) kırsala kanalize edilebilirse, tarım arazilerinin sulama sorunu çözümlenirse, kooperatifçilik ve çok ortaklı girişimcilik özendirilirse, Hazine arazileri buna göre tahsis edilirse ve özellikle organik tarım teşvik edilirse kısa vadede avantaj yaratabiliriz. Su ürünlerindeki başarımız, kapasite kullanım yetersizliği nedeniyle olumsuzluğa dönüşmektedir. Bu sektöre verilecek teşviklerle bu sorun giderilebilirse şehir için önemli bir sektör olmaya adaydır. Turizme gelince, önceki yıllarda sıkça gündeme getirdiğimiz ancak yeteri kadar anlatamadığımız bir sektördür. Zira, her zaman ve her yerde söylediğimiz gibi, bizim zenginliğimiz tarihi varlığımız, kültür ve sanat zenginliğimizdir. Buna doğal güzelliklerimizi de kattığımız zaman, bu özelliklerimiz turizm sektörünü öne çıkarmaktadır. Turizm konusunda önemli avantajlara sahibiz. Ancak, temizlik, hijyen, hizmet işletmelerinin kalite sunumu, turizm rehberliği ve bunun gibi bir kısım olumsuzluklar sektörün önünde problem olarak durmaktadır. Yöremizde yaşanmış uygarlıklar bu bölgenin tarihi ve kültürel zenginliğini ortaya koymaktadır.

Yaşanmış bu uygarlıklardan günümüze kadar ayakta kalarak varlığını sürdüren çok sayıda tarihi ve kültürel servet bulunmaktadır. Ancak, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün çalışmalarında üzülmeye bu uygarlıkların ve bu uygarlıklardan bize miras kalan tarihi ve kültürel varlıkların tam olarak yer almadığını ve tanıtılmadığını görüyoruz. Bu nedenle acaba diyor ve bunların tam olarak bilinip, bilinmediği gibi bir endişeye kapılıyoruz. Biliniyorsa niye tanıtılmadığını anlamakta zorlanıyoruz.

Ayrıca, 2019 yılında çıkarılan **“Gezi Rehberi”**nde **“Harput’un UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi”**nde olduğundan ve müzik bölümünde de **“Harput Senfonisi”**nden söz edilmemesini hayretle ve üzülmeye izliyoruz. Bu eksiklik ve yanlışlıklar karşısında, **“Bölgemiz tarih ve kültür fıskırıyor. Ancak, biz bunu değerlendirmiyor ve tanıtıyoruz”** sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bu nedenle yöremizde yaşanan uygarlıkları ve mevcut tarihi ve kültürel zenginliği yerleşim yerlerine göre yeniden tek tek tespit etmeye ve yaşanmış hikayeleri ile bu çalışmada anlatmaya çalıştık. Gördüğümüz, bugüne kadar ismini pek duymadığımız varlıkların bir çoğundan bugüne kadar hiç söz edilmediğidir. Bunların bütünüyle tam ve doğru olarak tanıtılmasını arzu ediyoruz.

Turizm'de yeni bir model, sanal-dijital tur sanki tam bize göre. Bu model ile, kişinin istediği tur seçeneğini satın alarak tanımayı arzu ettiği şehrin veya bölgenin bilinmeyen hikayeleri, tarihi, kültürel mirası, sanat değerleri, mutfağı, doğal güzellikleri, müzeleri ve müziği anlatılıyor. Tüm sesli anlatımlar mekana özgü müziklerle harmanlanarak sunuluyor. Sesli dijital tur uygulaması bizim gibi hikayesi çok, tarihi ve kültürel varlık zenginliği olan yerler için bulunmaz fırsat olarak görünüyor. Bu nedenle yaşanmış, türkü ve şarkılara konu olmuş bir çok hikayemizin de tozlu raflardan çıkarılarak dünyanın gözü önüne sergileyeceğimiz Harput Musikisi için de bir şans doğacaktır. Ayrıca, Harput özelinde yaşanmış ve bir çok farklı ilişkiye konu olmuş, aşk, komşuluk, insanlık ve evrensel değerleri içeren şarkı ve türkülerimizin edebi veya sanatsal eser olarak takdim edilmesini istiyoruz.

Elazığ Belediyesi ile ortaklık yaparak geliştirdiğimiz çok kapsamlı bir proje çerçevesinde 14 ay gibi kısa bir sürede Harput **"UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi"** ne girdi. Ayrıca, Vakfımız **"Harput Senfonisi"** eseri ile müziğimizi evrensel bir boyuta taşımak amacı ile yoğun bir gayret sarfetmektedir. Ancak, kazandırdığımız bu iki markaya şehir sahip çıkmamakta ve duyarsız kalmaktadır. Bu konudaki sitemimizi dile getirdik. Şimdi hedefimiz 2023 yılında Elazığ'ın **"Türk Dünyası Kültür Başkenti"** seçilmesidir. Bununla ilgili girişimlerimizi başlattık. Şehrin hiç değilse bu projenin gerçekleştirilmesinde destek vermesini arzu ediyoruz. Ayrıca, bu raporda, Şer'iyye sicilleri, kent konseyi ve Elazığ'da STK'ların durumu ile ilgili görüşlerimizi de ilettik.

Bu çalışmada, şehrin ekonomik ve kültürel yapısının mevcut durumu, sektörlerde yaşanan olumsuzlukları ve bununla ilgili eleştirilerimizi ve çözüm için görüş ve önerilerimizi dile getirmeye çalıştık. Amacımız ortak akılda birleşmek, görüşlerimizi paylaşmak ve katkıda bulunmaktır. Bu nedenle bir yandan sayın milletvekillerimize büyük bir iş ve özellikle İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile İl Tarım Müdürlüğü'ne de büyük bir sorumluluk düşmektedir.

Raporun sonunda bir çağrımız oldu. "2023 Harput Yılı" ilan edilsin diye, nedeni;

- 2023 yılında Elazığ "Türk Dünyası Kültür Başkenti" seçilsin diye.
- 2023 yılında Harput "UNESCO Dünya Mirası" Kesin Listesine girsin diye.
- Elazığ'ı Tarımda ve Turizmde marka şehir haline getirelim diye.
- Coğrafyamızda yaşanmış uygarlıkları ve onlardan geriye kalan tarihi ve kültür mirasını dünyaya iyi tanıtalım, diye.

2. 24 Ocak 2019 tarihinde Elazığ'da yaşanan deprem felaketi nedeniyle bir kez daha şehrimize geçmiş olsun dilekelerimizi iletiyoruz. O günlerde acımızı paylaşmak adına biz de hemşehrilerimizin yanında olmaya çalıştık. Bize katkı vererek yardımlarını vakfımız aracılığı ile Elazığ'a aktaran sayın üyelerimize ve hemşehrilerimize teşekkür ve şükranlarımızı iletmek istiyoruz. Vakfımıza aktarılan maddi yardımları çek olarak "**Elazığ Valiliği Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı**" hesabına teslim ederek şehrimize destek olmaya çalıştık.

Özellikle her zaman olduğu gibi, deprem için de maddi desteğini esirgemeyen üyemiz **Sayın Salih Özbulut** ve hemşehrimiz **Sayın Mahmut Özbulut** ve **Sayın Eren Kent**' e, gönderdiğimiz aynı yardımların şehirde gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasında bize yardımcı olan ve desteklerini esirgemeyen "**Türk Kadınlar Konseyi Elazığ Şubesi**" yönetimine, başkan **Prof. Dr. Sayın Sema Temizer Ozan**' a, **Sayın Meltem Turan** ve **Sayın Mert Turan**' a ayrı ayrı teşekkür ederiz.

Yine deprem nedeniyle Adana'da 15 Şubat 2020 tarihinde "**Harpuz Senfonisi**" konserini düzenleyerek, buradan elde edilen geliri deprem için Vakfımıza bağışlayan "**Adana Çukurova Devlet Senfoni Orkestrası**"na ve konsere sırf destek vermek amacı ile katılan **Şef BujorHonic** ve Devlet Opera Sanatçıları **Sayın Feryal Türkoğlu, Zeynep Halvaşi, Mehmet Yılmaz** ve **Barış Yanç'a** ve **Çukurova Flarmoni Derneği**'ne de ayrı ayrı teşekkür ve şükranlarımızı sunuyoruz.

3. Yukarıda ayrıntılarını açıkladığımız raporda, ayrıca; Palu'nun tarihi geçmişi ve sahip olduğu tarihi ve kültürel varlık zenginliği nedeniyle "UNESCO Dünya Miras Listesi" ne girmeyi hakettiğini dile getirdik. Bu nedenle Vakıf olarak Palu'nun UNESCO süreci için ortak bir proje yapmayı ve şehir ile birlikte çalışmayı teklif ettik. 7000 yıllık tarihi geçmişi ile coğrafyamızda önemli bir yere sahip olan Palu'yu ne acıdır ki, bugüne kadar yeteri ölçüde tanımadığımız gibi

tanımadık. Öncelikle bu eksikliğimizi bir özelleştirme olarak kabul edip, bu hatayı geçmiştekilere yüklemeyi bir yana bırakıp, artık bu tarihi ve kültürel zenginliği ve yörede yaşanmış uygarlıkları doğru bir biçimde ortaya koymamız ve iyi anlatmamızın zamanı geldiğini düşünüyoruz.

Tarih boyunca bir çok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Palu'da yaşanmış olan uygarlıkları satır başlıkları ile şu şekilde sıralamak mümkündür.

1. Palu ilçesinin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Palu ve yöresi **Sümerler ve Akadların** egemenliğinde kalmasına rağmen o dönemle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamadığı tesbit edilmiştir.
2. Palu ve yöresinin bilinen en eski sakinleri Hurrilerdir.
3. Palu ismi M.Ö. 2000 yıllarından itibaren Hititler tarafından kullanılmaya başlanmıştır.
4. **Asurlar**
5. **Urartular**
6. **İskitler**
7. **Persler**
8. **Makodonyalılar**
9. **Selevkoslar**
10. **Romalılar**
11. **Partlar**
12. **Sasaniler**
13. **Emeviler**
14. **Abbasiler**

15. Büveyhoğulları
16. Mevaniler
17. Bizanslılar
18. Selçuklular
19. Çubukoğulları
20. Artukoğulları
21. Harezmiler
22. İlhanlılar
23. Dulkadiroğulları
24. Akkoyunlular
25. Safeviler
26. Osmanlılar

Palu’ da yukarıda sayılan yaşanmış uygarlıklardan günümüze miras olarak kalan 50’ye yakın tescilli kültür ve tabiat varlığı bulunmaktadır. Palu’da kıyıda köşede kalmış kaderine terk edilmiş 3 bin yıllık tarihi kalıntılar çok önemli ve görülmeye değer olup, ne yazık ki, bu güne kadar tanıtılmamıştır. Oysa, bu tarih ve zengin kültür değerimiz başlı başına anlatılması gereken bir Palu hikayesini oluşturmaktadır. Zira, Palu; **Urartu Kralı Menua**’ ya ait çivi yazılı taş kitabesi, kalesi, türbesi, cami ve kilise kalıntıları ile görülmeye değer bir yerleşim merkezidir.

Palu Kalesi Elazığ’ın Palu ilçesinde yer alan tarihi bir kaledir. Kaya üzerine inşa edilen kale, Urartular döneminden kalmadır. Urartu Kralı **Menuas** tarafından yaptırılmıştır. Kalede Urartu dönemine ait yaklaşık 3 bin yıllık çivi yazısıyla yazılmış, **“Urartu Yazıtı”, “Urartu Kaya Tünelleri”, “Urartu Kaya Mezarları”, “Urartu Kaya Merdivenleri”, “Urartu Tapınakları”** ve tapınma nişleri ile su sarnıçları bulunmaktadır. Ayrıca, **Artuklu, Selçuklu** ve **Osmanlı** yapımı saray, askeri binalar, kale surları mevcuttur.

Evliya Çelebi’ nin seyahatnamesinde kale için **“Göğe baş uzatmış bir kale”** diye bahsedilen **Palu Kalesi**, bir çok medeniyetin izlerini taşıyan eşsiz eserler barındırmaktadır. Kalede eşsiz **Urartu, Bizans, Artuklu, Selçuklu** ve **Osmanlı** eserleri görülmeye değerdir.

Palu ilçesindeki diğer kayda değer tarihi eserler ise şu şekildedir.

- **SurpLusavoriç Kilisesi**

Palu’da yaşamış Ermeni ve Süryani vatandaşlarımızın dini vecibelerini yerine getirebilmeleri için birçok manastır ve kilise yaptıkları bilinmektedir. Bunlardan biri de zamana ve insan tahribatına karşı halen daha ayakta duran **“SurpLusavoriç”** kilisesidir. Bazı kaynaklarda Bizans döneminden kaldığı bahsedilmektedir.

- **Urartu Kaya Kitabesi**

Palu Kalesinin kuzeydoğu cephesinde bulunan, Palu Yazıtı olarak da bilinen kaya kitabesi, Urartuların batı seferleri hakkında bilgi veren önemli yazıtlardandır. Kitabe çivi yazısıyla yazılmıştır.

- **Küçük Camii**
- **Ulu Camii**
- **IV. Murat Köprüsü**
- **Merkez Camii**
- **Çemşit Bey Türbesi ve Mescidi**
- **Alacalı Mescid**
- **Merkez Camii**
- **Tarihi Kilise**
- **Kindik Kilisesi**
- **Kindik Hamamı**

İlk çağlardan beri Elazığ bölgesinin önemli bir yerleşim alanı olan Palu, tarihi ve kültürel zenginliğinin yanı sıra doğal güzelliği ile de turizm açısından yörede önemli bir potansiyel barındırmaktadır.

Özetle, Harput gibi Palu' da sahip olduğu zengin bir tarih ve kültür ve bunu yansıtan sayısız korumaya muhtaç varlığı yaşatmaktadır. Doğaya ve zamana direnen bu zengin tarih ve kültür değerinin korunması ve gelecek kuşaklara miras olarak bırakılması, ancak bu varlıkların **"Dünya Mirası"** haline getirilmesi ile mümkün olabilecektir. Bu nedenledir ki, Harput' un UNESCO Dünya Miras Listesine girmesi ile ilgili olarak gerçekleştirdiğimiz çalışmayı PALU için de yapmayı arzu ediyoruz. Kaldı ki, Palu geçmişi ve sahip olduğu tarihi ve kültürel varlık zenginliği ile bunu hak etmektedir. Vakıf olarak Palu' nun da **"UNESCO Dünya Miras Listesi"** ne alınması için ortak bir proje yapmayı ve şehir ile birlikte çalışmayı öneriyoruz.

GEÇ HİÇTEN İYİDİR.

4. Pandemi sürecinde ülkemiz adına sağlık alanında önemli görevler üstlenen ve yoğun bir hizmet veren, bu nedenle isimleri sıkça gündeme gelen doktor hemşehrilerimize biz de Vakıf yönetimi olarak teşekkür ediyor ve onlarla gurur duyuyoruz. Ayrıca aşağıda isimlerini belirttiğimiz bu değerli bilim insanlarının isimlerini Elazığ Belediyesinin şehirdeki parklara vermesini öneriyoruz.

- **Prof. Dr. Mehmet Ceyhan**
- **Prof. Dr. Necmettin Ünal**
- **Prof. Dr. Dilaver Öztörün**
- **Prof. Dr. Mustafa Necmi İlhan**
- **Prof. Dr. Toker Ergüder**

Kaynakça :

- Kıyak Abdulkadir
(Elazığ ve Yöresinde Ziyaret Yerleri - 2012)
- Yiğit A + Çağlayan H.
(Turizm Kültür ve Tabiat Varlıkları Sektörü - 1997)

Mehmet ÇAĞLAR

Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı
Yönetim Kurulu Başkanı

Mustafa TURAN

GEÇMİŞTEN GELECEĞE DANS

“Dans etmek evrenin titreşimini hissetmektir”

Dünya Dans Tarihi (World History of the Dance) adlı eserin yazarı “CURT SACHS” Dans bütün sanatların anasıdır. Diyor. İlk bakışta çok iddialı bir görüş olarak algılansa da, düz bir mantık yaklaşımı ile, dans olgusunun insanla başladığını, akli selim herkes kabul eder. İnsanın varoluşunda, konuşma ihtiyacını karşılayacak bir lisanı yoktu. İnsanlık tarihinin ilk lisanı “Vücut Dilidir” diyebiliriz.

İşte insanla başlayan vücut dili ile dans olgusu da başlamıştır. Dans; en geniş tarifiyle, ritmik hareket demektir. Yalnız insanlara mahsus olmayan hayvanlar arasında ve hatta cansız tabiatta da görülen evrensel bir olaydır.

Dans-Müzik-Kıyafet gibi göze ve kulağa hitap eden ve estetik özellikler taşıyan faaliyetlerde kişinin zevk duygusu önemli rol oynamaktadır. Zevklerde tartışılmayacağına göre, en cazip ve etkili icra avantajlı olmaktadır.

Çeşitlilik ve zenginlik bakımından dünya dansları arasında, müstesna bir yere sahip olan, Türk Halk Dansları, bütün dünyanın dikkatini ve ilgisini çekmektedir. Çok geniş bir coğrafya da muhtelif medeniyetlerin harmanında hemhal olmuş bu milletin, köklü bir tarihi çok zengin ve renkli kültürünün olması tabiidir.

Mazinin hüznü ve neşeli hatırlarını taşıyan danslarımız halkın sanatsal, kültürel ve sosyal anlamda zenginleşmesine çok önemli katkıları bulunmaktadır. Bu zenginlik içerisinde milletimizin ortak diyebileceğimiz bir halk dansı yoktur. Ancak, yarında olmayacak anlamını taşımaz. Nitelik ve nicelik olarak gözlenen artışların ve olumlu çalışmaların yanı sıra mevcut değerlerden esinlenerek yapılan yenilikler gelecek için umut olmalıdır. Ancak, umut olması için yapılan çalışmaların, ticari kaygıdan uzak, dürüst ve bilimsel olması geçmişimiz olan saygımızın gereğidir.

Yıllarca; Halk Oyunları mı? Halk Dansları mı? Tartışması gündemi meşgul etti. Taraflar arasında mutabakat sağlanamadı.

Dansı tercih edenler, yerellikten ulusallığa, ulusallıktan, evrenselliğe giden ve insanlığın ortak kültürüne katkıda bulunan önemini vurgulamaktadırlar. İnsanlar dün kendisi için oynuyordu. Bugün seyirciye, yani başkası için oynuyor. Dahası dünyanın her köşesinde ve sahne ortamında bu değerlerimiz ülkemizi ve insanımızı bir bayrak gibi temsil etmektedir.

Ülkemizde endüstrileşmenin, şehirleşmenin okur, yazarlık oranının artması ve kitle haberleşme araçlarının yaygınlaşması sonucu, geleneklerimizde hızlı bir değişme süreci yaşandığı muhakkaktır.

Bu süreç, sosyologlar, sosyal Antropologlar, Halk bilimcileri ve uzmanlar tarafından izlenmektedir. Halk oyunlarını tercih edenler en önemli gerekçe olarak DANS'ın yabancı bir kelime olduğunu ileri sürmektedirler. Oyun kelimesi Türkçedir. Herkes tarafından bilinmektedir. Dolayısıyla, Halk Oyunları denmesi zorunludur diyerek, katı bir tutum sergilemektedirler.

Oysa, dansın yabancı bir kelime olduğunu söyleyenler, Folklor- otantik- koreograf kelimelerini sıkça kullanmaktadır. En ilginç olanı da bu iddia sahiplerinin isimleri maalesef Türkçe değildir. Ancak buna başka anlamlar yüklemeyen, tezi somutlaştırmak için yapılan bir tespit olduğu bilinmelidir.

Aslında "Halk Oyunları" veya "Halk Dansları" olarak ikisinin de kullanılmasında herhangi bir mahsur da yoktur. Doğru olanı da tercih ve takdire bırakmaktır. Her ne kadar ortak bir dansımızın olmadığını ifade etsek, ortak paydamız olduğunda ihtilafımız da olmamalıdır. Geçmişimizin bizlere sunduğu bu hazineyi anlamamız, özümsememiz ve bizden sonraki nesillere aktarmamız gerekmektedir.

Bu güzelliklerimizin önemini idrakinde olup sahiplenmeliyiz. Bu müstesna değerler bizim kimliğimizdir. Kimliğimize sahip çıkmak geleceğimizin en güçlü teminatıdır.

Geçmişimizi tanımadan güçlü bir geleceğin kurulamayacağını bilmeliyiz. İşte bu anlayış içerisinde Cumhuriyetin ilk dönemlerinde o günün şartlarında çok önemli sayılabilecek çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

İlk derlemeler 1937 yılında Ferit Anlar – Necil Kazım Akses – Ulvi Cemal Erkin – Halit Bedii Yönetken ve Muzaffer Sarısözen tarafından muhtelif illerde yapılmıştır. Geniş bir sahada yapılan bu derlemeler, zengin kültürümüzün tespiti ve günümüze taşınmasında çok yararlı olmuştur. Bu çalışmalar ülke genelinde yapılmış olsaydı, bugün yaşanan bazı olumsuzluklar olmazdı. Bu anlamda halen çok eksikimiz olduğu bilinmektedir. Ülkemizde akademik çalışmalarında geç başlamış olması ciddi bir kayıptır. Ancak üniversitelerimizde, konservatuarlarımızda başlatılan çalışmalar okullarımızda, Vakıf ve derneklerimizdeki faaliyetlerinde düşünürsek, gelecek için sağlıklı bir teminatır.

1975 öncesine kadar özellikler halk danslarımızla ilgili araştırma ve çalışmalar gönüllülük esasına göre yapılmıştır. Bu amatör çalışmalarla, imkânlarda, katılımı sınırlıydı. Bununla birlikte, çok yararlı hizmetlerin yapıldığını kabul etmekteyiz.

1975 yılında Devlet Halk Dansları Topluluğu'nun kurulması bir milattir. Topluluğun uygulamaları, amatörler için ışık olmuştur. Kısa sürede bu amatörlerin yaptıkları gösterilerde teknik ve temsil güçlerinin çok olumlu yönde geliştiği gözlenmiştir.

İnsanoğlunun sahip olduğu bu anonim sanatın yaygınlaşması, özellikle okullarda ders olarak tedrisata alınması hususu zamana bırakılmamalıdır. Her geçen gün, gençlerimiz için ülkemiz için büyük kayıptır. Bu müstesna hazinemizin değerini bilelim, her türlü siyasi mülahazalardan uzak ortak değerimiz olarak sahiplenelim. Zira; sevginin, sanatın ve kültürün ideolojisi olmaz olmamalıdır.

Mustafa TURAN

ALPER TAŞDELEN'İN BABASI DOĞAN TAŞDELEN'E VEDA KONUŞMASI

Hayatta gerçekten zor olan durumlar var. Ama ben her şeyden önce babama, büyük başkana, efsane başkana belediyene hoş geldin diyorum. Biliyorum ki aynı duyguları paylaşıyoruz. Babamı kendi babasından ayırmayan sizler buradasınız. O sadece benim babam değildi. Bu belediyenin de babasıydı. Hepinizin babasıydı.

Ben sadece babamı değil, önderimi, ışığımı, kutup yıldızımı kaybettim. Ama yine Doğan Taşdelen'in oğlu olarak, yine ondan öğrendiğim şekilde yılmadan umutsuzluğa kapılmadan, onun bana çizdiği yolda daha fazla azimle, daha fazla çalışarak yürümeye devam edeceğim. Çünkü ben onun oğluyum. Onun en büyük eseri Çankaya Belediyesiydi. Sosyal demokrasinin, sosyal demokrat belediyeciliğin en güzel örneklerini verdi. Sosyal demokrat belediyeciliğin pusulası oldu. Bu nedenle babamın bu eserine, bu belediyeye her zamankinden fazla sahip çıkacağıma ve her zamankinden fazla çalışacağıma huzurunda söz veriyorum.

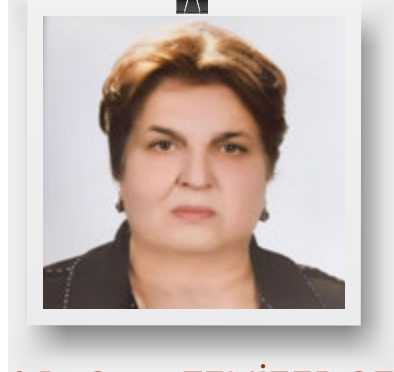
Sevgili dostlarım, çalışma arkadaşlarım, yoldaşlarım; babamın deyimiyle analarım, bacılarım. Onun yolundan yürümek istiyorsak, onun ideallerini yaşatacağız. O yüreği sevgi dolu bir insandı. Doğan Taşdelen'i sevmek çalışmaktan geçer, dürüst ve namuslu olmaktan geçer. Doğan Taşdelen'i sevmek, halktan, ezilenden, özgürlükten, Mustafa Kemal Atatürk'ten yana olmak demektir. Hepimiz ama hepimiz onun bu ideallerine sahip çıkacağız. Benim hayatımda en fazla gururlandıran ikinci seçimi de geçirdikten sonra yanına çağırıp, "Oğlum seninle gurur duyuyorum" demesiydi. Ben öyle bir babanın evladı olduğum için gerçekten çok şanslıyım. Sizler de böyle bir babanın böyle bir belediye başkanının evlatları, yoldaşları olduğu için çok şanslısınız.

"Babam Doğan Taşdelen'in en büyük eseri Çankaya Belediyesiydi... Burada işçi dostu, Çankaya Babamın eserine, bu belediyeye her zaman sahip çıkacağıma, Çankaya için her zaman daha da çok çalışacağıma tüm belediye ailem önünde, babamın huzurunda söz veriyorum. Biliyorum ki O yüreği sevgi dolu bir insandı.

Çok güzel bir insanı kaybettik. Yüreğinde asla kin olmayan, nefret olmayan, gerçekten herkese annesi, bacısı, kardeşi gözüyle bakan, yüreğinde insan sevgisi olan çok güzel bir insanı kaybettik. Sadece babamı değil çok güzel bir insanı kaybettik. Onun yüreğinin güzelliği, onun yanında olan, çevresinde olan herkese yayılırdı. Herkese sevgiyle yaklaşırdı. Darda olanın, açıkta olanın yanında olurdu. 12 Eylül'de içerde işkenceden geçen, zindanlardan çıkan herkese sahip çıkmıştı. Hayatını yazıyordu, kitap yazıyordu. Aslında bitirmeye de az kalmıştı. Ersin Bal var gazeteci, Ersin Ağabeyle telefonla yan yana yazıyorlardı. Dün Ersin Ağabey bana dedi ki: "Kitap yazarken 12 Eylül'de hapse atıldığında, zindanlara düştüğünde, orayı anlatırken ağladı. Tekrar yaşadı". Ben de Ersin Ağabey'e dedim ki, ağabey niye ağladığını ben tamamlayayım sana. Çünkü babam gözaltına alındığında, içeri alındığında her sabah rahmetli Hüseyin Dedem, oraya gidip, "Bana evladımı gösterin" diye kapıda ağlıyordu. O da içeride bunu biliyordu, rahmetli dedem; babası aklına gelmiştir dedim. Bu süreçte sıkıntıları hep beraber yaşadık. Ama haksızlığa karşı ezilenden yana oldu.

Sivas katliamı olduğunda bütün o cenazelerin aldı taşıdı, mezarlığa kadar her türlü engellemeye rağmen o götürdü. 12 Eylül'den sonra DİSK açıldığında, DİSK'in örgütlenmesi için işi gücü bıraktı ve DİSK'in örgütlenmesi için çalıştı. İşçinin, emekçinin her zaman yanında oldu, onların da babası oldu. Bugün baktığında her siyasi görüşten her düşünceden insanları çok büyük bir saygıyla andığını hep beraber görüyoruz. Bunun nedeni de yine o yüreğinde insan sevgisi, "Benim Kabe'm insandır" diyen anlayış. Kimseyi kimseden ayırt etmeyen, o güzel hümanist bakış.

Evet, bugün zor bir gün... Can Yücel'in çok güzel bir şiiri var. Diyor ki, 'Hayatta ben en çok babamı sevdim'. Ben de hayatta en çok babamı sevdim. Çünkü o bir dağdı. O gerçekten yürekli, büyük bir insandı. Ama huzurunuzda tekrar söz veriyorum. Sevgili babam, kutup yıldızım, önderim, ışığım; senin izinden yürümeye devam edeceğiz. Senin bütün hasretlerine sahip çıkacağız, yaşatacağız ve senin en büyük emanetin olan Çankaya Belediyesine başta ben, evladın Alper ve buradaki yüzlerce, binlerce evladın hep beraber sahip çıkacağız. Daha fazla çalışacağız, daha fazla üreteceğiz ve bu belediye yüceldikçe senin de yüceleceğini, huzurla yatacağını biliyorum. Bunların hepsini hep beraber yapacağız. Çünkü burada konuşan bir Alper var ama binlerce Alper var. O nedenle hepinizin başı sağ olsun, hepimizin başı sağ olsun. Sevgili babam devrin daim olsun, devrin daim olsun. İnsanın yere göğe sığdıramadığı babasını mezarlıkta üç metre kareye bırakması kadar zor bir şey yok. Devrin daim olsun, ışıklar yoldaşın olsun, ışıklar içinde yürü, mekanın cennet olsun.

Prof. Dr. Sema TEMİZER OZAN

Prof. Dr. MUSTAFA TEMİZER ve ELAZIĞ SEVDASI

Ben Prof. Dr. Sema Temizer Ozan, bugün sizlere çok kıymetli ve rahmetli babam Prof. Dr. Mustafa Temizer 'in özgeçmişini ve Elazığ aşkını en yalın haliyle anlatmaya çalışacağım.

Prof. Dr. Mustafa Temizer

Prof. Dr. Mustafa Temizer 1923 yılında ELAZIĞ / Harput'ta doğmuş, Gamber Çavuşoğulları'ndan Hacı Mehmet Temizer'in oğludur. Annesi Hacı Ahmet Kaya'nın kızı Güllü hanımdır.

1929 yılında Harput'ta Osmanlıca yazı öğrenimine başlamıştır. İlk ve orta okulu Elazığ'da okumuş, Lise öğreniminin ilk iki yılını Malatya'da son yılını da Elazığ Lisesinde tamamlamıştır (1941).

1942 yılında Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesine girmiştir. 1947 yılında aynı üniversitenin aynı fakültesinden mezun olduktan sonra Elazığ Veteriner İşleri Müdürlüğüne Veteriner Hekim olarak atanmıştır.

1948 senesinde vatani görevini yedek subay olarak Sarıkamış Suvari Tümeni'nde yapmış ve Ankara Tarım Bakanlığı Bakteriyoloji Enstitüsüne

Asistan olarak atanmıştır.

1949 yılında Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Cerrahi Kürsüsünün açtığı asistanlık sınavını kazanarak üniversite yaşamına adımını atmış, 1954'de **D. V. M. Ph. D.** sini bitirmiş, 1961'de **Doç. Dr.** , 1967'de **Prof. Dr.** ünvanlarını almıştır.

1967 senesinde Ankara Üniversitesi'ne bağlı olarak Elazığ Veteriner Fakültesi kurma işlerine başlamış ve **1970'de** çok kısıtlı imkanlarla kurduğu bu fakültenin **seçimle DEKANLIĞINA** getirilmiştir. Bu fakültenin mevcut sorunlarını giderirken bir taraftan da ileride adını vereceğimiz **FIRAT ÜNİVERSİTESİ'** nin gerekli plan, program ve proje işlerinin teminine yönelik hizmetlere girişmiştir.

1971 yılında FIRAT ÜNİVERSİTESİNİ KURMA ve GELİŞTİRME KOMİTESİNİN BAŞKANLIĞINA SEÇİMLE GETİRİLMİŞTİR.

Bu komite içerisinde eski bir bakan, eski bir rektör, üç profesör, yine son dönemlerde bakanlık yapmış bir D.P.T.uzmanı olup ve daha bir çok değerli elemen ile birlikte Fırat Üniversitesinin bugüne kadar gelmesinde büyük bir özveri ile çalışmışlardır. Temizer hoca hizmeti geçenleri de daima minnet ve şükran ile anmayı bu vesile ile bir görev bilmiştir.

1975'de "**FIRAT ÜNİVERSİTESİ KANUNUNU**" da Büyük Millet Meclisinden çıkartarak **Fen, Edebiyat Fakültelerini** de açarak **Veteriner Fakültesi** ile birlikte **FIRAT ÜNİVERSİTESİNİ** kurmuştur ve seçimle aynı üniversitenin **REKTÖRLÜĞÜNE** getirilmiştir. Bu göreve bir ikinci seçim ile 7 yıl devam eden Rektörlük hizmetini büyük bir başarı ile yürütmüştür. Bu arada Ünivesitemizin her yönde gelişmesine, yatırımların hızlandırılmasına, bilimsel ve teknik açıdan öğretim üye ve yardımcılarının teminine yönelik hizmetlere sonsuz bir aşk ve çaba ile girişerek olumlu gelişmelere vesile olmuştur.

Ülke çapında **BALIKÇILIK YÜKSEK OKULLARININ** açılmasına önayak olmuştur.

Elazığ'da da Fırat Ünivesitesi içinde bir "**BALIKÇILIK VE SU ÜRÜNLERİ YÜKSEK OKULUNU**" KURMUŞTUR. Bu Yüksek Okul da daha sonra "**SU ÜRÜNLERİ FAKÜLTESİNE**" dönüşmüştür.

Balıkçılık Araştırma İstasyonlarını; Cıp Köyü ve Hazar Gölü kıyısında "**ÜNİVERSİTE KAMPI**" içinde açmıştır.

Bilahare "**TIP FAKÜLTESİ**" kurma kararının ve gerekli kanunlarını da çıkartmıştır.

Üniversitemiz içerisinde; **VETERİNER, FEN, EDEBİYAT, TIP FAKÜLTELERİNİ, BALIKÇILIK TESİSLERİ, HAZAR GÖLÜ TESİSLERİ MEDİKO-SOSYAL, REKTÖRLÜK, ARAŞTIRMA VE UYGULAMA ÇİFTLİĞİ, 300 CİVARINDA KONUT PLAN VE PROJELERİNİ, SAĞLIK, FEN VE SOSYAL ARAŞTIRMA ENSTİTÜLERİ** Açılmasını ve kampus içinde diğer yatırımların gerçekleşmesi için çalışmıştır. **YATIRIMLARINI GERÇEKLEŞTİRMİŞTİR.**

Zamanında üniversitemiz bünyesinde, Kesik Köprü yöresinde Tarım ve Hayvancılıkla ilgili büyük çapta araştırma, uygulama ve üretime yönelik plan ve programları gerçekleştirmiştir.

Temizer Hocanın gayesi çok eski bir kültür merkezi olan Elazığ-Harpüt'da 20-25 000 kişilik, hatta daha fazla kapasitede memleket kalkınmasında gerçek hizmet edecek birimleri açmak milli birlik ve beraberlik içerisinde **ATATÜRK İLKELERİ'ne** sıkı sıkıya bağlı aydınlar yetiştirmektir. Bu maksatla da üniversitemiz bünyesinde 27 adet fakülte ve yüksek okulu, yakın zaman içinde gerçekleştirebilecek bir projeksiyon hazırlatmıştır. Üniversitemiz içinde araştırmaları ve yayınları yapmak üzere **SAĞLI, FEN ve SOSYAL ARAŞTIRMA ENSTİTÜLERİ** ile **MATBAA'yı** kurmuştur.

Üniversite içerisine ibadetle ilgili bir **CAMİ PROJESİ** geliştirilmiş ve cami de profesörlerin vaaz vermesi, bilgili, kültürlü akademik kariyerli insanların din hizmetleri vermesi amaçlanmıştır.

Parolası daima yobazlığa hayır, güzelliğe birlik ve bereberliğe evet olmuştur.

1955-1956 yıllarında Amerika'da, 1964 'te Almanya'da kalmıştır. Ayrıca iki kez Amerika'ya, birçok kez Avrupa ülkelerine bir kez İsrail'e, Suudi Arabistan'a ve Rusya'ya gitmiştir.

Rektörlük görevini müteakiben 1982 yılında çıkarılan 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu ile birlikte kuruluşunu gerçekleştirdiği Veteriner Fakültesi Dekanlığına atanmıştı. Bu dönemde kendisine getirilen Elazığ Belediye Başkan Adaylığı teklifini kabul ederek seçimlere girmiş ve 35 000 gibi büyük bir oy alarak toplumun büyük bir kısmının desteğini de alarak 1984 yılı Mart Ayında ELAZIĞ BELEDİYE BAŞKANI olmuştur. Beş yıl süren Belediye Başkanlığı döneminde;

16500 konutluk "DOĞU KENT PROJESİ" ile çok sayıda dükkân, okul, merkezi ısıtma sistemi, spor sahaları halkın hizmetine sunulmuştur.

Şehir merkezinde "350 km KANALİYASYON" yapılmış buna ek olarak aldığı 4,5 milyarlık yardımlarla bu konuda çalışmalarına devam etmiştir.

400 km uzunluğunda "SU ŞEBEKESİ" yeniden değiştirilerek yapılmıştır.

Şehir içinde çeşitli yerlerde 25000 m³ lük "SU DEPOLARI " yaptırılmıştır.

Elazığ içme suyu için 100 milyarlık "HATUN KÖY PROJESİ" ihale edilmiş ve bitirilmiştir.

32 milyarlık acil "İÇME SU PROJESİ" ihale edilmiş ve bitirilmiştir.

Elazığ için büyük bir "ARITMA PROJESİ" (20 milyarlık) yapımı bitirilmiştir.

Şehirlerarası gayet modern bir "OTOBÜS TERMİNALİ" hizmete sokulmuştur.

150.000 kapasiteli bir "EKMEK FABRİKASI" hizmete sokulmuştur.

Şehir için çok önemli olan bir "KUM, ÇAKIL, ELEME ANONİM ŞİRKETİ" kurulmuş ve hizmete başlamıştır, amaç "BETON SANRALLERİ" hizmete sunularak daha sağlıklı yapıların yapılmasını amaçlamıştır.

"KARAÇALI İÇMESUYU PROJESİ" gerçekleştirilmiş halkımızın daha kaliteli su ihtiyacı giderilmiş ve belediyemize de bir gelir kaynağı sağlanmıştır.

Elazığ Kültür Fuarı, El Sanatları, Eğitim merkezi projesi konkurla yaptırılmış yeri tesbit edilmiş, olabirlik projesi hazırlanmış ne yazık ki temeli atılamamıştır. Oysaki Elazığ için fevkalade önemli bir projedir. Bunun gerçekleşmesini hep dilemiştir.

ELAZIĞ-HARPUT imar planı yeniden yaptırılmıştır.

Elazığ ve özellikle Harput'da çok geniş çapta ağaçlandırma gerçekleştirilmiştir.

Şehrin çeşitli yerlerinde yer altı su depoları yaptırılmış. Bununla yeşil alanların, caddelerin yazın sulamalarını yapılamıştır.

Hazar Gölü kıyısında 500 dönümlük arazide "HALK PLAJI" yaptırılmış, alt yapısı ile birlikte 30 ADET KONUT, oturma alanları yaptırılarak hizmete sokulmuştur.

Çok güçlü ve modern bir "ASFALT ŞANTİYESİ" yaptırılmış ve hizmete konulmuştur.

Şehir merkezinde 3 dönümlük bir alanda büyük bir "OTOPARK" yaptırılmış ve hizmete sokulmuştur.

Şehir merkezinde, Belediye teknik personeli için 36 hanelik "SOSYAL KONUT, DÜĞÜN SALONU, SÜPER MARKET, KANTİN ve KAFETERYA yaptırılarak hizmete açılmıştır.

Elazığ ve Harput'da pek çok adet "ÇEŞME, WC " yaptırılarak

hizmete sokulmuştur.

Harput'da çok modern "TABAKHANE ŞİFALI SU " tesisleri yaptırılarak sokulmuştur.

Harput'daturistik amaçlı üç yıldızlı bir otel projesi yaptırılmış, ne yazık ki parasızlıktan hizmete sokulamamıştır.

Elazığ'da çok modern, bir "BELEDİYE SARAYI PROJESİ " yaptırılmıştır.

Belediyemiz çok güçlü ve modern bir "MAKİNA PARKI" na kavuşturulmuştur.

Belediye yeni bir "HIZIR SERVİSİNE" kavuşturulmuştur.

Şehirde geniş çapta bir "İLETİŞİM ŞEBEKESİ" kurulmuştur.

Belediye Halk Otobüsleri çoğaltılmıştır.

Şehir içinde ve Harput'da 40 adet "OTOBÜS DURAKLARI" yaptırılmıştır.

Şehir içinde 2,5 km uzunluğunda ve içinde pis su akan AZGIN DERE tunalize edilerek kapatılmıştır.

Belediye çok güçlü bir "BİLGİ İŞLEM" merkezine kavuşturulmuş,

Eski sebze halinde 25 adet dükkan yaptırılmıştır.

Yeni sebze hali daha modern ve fonksiyonel hale getirilmiştir.

Şehirin 7 km dışında yeni bir çöp deposu alanı yaptırılmış, bu amaçla da bir "ÇÖP YAKMA ve DEĞERLENDİRME PROJESİ" yaptırılmıştır.

Yeni yaptırdığı İmar Planı uygulaması için geniş çapta bir sulandırma işlemine girişilmiş ve belediyeye asgari 500 milyarlık bir arazi sağlanmıştır.

"BELEDİYE ŞEHİR TİYATROSU" kurulmuştur.

Elazığ içinde bir cami yıktırılmış yerine daha geniş çapta 55 dükkanlı, soğuk hava depolu modern, görkemli bir cami "SARAY CAMİİ) yaptırılmıştır.

Harput Kayabaşında yıkılan bir camii "ALACA MESCİT" minaresi ile onarılarak yeniden hizmete açılmıştır.

Harput'da modern bir park "ULU CAMİİ PARKI" yaptırılarak hizmete açılmıştır.

Harput Fatih Çubuk Beyin bir büstü yaptırılarak Ulu Camii Parkına konulmuştur.

Belediye Binasının önünde yeni bir balıklı havuz "DİLEK PARKI" yapılmış ayrıca şehir merkezinde "ATA PARK" revize edilerek tekrar hizmete açılmıştır.

Şehir içinde 15 adet kavşak yaptırılmış, bunlar sinyalizasyonla ettirilmiş, yeşillendirilmiş ve özellikle daha 99 adete varan kalıcı yararlı hizmetler yapılmıştır.

Bunlara ilaveten ilimizde, Anadolu Lisesi, Polis Okulu, Coca Cola, Pepsi Cola gibi kurumların açılmasında, Çayda Çıra Gazetesinin Çıkartılmasında üç kez HARPUT ŞENLİĞİ FESTİVALİ yapılmasında, İstanbul, Kars Veteriner Fakültelerinin kurulmalarında, İnönü Üniversitesinin ilk yıllarında öğretim elemanlarınca desteklenmelerinde gerçekten inanarak ve severek emek vermiştir.

Belediye Başkanlığından sonra emekliye ayrılan Prof. Dr. Mustafa Temizer bu dönem içerisinde , bilimsel ve sosyal içerikli yurt dışı ve yurt içi birçok dernek ve kuruluş başkanlık ve üyeliklerinde görev almış ve bu süreçte de Elazığ' a birçok yatırım gerçekleştirmiştir.

BİLİMSEL HAYATINDA Anesteziyoloji, Ortopedi ve Cerrahi Bilim Dallarındayedi adet Ders Kitabı, 40 civarında BİLİMSEL yayınları vardır.

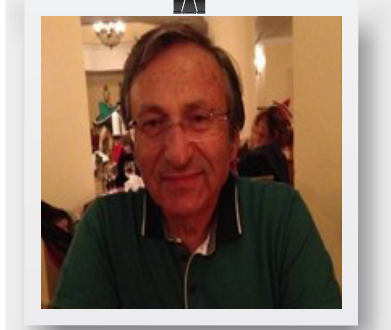
Evli 3 çocuk ve altı torun sahibidir.

Yukarıda ömrünü ve ideallerini memleketi ve çok sevdiği Elazığ'a adayan gördüğüm en içten, dürüst, halkla bütünleşmeyi bilen, vizyon sahibi, yerinde ve ani kararlar verme yeteneği yüksek olan, başta Fırat Üniversitesi gibi bugün mevcudu elli bini aşan akademisyen, öğrenci, memuru ve muhteşem kampüsü ile doğuda güneş gibi parlayan bir üniversitenin kuruluşuna gönül veren ve gerçekleştiren, ayrıca Elazığ Belediye başkanlığı döneminde de hiçbir başkanın kolay kolay göze alamayacağı başta alt yapı kanalizasyon projeleri ve daha onlarcasını hayata geçiren, kendisiyle daima onur ve gurur duyduğum ve idol olarak aldığım rahmetli babam Prof. Dr. Mustafa Temizer'i rahmetle, saygıyla ve özlemle yad ediyorum.

Prof. Dr. Mustafa Temizer 06.05.1998 tarihinde hakkın rahmetine kavuşmuş ve çok sevdiği Elazığ / Harput' da yatmaktadır.

Prof. Dr. P. Sema Temizer OZAN

Türk Kadınlar Konseyi Derneği Elazığ Şube Başkanı

Prof. Dr. İlhami KIZIROĞLU

HARPUT SANCAĞI; SANUK (YAZIPINAR) VE ARINDIK KÖYLERİ İLE İLGİLİ TARİHİ BİR YANLIŞIN DÜZELTİLMESİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

ÖZET

Harput ve çevresinin prehistorika döneminden, günümüze kadar geçirdiği değişimler ele alınmıştır. Harputta ve çevre bölgelerinde Çömleksiz ve Çömlekli Neolitik Dönemden Osmanlı Devletinin kuruluşuna kadar geçen süreçte kırk sekiz medeniyetin yerleştiği belirlenmiş ve bunun kronolojik tarihi süreci ortaya konmaya çalışılmıştır. Kalkolitik çağ yerleşme alanlarını da kontrolünde bulunduran Harput, gerek Altınova ve gerekse Baskil bölgesi içinde kalan yerleşimleri de kapsamaktadır. Bölgedeki maden kaynakları daha kalkolitik çağ koşullarında bile, birçok komşu bölgenin ilgisini çekmiştir. Bölgenin tarihi süreçte çok sayıda istilaya uğrama nedeni de, bu olgu olsa gerektir. Ayrıca zirai ve hayvancılık gibi tarımsal faaliyetlerin de Doğu Anadolu'daki önemli merkezlerinden birisi olmayı ilk çağlardan itibaren elde etmiştir.

Harput'un söz konusu süreçteki önemi ve kapsadığı bölgeye neden hakim bir konumda olduğu üzerinde durulmuş; süreç içinde bu kadim ve askeri açıdan önemli ticaret merkezi konumu ile geçmiş döneme özgü yol güzergahları nedeniyle, her dönemde farklı güçlerin ilgisini çektiği ve kuşatmalara uğradığı hususu da göz ardı edilmemelidir. Özellikle Keban ve Karakaya baraj suları altında kalmadan, yörenin önemli hüyüklerinde yürütülen yüzey ve derinliğine araştırmalar, Harput'un çok eski dönemlere tarihlenmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bu çerçevede yürütülen bazı önemli kurtarma kazı çalışmaları hakkında da bilgiler verilmiştir.

Yine bir şans eseri fazla bozulmadan elde edilen, Harput'un tarihi önemi ve yaşanmış bir kültürün izlerini taşıyan Harput Kabartması/Röliyefi hakkında bazı önemli saptama ve görüşler de ortaya konmuştur. Yine bölge köylerinden

Sanuk(Yazıpınarı) ve Arunduk ile ilgili bir bilim insanının belge ve bilgiye dayanmadan bazı yanlış savlamlarda bulunması hakkında da gerçeğin ortaya çıkarılması adına, bazı önemli değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler:*Harput, Keban ve Karakaya kurtarma kazıları; Hurri ve Hititler; Harput Kabartması; Çömleksiz ve Çömlekli Neolitik Dönem; Sanuk(Yazıpınarı) Köyü*

GİRİŞ

Harput; '**Taş Kale**' anlamına gelen ve yerli halkın deyimi ile '**Yukarı Şehir**', tarihin derinliklerinden gelen efsanevi bir kent olarak tüm Harput ve Elazığ'lıların belleğine işlenmiş, önemli bir yerleşim bölgesidir. Bölge Neolitik Çağdaki erken yerleşim alanı içinde kalmaktadır (Özdoğan 2018; bkz. Harita 1 ve 2)(bkz. Tablo 1). Bu sürecin en eski belirlenmiş yerleşim alanı Urfa Göbekli Tepe olup, M.Ö. 12 bin yılına; yani son buzul çağının sona ermesi ile başlayan sıcak dönemdeki yaşamın Anadolu'daki en eski yerleşkesi olarak dikkati çekmektedir(Schmidt 2016; Kızıroğlu 2019).

Harput, Doğu Anadolu Bölgesinin Yukarı Fırat Bölümünde, bugünkü Elazığ ili sınırları içinde yaklaşık 3200 km² 'lik bir alana sahiptir.Kuzey ve kuzeydoğudan Keban Baraj gölü içerisindeki Murat nehri vadisi; güneybatıdan ise Fırat nehri vadisi; batıda Bulutlu; Hasan ve Piran dağları ile çevrilidir(Akyel 2015). Harput, kentin gelişim tarihi sürecinde *Hısn-ı ziyad, Zaid, Kharpote, Ziata Castellum, Harpurt, Harbird, Handzit, Hindzit, Harputaş, Hasan Ziyad, Haratparat, Hartaberd, Herput, Harpuatavanas ve Hairberd* gibi farklı isimlerle anılmıştır. Özdoğan (2018) 'ın adı geçen alanların da Neolitik Bölgeye girmesini belirtmesi ve bu çerçevede yapılan hem yüzey, hem de derin kazı araştırmalarını baz alarak Neolitik Bölgeyi haritalaması, bu konularda çok daha dikkatli olunması ve birçok bilinmeyen var olduğunun ve çalışılması gerektiğini bize göstermektedir(Harita 1-2).

Harput ve çevresinin tarihi, coğrafik yapısı; tarihi coğrafyası; arkeolojik yapısı; nüfus hareketliliği; biyolojik çeşitliliği ve çevresi ile ilgili çok sayıda bilimsel çalışma vardır. Bunların hepsini burada vermek mümkün değildir; ancak birkaçını belirtmekte yarar görmekteyiz (Burney 1958; Sunguroğlu 1958;1959;1961;1968; Otten 1961; Barkan 1990; Wilhelm 1982; Ünal 1989; Ardıçoğlu 1966;1999; Sevin 1988; Hayli 1989; Erdoğan 1994; 2006; Karakaş 1996; Neu 1996; Hauptmann vd. 2000; Şen 2006; Zick 2008; Kaya 2014; Schmidt 2000; 2013;2016; Barjamovic 2011; Akyel 2013; 2015; Yıldırım 2013; Aslantürk 2014; Demir vd. 2016; Özdoğan 2018; Erdem 2018).

Cafer Höyük ve Harput coğrafyasına çok yakın bir bölge olan Çayönü (Özdoğan 2007,s.68; Rollefson 1989,s.168;Çoksolmaz 2011,s. 13). Geç Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemde(MÖ 6500-6000)(ÇÇND) Toros bölgesindeki yerleşimlerin sayısında bir artış olmuştur.Son ÇÇND(MÖ 6000-5500)arkeolojik açıdan bilgi azlığı çekilmektedir (Rollefson,1989,s.169). Çoksolmaz(2011,s.16) Anadolu'da Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme ait en fazla yerleşimin(%38) Güneydoğu Anadolu Bölgesinde olduğunu, Harput'un da yer aldığı Doğu Anadolu Bölgesinde ise bu oranın %10 olduğunu belirtmiştir. Harmankaya'ya göre; uzun yıllar şiddetli kışlar yüzünden Neolitik Çağ'ın avcı toplayıcı;hatta ilk tarımcı toplulukları için yaşanmayacak bir bölge olduğu iddia edilen Doğu Anadolu'da, Cafer Höyük (Malatya), Boytepe (Elazığ) ve Çınaz III (Elazığ) yerleşme yerlerinin ortaya çıkışı,burada yaşanamayacak ortam savını ortadan kaldırmıştır(Harmankaya 1997,s.16; Çoksolmaz 2011,s.26). Gerek Boytepe ve gerekse Çınaz III, Harput coğrafyasında yer alan bölgeler olup, ileriki yıllarda yapılacak yeni yüzey araştırmaları özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde henüz bilinmeyen Neolitik Çağ buluntu yerlerini ortaya çıkaracaktır (Özdoğan, 1995, s.277; Harmankaya, 1997,s.16; Çoksolmaz 2011,s.26). Harput ve tarihi süreç içerisinde zamanında kontrol ettiği alanlarda Keban baraj gölünün suları altında kalacak Uluova'da bulunan Norşun Tepe (Hauptmann 1972), Tepecik/ Makaraztepe(Esin 1970;1971;1972;1974;1976a;1979a;1982); Tülintepe(Esin 1976b;1979b; Esin&Arsebük 1974;1982);

Aşağı İçme yakınındaki Korucutepe’de (Ertem 1974/75;1980);Altınova höyükleri ile Kuzova’daki Elazığ-Malatya sınırına yakın yerlerdeki Karakaya Baraj Gölünün suları altında kalacak *Han İbrahim Şah, Fatmalı, Kalecik, Ağın, Aşvan, Taşkun, Pağnik, Şemsiyetepe* ve İmikuşağı Höyükleri ve yerleşim alanlarında 1968-1971 yılları arasında yürütülen kurtarma çalışmaları ile birçok tarihi ve arkeolojik bilgi ve belge toplanmıştır.

Tarımın dünyada ilk yapıldığı dönemlerin izlerini taşıması açısından Uluova’daki Altınova Höyüğü’nden çıkan eserler çok önemlidir. Elazığ müzesinde M.Ö 4000 senelerine ait, Paleolitik çağdan başlamak üzere, Neolitik, Kalkolitik, Tunç çağı, Demir çağı, Ortaçağ ve Osmanlı devletinin son dönemlerini kapsayan tüm Anadolu uygarlığına ait eserler bulunmaktadır. Burney(1958) incelediği 150 seramiğin kalkolitğin erken bronz dönemine özgü olduğunu belirtiyor ve bu materyalin Elazığ, Sivas, Malatya, Bitlis ve Van’dan üst yüzeyden toplandığını vurguluyor.

Bu çalışmanın amacı hem Harput’un tarihi/arkeolojik ve kısmen de biyoekolojik önemini kaynakça yardımı ile özetlemek ve ortaya koymaktır. Ayrıca, Fırat Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Prof.Dr. Enver Çakar tarafından yapılan tarihi saptırmanın (Çakar 2013), ilgili tarafından düzeltilmesi amacını taşımaktadır. Bunun düzeltilmesi adına, Elazığ Ovasında bulunan yerleşim alanlarından sadece Sanuk (Yazıpınarı) ve Arunduk yerleşimlerinin, sayın Çakar’ın mesnetsiz olarak savladığı gibi gayrimüslimler tarafından kurulmasının, bu kadim bölgenin çok yönlü tarihi yapısı içinde mümkün olmadığını, geniş bir perspektiften ele alınarak ortaya konmasını amaçlamaktadır.

Bu çerçevede özellikle tarih uzmanlarının yazılı ve bilimsel diye sunulan çalışmalarında, çok dikkatli ve belgelere dayanarak savlamalarda bulunmalarının önemi ortaya çıkmaktadır. Hele bu tip tarihi saptırıcı gerçek dışı savlamaların Tarih Bilimciler tarafından yapılmasının, affedilecek ve göz yumulacak hiç bir tarafı yoktur. Bu çalışma yanlış bilgiyi düzeltme ve tarihe not düşme açısından ele alınmıştır.

1. Harput’un Önemi

Ortalama rakımın 1500-2000 m NN olduğu Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan Harput, günümüz Elazığ ili sınırları içinde, merkez ilçeye bağlı bir mahalledir. Elazığ’a göre oldukça dağlık bir coğrafyada yer alır. Deniz seviyesindeki yüksekliği 1287 m NN’dur (Elazığ’ın ise 1067 m NN). Büyük bir kısmını dağların oluşturduğu bölgede insanlar, genellikle akarsuların oluşturduğu vadi veya geniş ovaları, yerleşim alanı olarak seçmişlerdir. Hem Harput, hem de sonraki tarihsel süreçte kurulan Elazığ, Dicle-Fırat ile nehir havzalarını besleyen irili ufaklı nehir ve derelerle çevrelenmiştir. Gerek tarih öncesi Neolitik Çağda ve gerekse sonraki dönemlerde yaşamış insanların en fazla önem verdiği husus, güvenlik kaygısı olmuştur. Özellikle de Doğu Anadolu yerleşimlerinde, çoğu kez yüksek rakımlı (doğal olarak coğrafi yapının uygunluğu çerçevesinde) ve korunaklı olan yerleri yeğlemişlerdir. Tabii bu durum toplumların içine kapanarak kendi kendine yeten bir sığınma şeklinde yaşamalarına da ortam hazırlamıştır. Bunun sonucu olarak Paleolitik Çağ’dan itibaren, yerleşim yerleri benzer konumlarda toplanmıştır (Topaloğlu 2016). Ancak Tunç Çağı ile birlikte insan nüfusu artmış ve yaşam alanları yetmemeye başlamıştır. Buna bağlı olarak da insanoğlu, yerleşim kültüründe sürekli gelişim ve değişim stratejisini uygulamıştır.

Özellikle Anadolu coğrafyasında yerleşmiş ve günümüze kadar uzanan 14 000 yıllık tarihi süreçte, Göbekli Tepe yerleşkesinden başlamak üzere, yaşamış olan tüm kültürlerde, bunu izlemek olasıdır (Harita 1). Bu değişim, nüfus açısından olduğu gibi, mekansal kullanışta da kendini hissettirir. Ta ki zamanla ve özellikle 19.yy’ın ortalarına doğru; yol ulaşımındaki ekonomik yük ve kış aylarındaki zorluklar nedeniyle, Harput’un öneminin azalmaya başlayıp; hatta kaybedinceye kadar süregelmiştir (Tuncel 1977). Bu değişiklik zamanla ovada nüfusun ve yerleşimin artmasına yol açmış, Harput’un sosyoekonomik önemi her geçen gün azalarak; günümüzde Elazığ’ın merkez ilçesine bağlı bir

mahalle statüsüne kadar inmesine yol açmıştır. Nitekim doğu illerindeki aşiretlerin ıslahı için 1834 yılında bölgeye eyalet valisi olarak atanan Mehmet Reşit Paşa, Harputun sosyal gelişim için önemini azaldığını görmüş, ova ile Harput arasındaki yolun bilhassa kış aylarında güçlülükle aşılması ve yakacak temininin zorlaşması nedeniyle, eyalet merkezi olarak Agavat mezrasına inilmeye başlanmıştır (Akkan 1972, s.194). Vali paşa, ova ile Harput arasındaki dikliğin hemen önündeki Hüseyin köyüne (Ulukent) bağlı Çötel mezrasına karargah kurmuş ve diğer resmi dairelerin imarını emretmiştir. Böylece de Elazığ şehrinin ilk nüvesi oluşmuştur (Sunguroğlu,1958,s.203). Hayli (1992) Harput'un önemini kaybetme nedenleri üzerinde durmuştur. Harput'ta yaşayan insanların taşınarak neden Mezraya yerleştiklerini aşağıdaki ana nedenlere bağlamak mümkündür. Bunlar içerisinde en önemlileri:

- a-Askeri önemini azalması;
- b-Dağlık bir coğrafyada oluşunun şehrin gelişimini engellemesi;
- c-Klimatik etmenlerin zorluğu;
- d-Seyrüsefer açısından elverişsizliği;
- e-Emtia nakliyatındaki güçlük;
- f-Ticari açıdan taşıma masraflarının yüksekliği en önemli nedenler olarak ön plana çıkmıştır (Hayli 1992).
- g-Ayrıca Harput'u çevreleyen ovalık bölgenin, yerleşime daha uygun oluşu ve
- h-En önemlisi halkın düşman korkusu ile dağlık yerleşimleri yeğleme davranışının, zamanla düşman tehdidinin azalmasına bağlı olarak zayıflamasıdır. Salname kayıtlarından, Harput'ta ekonomi ve halk yaşamı yolunda giderken bile, bazı toplum katmanlarının, Sarılı, Yiğiki, Kesrik, Hoş ve Hoğu gibi birçok ova köyünde ikamet ettiği bilinmektedir (Hayli 1992). Harput şehri bulunduğu yer bakımından, ekolojik olarak korunaklı bir coğrafyada kurulmuştur. Tarihi süreçte ilk yerleşimin neden Elazığ'da değil de Harput'ta olmasının birçok nedeni olabilir. Özellikle doğal ve korunaklı bir geçiş alanı seçilerek onun üzerinde kurulmuş olması, buranın uzun süre iskan edilmesine yol açmıştır. Harput Anadolu'daki benzeri yerleşkelerde olduğu gibi, ulaşımın yoğun bir biçimde gerçekleştiği bir noktada bulunmaktadır. Örneğin, Asurlular'ın başkenti Ninova'ya giden yolun bile Harput üzerinden geçtiği belirtilmektedir (Darkot 1943;s.8; Hayli, 1992;6). Sarıbeyoğlu (1951) ise tarihi yollar içerisinde yöresel anlamda en önemli yol olan Hekimhan-Keban yolunun Harput'ta eski hükümdar yolu ile; ikinci yolun ise Harput- Keban-Arapkir- Kemaliye ve Divriği'den geçip Sivas'a ulaşıp, oradan da eski kervan yolu ile ve bunun çok önemli bir ticaret yolu olduğunu; çünkü Bağdat'ı- Samsun'a bağlayan kervan yolu ile birleştiğini belirtmektedir. Ayrıca Harput - Giresun arasında Keban-Arapgir-Kemaliye-Kuruçay-Şebinkarahisar veya Arapgir-Divriği-Şebinkarahisar'dan geçen yollar da vardı (Sarıbeyoğlu,1951,73-74; Hayli 1992;s.6). Görüldüğü gibi Harput Mezopotamya, Anadolu ve Karadeniz arasındaki yoğun yol şebekesinin varlığı nedeniyle, ticaret kervanları için uğrak ve konaklama noktası olmanın yanında, bir ticaret merkezi idi (Akkan,1972,193;Hayli, 1997;s.6).

2. Farklı Dönemlerde Harput ve Çevresinde Yaşamış Medeniyetlerin Kronolojisi

Elazığ ve çevresi özellikle Harput, tarih boyunca çok sayıda hükümdarlık devresi yaşamıştır (Tablo 1). Asıl dikkati çeken nokta, bu dönemlerin çoğunda Harput ve çevresinin, bir sınır kalesi ve yerleşkesi özelliğinde kalmış olmasıdır. Bu nedenle Harput şehri, Osmanlı hakimiyetine kadar, uzun devreler bir devletin elinde kalmamıştır. Bu durum ise Harput'un sürekli gelişimini engellemiş, çok kere istilacı devletler tarafından yıkılıp, sonraları tekrar onarılmasına neden olmuştur. Bu süreç Osmanlılar'la birlikte istikrarlı hale dönüşmüştür (Sergün, 1975,99).

Eskiden beri kavimlerin geçiş yaptığı Harput, anılan yollar ve sahip olduğu korunaklı tabii koridor yüzünden, iç ve dış etmenlerin tesiri altında kalmış ve farklı dönemlerde çeşitli istilalarla karşılaşmıştır. Bu yüzden bölge ve özellikle

Harput'ta güç savaşları, iç huzursuzluklar ve yeni yerleşmelerin ortaya çıkmasına yol açılmıştır. Erdoğan (2014) 'a göre Norşuntepe'de yapılan arkeolojik kazılarda, İskit-Kimmer kültürlerine özgü eserlerle karşılaşmış olması, Anadolu'yu M.Ö. VIII. yüzyılın sonlarından itibaren etkilemiş olan göçebe kavimler, Orta Anadolu'ya geçebilmek için, Elazığ ve çevresindeki rotayı kullanmıştır (Hauptmann 1970). Harput'un en dikkati çeken özelliği ise tüm anılan nedenlerden ötürü, Elazığ ve o coğrafyada yer alan çok sayıda ova ve yaylalar yerine, kısmen dağlık olan Harput'ta yerleşimlerin tercih edilmesidir (Tunçdilek 1971). Özellikle engebeli bir topoğrafya ve sarp yamaçlarla çevrili olması, Harput'a savunma avantajı kazandırmıştır. Bölgedeki nüfus birikmesi Tunçdilek (1986) 'in belirttiği gibi, çeşitli noktalara dağılma şeklinde olmamış, merkezi bir yerleşke olarak Harput tercih edilmiştir. Bu durum Anadolu'nun farklı bölgelerinde görüldüğü gibi nüfusun "kale kent" şeklinde kurulan alanlarda birikmesine ve bölge insanının hayvancılık; buna bağlı tarım ekonomisi, balıkçılık, madencilik, dericilikve küçük esnaf ticaret kolları geliştirmelerine yol açmıştır.

Bu dönemde Doğu Anadolu'yu da içine alan yeni bir kültürün ortaya çıktığı görülmektedir. M.Ö. IV. binin sonlarından M.Ö. II. binin başlarına kadar etkinliğini koruyan; Kafkaslardan Fırat'a kadar uzanan coğrafyada görülen bu kültür; yani **Karaz Kültürü** ile büyük bir gelişim yaşadığı görülmektedir (Topaloğlu 2016). Ağın Bölgesindeki Kalecikler (Serdaroğlu, 1971, s. 25) ve Tepecik (Yalçın 2012) höyüklerindeki kazılarda elde edilen **Karaz** türü çanak çömleklerin varlığı, Harput/Elazığ ve civarı için de **Karaz kültüründen** söz edilmesine yol açmıştır. Aynı şekilde **Karaz kültürü** ürünleri erken tunç çağında farklı dönemlerde Keban Projesi kurtarma kazılarında elde edilmiştir (Coşkun 2018; s. 127). Bu ürünlerin Kafkaslar ve Doğu Anadolu'nun bazı kesimleri ile Doğu Akdeniz'in güney bölümlerine kadar olan geniş bir alanda kullanıldığı görülmüştür (Marro 2011; s.292). Palumpi (2003; s.86,101) **Karaz kültürünü** yansıtan çanak ve çömleklerin Malatya Aslantepede de saptandığını belirtmektedir. Çok geniş alanda kullanılan Karaz türü çanak çömleklerde birbirini tekrarlayan ve daha çok fonksiyona yönelik formlar izlenir. Kap çeşitliliği Elazığ-Malatya Havzası'nda daha zengindir (Işıklı, 2011, s. 72). Hauptmann, Norşuntepe'de bulunan boyalı kapların üzerindeki bezemelerin de Karaz tipi çanak çömlekler üzerine uygulanan motiflerden geliştiğini belirtmektedir (Hauptmann, 1982, s. 26). Norşuntepe ve İmamoğlu örneklerinin de parlak açkılı olduğu ve metalik kapları taklit etmiş olabilecekleri ifade edilmiştir (Hauptmann 1974; s. 77; Uzunoğlu 1987; s. 215). Elazığ-Malatya Havzası'ndaki Aslantepede (Di Nocera 1993; s.427-7), İmikuşağı (Sevin 1998) ve İmamoğlu (Uzunoğlu 1986) höyük buluntularında ele geçen, Habur malı çanak çömlekler MÖ II bin yılına tarihlenmektedir (Coşkun 2018; s.129). Habur türü bu çanak çömleklerin yaygın seramik ürünü olduğu ortaya çıkmış ve tarihi süreç olarak bunların, MÖ 1600-1550 yıllarına ait olabileceği ifade edilmiştir (Sevin 1988; s. 313). Karaz Kültürünü yansıtan çanak ve çömlek bulguları, o dönemin ticaretinde önemli bir emtia olarak ön plana çıkmış, gerek Erzurum ve gerekse Keban Barajı kurtarma projesi kapsamında gerçekleştirilen kazı alanlarında bulunmuştur. Örneğin Esin (1976, s.127)'in Tülintepe'de saptadığı **Halaf** adı verilen ürünler ile birlikte koyu yüzlü açkılı mallar vardır. Aynı şekilde Tepecik Geç Kalkolitik Dönem tabakalarında, **Uruk malları** ile **Karaz malları** (bkz. Tablo 1) bir arada bulunmuştur (Esin, 1979b, s. 93). Bu mal grubunun Kalkolitik Dönem "koyu yüzlü açkılı malları"ndan geliştiği belirtilmektedir (Esin 1976; s. 127; Esin 1982; s. 87; Sagona 2000 s. 62; Coşkun 2018; s.133).

Erzurum Karaz kazısı malzemesi içinde Işıklı'nın **Karaz I** olarak adlandırdığı ve Erken Tunç Çağının (ETÇ) en erken evresine ait örnekler, yine Işıklı tarafından M.Ö. 3500- 3300 arasına tarihlenmiştir (Işıklı 2007; s. 339, 341). Işıklı, Erzurum Bölgesi'nde Karaz kültürünün "biçimlenme süreci"nin **Geç Kalkolitik** ve hemen sonrasındaki ETÇ'İ kapsadığını ve M.Ö. 3500-3000 arasına yerleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Işıklı 2007; s. 339, 341). Van Gölü Havzası'nda yapılan yüzey araştırmalarında hem ova seviyesinde, hem de yüksek kalelerde bulunan Karaz türü çanak çömlekler bu dönemi yansıtmaktadır (Özfirat 2007; s. 115). **Eski Tunç Çağı**'nın bölgede en karakteristik seramiği **Karaz (Khirbet-Kerak)** adı verilen seramiktir (Yiğit 1967; s.238).

Tablo 1. Harput ve civarının medeniyet tarihi kronolojisi (İKD= İlk Kalkolitik Dönem; GKD= Geç Kalkolitik Dönem)

No	Harput ve Çevresinde Yaşamış Farklı Medeniyetlerin Kronolojisi	Yaşam Şekli	Tahmini Yıllar	Kaynakça
01	Neolitik oluşumun çekirdek bölgesine Elazığ, Palu, Bingöl ve Malatya'nın dahil edilmesi; Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem ¹⁾	Toplayıcılık, Avcılık, yassı taş balta kullanımı(celt);taşın yongalanması ile sivri uçlu ve keskin kenarlı taş alet kullanımı	MÖ. 12000	Childe G (1996) Hauptmann vd.(2000);Schmidt(2000) (Çoksolmaz 2011) Alparslan(2014) (Özdoğan(2018)
02	Çanak Çömlekli Neolitik Dönem	Avcılık, Seramik yapımı; Çanak çömlek üretimi, yerleşik yaşam, tarımsal faaliyet, hayvanların evcilleştirilmesi, ilk ticari ilişkiler; toplumsal yaşama geçiş	MÖ.7000-5800 İKD	Alpman (1981)**Childe G (1996) (Çoksolmaz 2011), Yiğit(2013)** Alparslan(2014)
03	Tepecik Kazıları	Avcılık, Karaz Kültürü;Seramik	MÖ. 5000 GKD	Esin (1973); Alpman (1981) ** Yiğit(2013)**Topaloğlu(2016) Ceylan(2019)
04	Tülin Tepe kazıları	Çiftçilik;	MÖ.5000 GKD	Esin vd.(1973)(1) Alpman A (1981) **;Yiğit(2013)**
05	Aslantepe (Anadolu'daki İlk Şehir Devlet Yapılanması)Harput'un kontrolündeki bölgede dünyanın ilk merkezi şehirleşme örneği verilmiştir	Avcılık,Çiftçilik, Tarım ve Ticaret	MÖ.5000 GKD	(2) Alpman (1981)** Yiğit(2013)**
06	Hurriler (Subarlar)-Mittani Devleti (Kıralığı)	Tarım, Seramik	MÖ. 4000-3000	Ardıçoğlu(1964)Sergün(1975). Alpman (1981)**Yiğit(2013)**
07	Elazığ-Malatya Bölgesi en yoğun yerleşilen bölge Altınova'da Norşuntepe, Çayboyu ve Korucutepe	Ticaret;Hayvancılık,	MÖ3700-3500 GKD Sonuna doğru	Arslantaş(2014)
08	Geç Uruk dönemi	Bakırcılık;Metalurji ;Gelişmiş ve örgütlü Ticaret;Hayvancılık,Balıkçılık	MÖ3500-3300	Arslantaş(2014) Patterson(2018)***
09	İşuva Kıralığı	Bakırcılık;Metalurji ;Gelişmiş ve örgütlü Ticaret;Hayvancılık	MÖ.2500	Sunguroğlu(1958) Yiğit(2013)**Aslantürk(2014)
10	Hititler-Harput Bölgesine İŞUVA deniyor(Karpata adlıkent, Harput olabilir)	Tarım, Hayvancılık,	MÖ. 2500	Ardıçoğlu(1964) Ünal(1989)
11	Hurriler	Gelişmiş ve örgütlü Ticaret;Hayvancılık	MÖ.3000-2500	Sergün(1975)
12	Asurlular (Assurnasirpal III. döneminde Harput ve dolayları tamamen fethedilmiştir)	Ticaret, Madencilik	MÖ. 3000-MÖ.612	Sunguroğlu(1958)Sergün(1975) Erdoğan(2014)Dalkılıç(2016)
13	Harput ve çevresinde Muşkiler'in hakimiyeti	Gelişmiş ve örgütlüTicaret; Hayvancılık	MÖ 1200-900	Sevin (1988;1991) Gaspak (2015)
14	Urartu(Harput'a Supani adını vermişler)	Tarım, Hayvancılık	MÖ.900	Ardıçoğlu (1964); Sergün(1975) Erdoğan (2014)

15	Med ve İskit istilası(once Asurluları sonra Urartuları egemenliği altına almışlar)(Harput' u da içine alan bölgeye Medya Satraplığı adı veriliyor.	Gelişmiş ve örgütlü Ticaret; Hayvancılık;	MÖ. 700	Sergün(1975)
16	İran Hükümdarlığına bağlı bir beylik, Perslerin hakimiyeti; Pers hükümdarı Dara Harput çevresini almıştır.	Gelişmiş ve örgütlü Ticaret; Hayvancılık	MÖ.358-338	(Hauptmann 1971)
17	İran-Makedon Mücadelesi(Harput'ta Sophane Kırallığı kuruluşu; Arsamosata ve Karkathiokerta şehirlerinden hangisini Harput olduğu bilinmiyor)	Gelişmiş ve örgütlü Ticaret; Hayvancılık;Madencilik	MÖ. 3. Asrın ortası	(Ardıçoğlu,1964,11-12).
18	Partlar'ın hakimiyeti	Ticaret	MÖ 476	Gaspak (2015)
19	İskender'in ordusu bölgeyi fethediyor	Ticaret	MÖ334	Sunguroğlu(1958)
20	Selevkoslar Dönemi(MÖ 323'te Harput ve çevresini Selevkoslar almıştır)	Gelişmiş ve örgütlü Ticaret; Hayvancılık	MÖ 323	Gaspak (2015)
21	İskender'in komutanı Ptolemaios Mısır Kırallı olur ve Fırat Bölgesini alıyor	Ticaret	MÖ261	Ardıçoğlu(1964)Sergün (1975)
22	Bölgeyi Romalıların istilası etmiş	Ticaret	MÖ.3 asırdan itibaren	Sergün (1975)
23	Lukullus komutasındaki Roma ordusu Harput ve civarını işgal ediyor	Ticaret	MÖ 69	Sergün (1975)
24	Roma-İran arasında zaman zaman el değiştiriyor	Gelişmiş ve örgütlü Ticaret;Hayvancılık	MS. 1. Asırdan 3.asıra kadar	Ünal(1989)
25	Bizans-İran mücadelesi	Ticaret	MS.395-518	Sergün(1975). (Darkot(1949)
26	Sasaniler(Nuşirevan Bizanslıları yenerek Harput'u almıştır)	Gelişmiş ve örgütlü Ticaret;Hayvancılık	MS272-309	Gaspak (2015)
27	Harput Arapların hakimiyetine girmiş 7. Asırda Hz. Ömer zamanında Harput Civarına 'Sugur'adı veriliyor;	Gelişmiş ve örgütlü Ticaret; Hayvancılık;Madencilik	MS. 644-650	Ardıçoğlu(1964)
28	Hamdanoğulları hakimiyeti	Gelişmiş ve örgütlü Ticaret; Hayvancılık;Madencilik	650	Ardıçoğlu(1964)Aksın(1999) Akyel(2015)
29	Arap(A)-Bizans(B) mücadelesi ile Harput el değiştirir	Gelişmiş ve örgütlü Ticaret; Hayvancılık;Madencilik	685(B)700(A)752(B)	Ardıçoğlu(1964)
30	Abbasiler	Küçük ölçekli ticaret	856	Ardıçoğlu(1964)
31	Malazgirt Savaşı öncesi Türkmen Boylarının Anadolu veHarput civarına akınları	Ticaret, Hayvancılık	MS.1050	Sunguroğlu(1958)Ardıçoğlu(1964)
32	1071 Malazgirt Savaşı(Alparslan'ın Romanos Diagonos' i yenmesi) ile Türklerin Anadolu'ya girip yerleşmeleri veAnadolu'da Türk hakimiyetinin başlaması	Ticaret, Hayvancılık	MS. 1071	Ardıçoğlu(1964)
33	Cubukoğulları Beyliği Dönemi	Ticaret, Hayvancılık	1085-1113	Ardıçoğlu(1964)*
34	Artukoğulları- Belek(Balak) Gazi(Urfa kontu ve prensesini esir ederek kaledeki zindana hapsedmiştir)	Ticaret, Hayvancılık; Tarımsal Faaliyetler	1113-1124	Ünal(1989)

35	Fahrettin Karaaslan (Harput'ta ikamet etmiştir)(Ulu Cami'yi inşa ettirmiştir)	Mimari çalışmalar, Ticaret, Hayvancılık	1148-1174	Oral (1967)
36	Davud, Fahrettin Karaaslan ve Nureddin Mehmet	Ticaret, Hayvancılık;Ziraat	1184	Ardıçoğlu(1964)
37	İmameddin Ebubekir dönemi(Artukluların Selçuklu egemenliğini tanıması)	Tarım	1203-1205	Ardıçoğlu(1964)
38	Oğlu Nizamettin İbrahim dönemi	Tarım, Ticaret	1205-1223	Ardıçoğlu(1964)
39	Celeddin Harzemşain geçici olarak Harput'u işgali ve Harput'un bir ara Moğolların eline geçmesi	Tarım, Ticaret	1227	Ardıçoğlu(1964)
40	Selçukluların hakimiyeti (Alaaddin Keykubad)	Ticaret, Hayvancılık;Ziraat	1234	Şen(2006) Akyel(2015)
41	Moğolların hakimiyeti	Tarım, Ticaret,Hayvancılık	1243	Aksın(1999)Akyel(2015)
42	İlhanlıların yönetimine geçiş	Tarım, Ticaret,Hayvancılık	1350	Aksın(1999)Akyel(2015)
43	Dulkadiroğulları, Halil Bey döneminde Harput'un önemiartar	Ticaret, Hayvancılık;Ziraat	1363	Aksın(1999)Akyel(2015)
44	Memluk'uların Harput'u kuşatması	Ticaret, Hayvancılık;Ziraat	1366	Akyel(2015)
45	Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın eline geçme dönemi	Ticaret, Hayvancılık;Ziraat	1465	Aksın(1999)Akyel(2015)
46	Safevi dönemi	Ticaret	1507	Aksın(1999)Akyel(2015)
47	Yavuz Sultan Selim'in Safevi ordusu ve komutanı Şah İsmail'i yenmesiyle Harput ve bölge Osmanlı hakimiyetine girer	Ticaret, Tarım	1515	Aksın(1999)Akyel(2015)
48	Osmanlı döneminde Harput'un önemi artar: Kanuni 1552'de II.İran Seferi için orduları Harput'ta toplar;IV. Murat Revan ve Bağdat seferlerinde 3 kez Harput'tangeçer ;1867'ye kadar eyalet olan Harput, aynı yılMamuret-ül Aziz Sancağı adı ile sancak statüsünüdüşer.Cumhuriyetle brilikte Elazığ adını alır	Ticaret, Tarım, Hayvancılık; Madencilik; Küçük esnaf ;üretim; İpekçilik	1516	Ünal(1989)Akyel(2015) Aksın(1999)

1)Uzun süre boyunca, Arkeologlar Neolitik Dönemi, yerleşik uygarlığın başladığı, tam olarak tanımlanamayan bir süreç olarak görmüşler ve fazla ilgilenmemişlerdir; ancak **Doğa Bilimcileri** özellikle **Biyolog** ve **Zoologlar**, yabani graminalerin(tahıl bitkilerinin) tarımda kullanımının sağlanması ve yabani hayvanların ehlileştirilmesinin bu evrede başlamış olmasından ötürü, bu süreçteki gizemi anlamak için, hep ilgi duymuşlardır.Böylece çiftçilik ve hayvancılıkla ilgili bir yerleşik yaşama özgü kültürün de doğmuş olması, onlar için ilginç bulunmuştur. Yerleşik yaşam düzeninde, kalıcı konut mimarisi, mülkiyet,(özellikle Hurrilerde baskın olarak; ana malın kesinlikle satılmaması) farklı bir toplum düzeni; organize işgücü; besin biriktirme; saklama ve bunun dağıtımı gibi farklı bir yaşam biçimini gerektirdiğinden Neolitik Çağ, toplumbilimcilerin, etnografların ve antropologların da ilgisini uyandırmıştır(Çoksolmaz 2011,s.6; Kiziroğlu 2010).

*) Harput'u alan Türk hükümdarları, Harput kale içinde ikamet etmişlerdir; 7. asırda varlığından söz edilen Şimşat şehri, Türk akınları sonucunda harap olmuş;ama daha sonraları kale dışında da yerleşmeler kurulmaya başlanmıştır. Bu nedenle Harput'u şehir olarak, Türklerin eseri olduğunu düşünmek mümkündür (Ardıçoğlu,1964,35).

**Yine Doğu Anadolu'da yapılan birçok araştırma aslında M.Ö. 6000-5000 yılları arasındaki Neolitik kültür ile 5000-3000 yılları arasındaki Kalkolitik kültür temsilcilerinin de Hurri halkları olduklarını göstermiştir. Bu bağlamda Hurri kültürünü M.Ö. 4 binden 6. bine çıkarmak gerekmektedir. Hurri'ler hakkında ilk bilgileri Akkad vesikalarından edinmekteyiz..

***Patterson DW(2018) Elements Of The Neo-Sumerian Military. University Of Pennsylvania. Publicly Penn Dissertations 3171; 828pp.

Harput'un Geç Kalkolitik Çağ'dan itibaren sürekli bir yerleşime sahne olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 1). Anlamı "Taş Kale" olan Harput, korunaklı ve savunmaya elverişli yalçın kaya blokları üzerinde kurulan oldukça eski ve tarihi bir yerleşim bölgesidir. İlk sakinleri **Hurriler** ve sonrasında ise **Hititler**dir. Harput ve bulunduğu bölgede yerleşik olan ilk kavim Hurriler olabilir (Sergün,1975,45). Elazığ- Harput bölgesinde bilinen en eski kavimlerinden olan Hurriler veya bunların akrabaları olan kavimler (Subarlar gibi) M.Ö. 2000 yıllarından itibaren Doğu Anadolu'ya yerleşmiştir. Hurrilerin kurmuş olduğu Mittani devleti M.Ö. 14. asırda yıkılmış ve Hititler Mittani devletinin çoğunu ele geçirmiştir (Ardıçoğlu,1964,6). Hititler, Harput civarına "**İşuva**" adını vermişlerdir. Bu ad M.Ö. 13 ve 14. asıra ait çivi yazılı tabletlerde de geçmektedir. Hititlerden sonra bölge **Asur** ve **Urartu** mücadelesine sahne olmuştur **Asur** çivi yazılarında ise muhtemelen Harputu ifade eden **Karpata** isimli bir şehirden bahsedilmektedir (Ünal,1989,13). M.Ö. 9. yy'da Van gölü çevresinde kurulan Urartu devleti, Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmını ele geçirmiştir (M.Ö. 804). **Urartularla, Asurlular** arasındaki mücadeleler sürmüş, Harput ve dolayları bu iki devlet arasında birkaç kez el değiştirdikten sonra, **Asurluların** zayıfladığı bir dönemde **Urartuların** eline geçmiştir (Sergün,1975,47). Urartular da bölgeyi **Supani** olarak adlandırmıştır (Ardıçoğlu,1964,8). M.Ö. 7.yy'da Azerbaycandan gelen Medler ve Kafkaslardan gelen İskitlerin istilası gerçekleşmiştir; bu döneme **Medler**, İskitler dönemi de denebilir (Sergün, 1975,47). M.Ö. 358-338 yılları arasında (20 yıllık bir dönemde) ise Harput ve civarı Pers/İran hükümdarlığına bağlı bir beylik halinde idare edilmiştir (Hauptmann, 1971,412). Aynı dönemde İranlılarla, Makedonyalıların arasında mücadeleler başlamıştır M.Ö. 3. asrın ortalarından itibaren Harput civarında **Sophane** krallığının kurulduğunu ve bu krallık zamanında "**Arsamosata**" ve "**Karkathiokerta**" adlı iki önemli şehirden bahsedildiğini görmekteyiz. Fakat bu iki yerleşmeden hangisinin Harput'a karşılık geldiğini tarihi kaynaklardan kesin olarak öğrenememekteyiz (Ardıçoğlu,1964,11-12). M.Ö. 3.yy'dan itibaren Harput ve civarının tamamen Romalılar tarafından istila edildiğini, zaman zaman **Romalılarla/ Bizanslılar, Ermeniler** ve **Sasaniler** arasında nüfus mücadelelerine sahne olmuştur (Sergün, 1975,48). M.S.1. asırdan 3'cü asıra kadar Harput ve çevresi önceleri Romalıların askeri ve siyasi nüfuzu altında kalmış ve sonraları tamamen **Roma İmparatorluğunun** bir parçası olmuştur. Bu dönemde Harput Roma ve İran arasında kısa süreli de olsa, zaman zaman el değiştirmiştir (Ünal,1989,13). Roma imparatorluğu ikiye ayrıldıktan sonra 395- 518 yılları arasında Harput ve çevresi **Bizanslılarla, İranlılar** arasında, mücadelelere sahne olmuş, Fırat nehri bu iki devlet arasında uzun zaman sınır oluşturmasına rağmen, zaman zaman bu sınır aşılmış, bazen **Bizanslıların**, bazen de **İranlıların** hakimiyetine geçmiştir (Sergün,1975,48). Bizanslılar bir dönem **Ziata Castellum** ve sonraki zamanlarda ise bugünkü söyleyişe çok yakın olan **Kharpote** diye adlandırılmıştır. **Bizanslılar** 934 yılında tekrar bölgede hakimiyet sağlamıştır. 4. yy'da Bizans-İran mücadelesi sırasında "**Ziata Castellum**" adlı bir kalenin İranlılar tarafından zapt edildiği belirtilmektedir. Bu kalenin **Harput Kalesi** olduğu kesindir. Daha sonra bu kaleye Araplar "**Hıs-nı Ziyad**" adını vermişlerdir (Darkot1949,s. 296). Malazgirt savaşından önce, Azerbaycan, Ahlat ve Halep civarında yaşayan Türkmen boyları, Anadolu'ya ve Harput ile çevresine birçok kez akınlar düzenlemişlerdir (Ardıçoğlu,1964,32). Oğuz Türklerinin Selçukluların etrafında birleşmeleri ile XI.yy'da önce Horasan ve Azerbaycan, sonra Irak, Anadolu ve Suriye'ye gelmişlerdi. Böylece Türkler'in anılan bölgelere yerleşmeleri de söz konusu olmuştu (Kaya 2014). **Tuğrul Bey**, sonra da Çağrı Beyin oğlu **Yakuti** ve **Emir Sabuk** Anadolu'ya seferler düzenleyerek Bizans komutanı **Bryennios**'u yenmiş ve böylece Harput dahil birçok Anadolu kenti; Dicle ve Fırat vadileri Türkmenlerin kontrolüne geçmiştir. Türk hakimiyetinin bölgede tam manasıyla tesis edilmesi, Bizans imparatoru **Romanos Diagonos**'in 1071 yılında Malazgirt Ovasında Türk hükümdarı **Alparslan** tarafından yenilmesiyle gerçekleşmiştir. Bu tarihlerden sonra Türkler Anadolu içlerine doğru ilerlemişlerdir. Sultan Alparslan'ın 1071 Malazgirt zaferiyle birlikte Erzurum, Erzincan ve Kemah ile Harput ve civarına akınlar düzenlenmiştir. Alparslan'ın yendiği Romain Diogenes'le yaptığı antlaşmanın bozulması sonucu, Türk'lerin Anadolu'ya akınlarının ardı arkası gelmemiş ve Oğuz beyleri Anadolu'nun önemli bir bölümünü ele geçirmiştir. 1085 yılında **Sultan Alparslan**'ın komutanlarından **Emir Çubuk Bey**, Bizans generali

Philaretos Brachamios'un hakimiyeti altındaki Harput'u feth ederek, Çubukoğulları Beyliği dönemini başlatmıştır. Harput'a yerleşen Türk hükümdarları, Harput kalesinde oturmayı tercih etmişlerdir. 7. asırda varlığından söz edilen **Şimşat Şehri** Türk akınları sonucunda harap olmuş; ama daha sonraları kale dışında da yerleşmeler kurulmaya başlamıştır. Bu nedenle Harput'u şehir olarak, Türklerin eseri olduğunu düşünmek mümkündür (Ardıçoğlu,1964,35). Harput'taki Çubukoğulları döneminden sonra 1115 yılında, Artuklu emiri **Balak (Belek) Gazî**'nin Harput'u almasıyla, 1234 yılına kadar süren **Artuklu dönemi** başlamıştır. **Balak Gazi** Bizanslılarla ittifak yapmış olan **Mengüceklilerle** savaşmış, Erzincan ve Kemah bölgesini de ele geçirmiştir. Balak Gazi Kudüs kralı, Urfa kontu ve pek çok haçlı güç ile savaşmış, onları esir etmiştir. Bu başarıları sonucu hakimiyetini kısa zamanda Harput'tan Mardin ve Halep'e genişletmiş ve **Artukoğulları birliğini** kurmuştur (Ünal,1989,16). Fakat 1124 yılında Menbiç kalesinin kuşatılması sırasında ölmesi ile Artukoğulları birliği dağılmıştır. Harput'taki yönetimi 1184 yılına kadar sırasıyla **Davud, Fahreddin Karaarslan** ve **Nureddin Mehmed** beyler üstlenmiştir. Harput'un o dönemde Artukoğullarının merkezi olan Hısn-ı Keyfa'dan sonra en önemli ikinci merkez olduğu bilinmektedir (Ardıçoğlu,1964,44). **Fahreddin Karaarslan** (1148-1174) ve ailesi Harput'ta oturmuştur. En önemli eseri ise Anadolu'daki en eski camilerden biri olan **Ulu Cami**'dir. Kitabesinden anlaşıldığına göre 1156 yılında inşa edilmiş ve şehir halkına vergi muafiyeti koyulmuştur (Oral,1967,144). **Fahrettin Karaarslan**'dan sonra yerine oğlu **Nureddin Mehmed** ve onun ölümünden sonra yerine kardeşi **İmadeddin Ebubekir** geçmiştir. Babadan oğula veya kardeşe geçen kısa süreli hükümdarlık dönemlerinden sonra, 1234 yılında Selçuklular "**Harput Artukluları**"na son vermiştir. **Selçuklu** ve **Eyyübiler** arasındaki siyasi mücadelelerin ateşlendiği dönemlerde, Harput hükümdarlarının Eyyübileri tutması sonucu, **Alaeddin Keykubat** Harput kalesini kuşatarak, Harput ve Eyyübi güçlerini yenilgiye uğratmıştır (Ardıçoğlu,1964,57). Selçukluların 1243 yılında **Kösedağ** savaşında **Moğollara** yenilmesinden sonra, Harput ve çevresi **Moğol** nüfuzu altına girmiştir. Özellikle 1244 yılında **Moğolların** bölgeye yaptıkları saldırılar sonucunda, Harput'un oldukça tahrip edildiğinden bahsedilmektedir (Ardıçoğlu,1964,63). Selçuklu Devleti'nin çökmesi üzerine Harput, 14. asrın ortalarına kadar **İlhanlı** Devleti'nin hakimiyetinde kalmış, Moğol genel valileri ülkeyi yönetmelerine rağmen, daha 13. asrın sonlarına doğru Moğolların baskısından bıkmış olan halk, bazı Türkmen beyleri tarafından teşkilatlandırılmış, bunun sonucunda **İlhanlı Devleti** zayıflamaya başlayınca, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da **Karakoyunlu** ve **Akkoyunlu Devletleri** kurulmaya başlamıştır. Bu dönemde Harput ve çevresi **Dulkadiroğulları, Timur, Karakoyunlu, Akkoyunlu** ve **Kadı Burhaneddin Devletleri** arasındaki mücadelelere sahne olmuş ve sık sık el değiştirmiştir (Ünal,1989,s.21). Harput ve Maraş dolaylarında konar-göçer Türkmenlerden olan Dulkadiroğullarından ilk hükümet başkanı, 1339 yılında hakimiyetini ilan etmiştir. Bu yıldan, son Dulkadiroğlu hükümdarı **Melik Arslan** zamanına kadar (1465) **Dulkadiroğulları** ile **Memlûklular** arasında sürekli mücadeleler olmuştur. **Memlûk** orduları defalarca Harput kalesini kuşatmışlarsa da alamadan geri dönmüşlerdir. Arasına çok uzun süren kuşatmalara dayanamayan **Dulkadiroğulları, Mısır**'ın hakimiyetini kabullenmek zorunda kalmışlar; ancak fırsat buldukça baş kaldırıp bu hakimiyeti reddetmişlerdir (Ardıçoğlu,1964,64-65). Kısa süreli 1234 yılında **Anadolu Selçuklu**; 1243 İlhanlılar; 1363 yılında **Dulkadiroğulları**; 1465 yılında da **Akkoyunluların** idaresine giren Harput 1507 yılında Osmanlı ve Memlûk Devletleri'nin gâfletlerinden faydalanarak Doğu Anadolu'da faaliyetlerini genişleten **Şah İsmail** tarafından alınmıştır. Şah İsmail, II. Bayezid'den izin alarak, Osmanlı topraklarından geçip Dulkadiroğulları'na saldırmış ve dönüşte Akkoyunluların elinde bulunan Harput'u almıştır. Harput'taki **Safevi** hakimiyeti 1516 yılına kadar sürmüştür (Ünal,1989,23). **Yavuz Sultan Selim**, 1514 yılında Şah İsmail'i Çaldıran'da yenilgiye uğratınca Doğu ve Güneydoğu Anadolu Osmanlı hakimiyetine geçmiştir. Harput'un fethi ise 26 Mart 1516 tarihinde gerçekleşmiştir (Ünal,1989,25-26). Harput, Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra, Diyarbakır eyaletine bağlı bir sancak beyliği olarak yönetilmiş, Keban'ın vilayet merkezi olmasından sonra da oraya bağlanmıştır. Nihayet 1834'te bölgenin ıslahı için Harput'a vali olarak gönderilen Mehmed Reşid Paşa, buranın engebeli bir yerde olması ve gelişmeye elverişsiz

olması nedeniyle ovada, bugünkü Elazığ şehri oluşmaya başlamıştır.Tablo1'den de izleneceği gibi, Anadolu'da hükümlerlik kuran her medeniyetin Harput ve civarına büyük bir anlam yüklediği anlaşılmaktadır. Sayıları elliye varan istilacı güçler tarafından işgal ve iskan edilmesinden bu yana geçen, binlerce yıllık süreçte, bu istilacı güçlerin egemenliği altına girmiş ve bütün bunlara karşın, sürekli yenilenerek yaşamını ondokuzuncu yüzyılın sonuna kadar sürdürebilmiş kadim ata yurdu ve kültür kenti Harput, ne yazık ki günümüzde suskunluğunu sürdürdüğü bir dönem yaşamaktadır.

3.Anadolu'da İlk Yerleşimler

3.1. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem (ÇÇND)

Buradaki dini, ticari ve kültürel açıdan önemli yerleşimlerin tarihi M.Ö. 12000 yılına kadar gitmektedir(Schmidt 2016; <http://www.anadoluygarliklari.com/anadolu-da-ilk-yerlesimler/>).(Harita 1;2 ve 3).Urfa Göbekli Tepe yerleşkesi, MÖ 12 000 yılına tarihlenen ve oldukça gelişkin bir kültür kompleksine sahip toplumsal bir alanı Güneydoğu Anadolu Bölgesinde simgelemektedir(Schmidt 2007; 2016). Gerek bu ve gerekse oraya komşu Kuzey Suriye coğrafyasındaki yerleşim ve yaşama biçimi; toplumsal kurgu; yerleşim düzeni; yeni bir gelişimin başlangını değil, uzun bir gelişim döneminden sonra kural ve kaideleri olan bir yaşam biçimini sergilemektedir(Çoksolmaz 2011;Schmidt 2016). O halde bu döneme evrilinceye kadar insanoğlunun daha önce de bir yerlerde yaşamış olması düşünülebilir. Rollefson(1989,s.168) önceki bir Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem(ÇÇND)-A'dan ÇÇND-B'ye geçiş sürecinde köydeki büyüme, kabartma/el zanaatındaki gelişmeler, ÇÇND-B dönemi(MÖ 7600-7200) dikdörtgen mimarisine ait ilk bulgulara Cafer Höyük ve Harput coğrafyasına çok yakın bir bölge olan Çayönünde rastlanmıştır(Özdoğan 2007,s.68; Rollefson 1989,s.168;Çoksolmaz 2011,s. 13).ÇÇND-Orta dönemi(MÖ 7200-6500) Cafer Höyük ve Çayönü örneklerinde yerleşimde artış kaydedilmiştir. Geç ÇÇND'de(MÖ 6500-6000) Toros bölgesindeki yerleşimlerin sayısında bir artış olmuştur.Son ÇÇND(MÖ 6000-5500)arkeolojik açıdan bilgi azlığı çekilmektedir(Rollefson,1989,s.169).Çoksolmaz(2011,s.16) Anadolu'daki coğrafik bölgeler baz alınarak ÇÇND'e en fazla yerleşimin(%38) Güneydoğu Anadolu Bölgesinde olduğunu, Harput'un da yer aldığı Doğu Anadolu Bölgesinde ise bu oranın %10 olduğunu ve %1'le en düşük olarak Karadeniz Bölgesinde olduğunu belirtiyor. Harmankaya'ya göre; uzun yıllar şiddetli kışlar yüzünden Neolitik Çağ'ın avcı toplayıcı hatta ilk tarımcı toplulukları için yaşanmayacak bir bölge olduğu iddia edilen Doğu Anadolu'da Cafer Höyük (Malatya), Boytepe (Elazığ) ve Çınaz III (Elazığ) yerleşme yerlerinin ortaya çıkışı yaşanmayacak ortam savını ortadan kaldırmıştır(Harmankaya 1997,s.16; Çoksolmaz 2011,s.26). Gerek Boytepe ve gerekse Çınaz III, Harput coğrafyasında yer alan bölgeler olup, ileriki yıllarda yapılacak yeni yüzey araştırmaları özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde henüz bilinmeyen Neolitik Çağ buluntu yerlerini ortaya çıkaracaktır (Özdoğan, 1995, s.277; Harmankaya, 1997,s.16; Çoksolmaz 2011,s.26). Buralarda yapılması gereken araştırmalar vakit geçirilmeden genişletilirse çok önemli veriler elde edilebilir. Böylece ilk tarımcı toplulukların yanı sıra avcı ve toplayıcı ekonomileri olan topluluklarında uygun ortamı olan yerlere kolaylıkla intibak ettikleri anlaşılmıştır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde yapılan araştırmalar ve kazılar sonucu, ÇanakÇömleksiz Neolitik Dönem'de buraların da yerleşim gördüğünü ortaya çıkarmıştır. DoğuAnadolu'nun sarp coğrafyası ve sert ikliminden dolayı Çanak Çömleksiz NeolitikDönem'de, Tırşın Yaylası mevkiinde görülen kaya üstü resimleri, araştırmacılarışaşkınlık içerisine düşürmüştür. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de, DoğuAnadolu Bölgesi'nin iklimi günümüzden daha ılıman olmalıydı.Doğu Anadolu Bölgesi'nin Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem diğeryerleşimleri, Malatya'da yer alan Cafer Höyük ve Elazığ'da yer alan Boytepe veÇınaz III yerleşim yerleridir (Balkan vd. 2007). Doğu Anadolu Bölgesinde, saptanan yerleşim alanları Çanak ÇömleksizNeolitik B ve Çanak Çömlekli Neolitik Dönem(ÇÇÖND)'e tarihlendirilmiştir. BölgedeÇanak Çömleksiz Neolitik A kültürü saptanamamıştır. ÇÇND-

A'nınsaptanmamış olması, araştırma eksikliğinden dolayıdır(Çoksolmaz 2011).Bölgede, ÇÇND hakkında Karakaya Baraj sularıaltında kalacak alanları saptamak amacıyla yapılan araştırmalarda, önemli bilgilerelde edilmiştir. Araştırmaları yapılan Akeramik merkezler göz önüne alınacak olursa, Malatya'da yer alan Boytepe'de ele geçen buluntular Cafer Höyük ve ÇayönüMalatya sınırları içerisinde yer alan Çınaz III yerleşiminde ele geçen yontmataş teknikleri açısından önemlidir. Dilgi çıkarımında sadece baskı yöntemi uygulanmıştır.Elazığ'da yer alan Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşmesi olan Cafer Höyükteise, diğer merkezlerden daha kapsamlı veriler sağlanmıştır. Höyükte, gömütler bulunmuştur. Akeramik Neolitik ölü gömme gelenekleri hakkında bize bilgiler sunmaktadır. Gömütler de, kafatası alınmış durumda ve iç mekan dışında saptanmıştır. Kafatasının alınmış olması, höyükte kafatası kültü olarak yorumlanmıştır. Höyükte tarım yapıldığının saptanmış olması, Anadolu'da üretimegeçeşin ilk devresini gözler önüne sermiştir(Balkan vd. 2007). Çoksolmaz'ın verdiği bu bilgiler ışığı altında Harput coğrafyasında yer alan Çınaz III höyüğünün, Çanak Çömleksiz Neolitik-B katmanına tarihlenmesinden hareketle, Harput'ta yapılacak yeni kazılarla belki de Harput'un tarihi MÖ 7600-7200'lü dönemlere gidebilecektir. Elazığ'da yer alan Çınaz III ve Cafer Höyükleri bu düşüncemizi güçlendirmektedir(bkz. Harita 2). Bu ise Harput paleo tarihine yeni bir sayfa açılmasını gerekli kılacaktır.

3.2. Çanak Çömlekli Neolitik(Yeni Taş) Çağı(ÇÇÖND)

Anadolu'nun her köşesinde yer alan ÇÇÖNDöneminde, buğday, arpa mercimek ve baklagil tarımındaki gelişim, insanların başka işlere daha fazla zaman ayırmasına yol açmıştır. Böylece MÖ 7 bin yıllarından itibaren çanak çömlek yapımına; kil işlenmeye ve biçimlendirilmeye başlanmıştır. Anadolu, dünyanın ilk yerleşim yerlerinden olan Çatalhöyük, Hacılar ve bunlar gibi tarihi alanlara ev sahipliği yapan kadim; çok stratejik ve önemli bir coğrafyadır. İnsanların avcı-toplayıcılıktan yerleşik düzene geçmesini sağlayan kuru tarım, ancak saban, döven gibi aletler heniz yok ve hayvanların ehlileştirilmesi (ancak yük ve binek hayvanlarının henüz ehlileştirilmemiş) gibi adımların izlenebildiği merkezler, Anadolu'nun her köşesinde yer almaktadır. Buradaki dini, ticari ve kültürel açıdan önemli yerleşimlerin tarihi Göbekli Tepe örneğinde olduğu gibi M.Ö. 12000 yılına kadar gitmektedir(Schmidt 2016; <http://www.anadoluuygarliklari.com/anadolu-da-ilk-yerlesimler/>)(Harita 1;2 ve 3).

Özdoğan (2018) Neolitiğin oluşumu için ileri sürülen varsayımlar üzerinde durarak, giderek genişleyen çekirdek bölge tanımına çarpıcı örnekler olarak Güneydoğu Toros yayının kuzeyinde kalan 800 m üzerindeki Elazığ, Palu, Bingöl ve Malatya Ovalarının da Neolitik oluşum bölgesinin bir parçası olduğunu ifade etmektedir(Harita 1). Yani sadece dağ yamaçları ve ovaların yerleşim için tercih edilmediğini; aynı zamanda yüksek irtifadaki alanların da Neolitik Bölge kavramına girebileceğini belirtiyor (Özdoğan 2018).

Alparslan (2014?)Neolitik Çağı, yaklaşık olarak MÖ 10.000-5.800 yılları arasına tarihlenen bir dönem olarak ayırıyor. Bunun kendi içinde yine teknolojik yenilik, yerleşme ve üretim biçimine göre çeşitli alt bölümlerine yer veriyor. Neolitiği üç bölüm olarak ifade ederek,

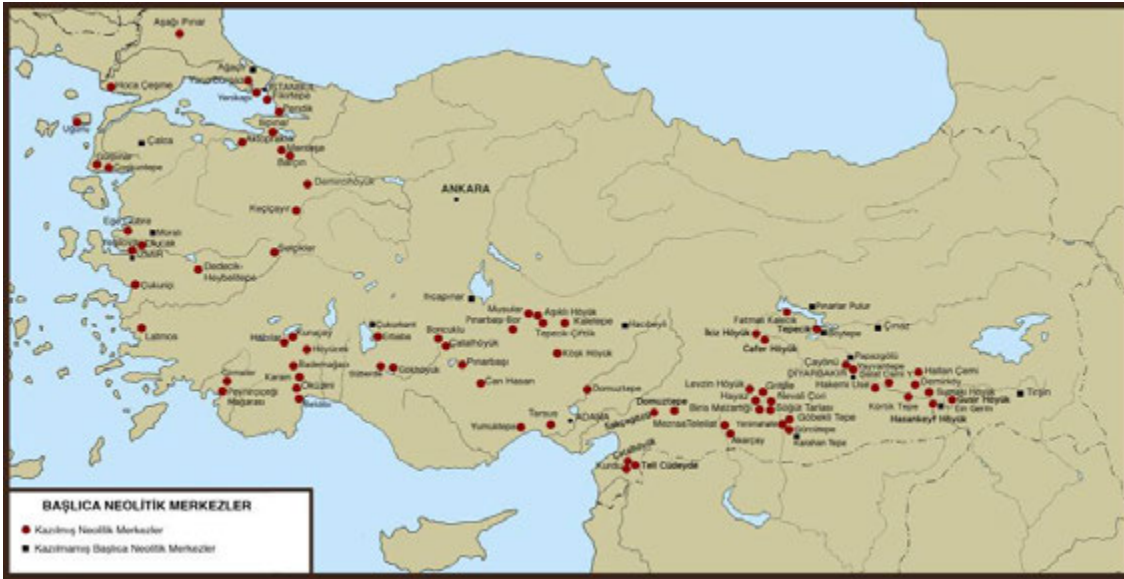
a- Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem: Yaklaşık olarak MÖ 10.000 ile 7000 yılları arasına tarihlenir. Bu dönem de kendi içinde A, B, C diye 3 alt dönem olarak incelenir;

b- Çanak Çömlekli Neolitik Dönem: MÖ 7.000 ile MÖ 5.800 yılları arasına tarihlenir. Neolitik dönemin bütün unsurlarının oluşmaya başladığı dönemdir. Çanak çömlek üretimi, yerleşik yaşam, tarımsal faaliyet, hayvanların evcilleştirilmesi, ilk ticari ilişkiler toplum hayatına iyice yerleşmiştir.

c- Kalkolitik Çağ: Yaklaşık olarak MÖ 5.800 – 3.000 yılları arasına tarihlenen bu dönemde, bakır yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bakır daha önceki süreçte kullanılmakla birlikte, buluntular çok fazla değildir. Bu çağda birçok araç gerecin ve silahın bakırdan yapıldığı görülür. Harput ve civarı madencilik açısından da oldukça zengin kaynaklara sahiptir. Bu bölgeye olan aşırı talep ve sahiplenmenin burada yattığını da düşünebiliriz (Harita 1 ve 2).

Harita 1. Neolitik yaşam biçiminin olduğu çekirdek bölge (Özdoğan 2018)

Harita 2. Türkiye'de araştırılmış başlıca Neolitik Çağ buluntu yerleri (Özdoğan 2018)

En erken örneklerden Malatya Köşkerbaba'nın Neolitik dönem buluntu topluluğunu Diyarbakır Çayönü ile Elazığ Boytepe'den bilinen buluntulara benzeştirmek mümkündür (Özdoğan 1977;2018). **Buradan hareketle, Harput ve Elazığ ile çevresi ilk yerleşimlerinin, neolitik dönemden başlamış olabileceği düşünülebilir.** Harita 1 ve 2'den de izlenebileceği gibi Neolitik bölge ve buraya giren coğrafya içinde Harput ve çevresi yerleşkeleri de yer almaktadır (Özdoğan 1977;2018).

Harput/Elazığ çevresi Hitit çivi yazısı metinlerinde, MÖ 2000'li yıllarda İşuva **Ülkesi** diye geçmektedir (Yiğit 1967; Aslantürk 2014). Fırat ve kolu Murat nehirlerinin geçtiği bölge ise klasik dönem kayıtlarında **Melitine** ve **Sophene** diye adlandırılmaktadır. Dicle ve Fırat Nehirlerinin etkileşim alanında kalan, Doğu Anadolu'yu da kapsayan bütün bölgeler, MÖ 5. bin yıldan itibaren ortak bir tarihi paylaşmışlardır. **Ubeyd** Kültürünün erken dönemlerinde, Fırat ve Dicle Nehirlerinin suladığı Doğu Anadolu Bölgesi ile Basra Körfezi'nden Toros Dağlarına kadar uzanan yerleşimler arasında yakın bir ticaret ve ilişki ağı oluşmuştur (Frangipane 2000; Arslantaş 2014, s.88,90; Barjamovic 2011; Aslantürk 2014). Keban Barajı gölü oluşmadan, eski İşuva denen bu yörede kazı çalışmaları birçok bilinmeyen ortaya çıkarılmasına vesile olmuştur. Bu alanların paleolitikteki durumu, Keban baraj gölü havzasında gerçekleştirilen araştırmalarla kısmen de olsa ortaya konmuştur. Bölgede paleolitikten önceki aletlerin bulunmuş olması, buralardaki yerleşimin çok daha önceki tarihlere gittiğini gösterir (Yiğit 1967; s.233; Çoksolmaz 2011). Malatya ve Elazığ illerini kapsayan Torosların kuzeyinde kalan yörelerde yerleşim sıklığı, verimli Altınova ile Malatya çevresinde yoğunlaşmaktadır. Elazığ bölgesinde yerleşmeler kümeler halinde yoğunlaşmıştır. Bu bölgede farklı büyüklüklerde birçok yerleşim alanı tespit edilmiştir. Elazığ-Harput ve Malatya bölgesinde kültür kendisini **Cafer Höyük**, **Boytepe**, **Çınaz III**, **Norşuntepe**, **Değirmentepe**, **Korocutepe**, **Tepecik**, **Tülintepe**, **Könkhöyük**, Habibuşağı, Altıntepe, **Arslantepe**, **Pirot Höyük**, **İmikuşağı**, **Şemsiyetepe**, **İmamoğlu** ve **Kaleköy** gibi yerleşmelerle temsil etmektedir (Erdem 2009, s.45-46; Çoksolmaz 2011). İşuva **Krallığı Assur** yazıtlarında söz konusu edilen İşuva ile **Hitit** yazıtlarındaki İşuva'nın bölge adı tanımlamasında aynı yeri ifade ettiği; artık genel olarak kabul görmektedir. Hitit kaynaklarına göre İşuva bölgesi, doğuda Fırat nehri geçildikten sonra karşılaşılan ilk ülkedir. **Hitit**'lerin M.Ö. 1380-1345 dönemlerinde **Mitanni**ler ile yapılan anlaşmadaki "**Fırat'ı geçtim ve İşuva'ya girdim**" ifadesi bulundu yeri açısından yararlı bilgi vermektedir (Yiğit 1967). Ayrıca bahsi geçen M.Ö. 1380-1345 dönemi İşuva'nın, **Hurri-Mitanni** ile çağdaş olduğunu da göstermektedir. Ancak Hitit kaynaklarında İşuva memleketinde **Hurric** adlar taşıyan kralların yönetimde olduğu bilgisi M.Ö. 1450 yılından itibaren görülmektedir. İşuva **Krallığı bugünkü Elazığ ilinin bulunduğu coğrafyayı kapsamaktadır**. İşuva'nın sınırı batı ve güneybatıda Fırat, kuzeyde ise Murat Irmağı, güneydoğuda sınır tam net olmamakla birlikte, Yukarı Mezopotamya düzlükleri ve Yukarı Dicle havzasına kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Yazılı belgeler yardımıyla İşuva krallığında **Ehlişarruma** ve **Arişarruma** isimli iki kralı saptanmıştır. **Korocutepe** kazılarında bulunan mühür baskılarda adı geçen bu iki kralın isimleri Hurric adlardır (Turgut 1995). İşuva ilk zamanlarında Hitit İmparatorluğu ile Kuzey Suriye ve Kuzey Mezopotamya'yı egemenliği altına almış olan çağdaşı **Mitanni Krallığı** arasında bir tampon bölgeydi. İşuva Krallığının en önemli yerleşim yerlerinin başında **Norşuntepe**, **Tepecik**, **Korocutepe** ve **Pulur** gelmektedir. Koyu yüzlü açık **Karaz seramikleri İşuva'nın** Eski Tunç Çağına tarihlenen yerli seramikleridir. Ancak geniş bir coğrafyada kullanılan Karaz seramiğinde bölgeler arası farklılıklar olduğu göz önüne alınırsa, Elazığ bölgesinde Karaz kültürü seramik ürünlerinin en kalitelisine rastlanmış olduğu önemlidir (Turgut 1995). Alt palearktiğe ait bulgular, Keban'a yakın Enerli'de, Acuzlu köyündeki **Karapınar** mevkiinde, Fırat'ın batı kıyısındaki **Pağnik (Kaşpınar)**'te bulunmuştur. Neolitik dönemin varlığı, bölgede Arapkir deresi yanındaki **Kalaycık**'ta görülmektedir (Yiğit 1967). Yine bu coğrafyadaki **Caferhöyük**'te (Malatya'nın 40 km kuzeydoğusunda) MÖ 7000 başlarına tarihlenen seramik öncesi bir Neolitik köyü bulunmuştur (Yiğit 1967). Burası Çayönü ile benzerlik gösteren bir alandır. Bu dönemde tarım varken hala hayvancılık yoktu.

4. Harput ve Elazığ Çevresi Tarihi Açısından Önemli Olan Keban ve Karakaya Baraj Öncesi Kurtarma Kazıları

Bölgenin en önemli kazı yerlerinden bazıları üzerinde durmak gerekiyor: Tarihi açıdan en önemli kazı alanları, Elazığ'ın güneydoğusundaki Antınova'da bulunur (Harita 4). Elazığ'ın doğusunda, Tepecik adlı köyün güneybatısında bulunan **Tepecik/Makaraztepe**'de yapılan araştırmalarda; Eski Hitit Dönemi'nin sonlarına ya da Orta Hitit Dönemi'nin başlarına tarihlendirilen bir mühür, ayrıca **Eski Hitit Dönemi**'ne ve **Büyük Hitit İmparatorluk**

dönemine ait çanak-çömlek ele geçirilmiştir (Esin 1970;1971;1972;1974;1976a;1979a;1982;); Arslantaş(2014)ın verdiği bilgilere göre Tepecik'te de yürütülen kazılarda beslenme kültürü ile ilgili bilgilere de ulaşılmıştır. 1970-1973 yılları arasında yapılan araştırmalarda sığır, koyun, keçi, domuz, köpek ve eşek gibi evcil hayvanların kemikleri bulunmuştur. Esin(1976)'e göre buluntularda yabancı hayvan kalıntıları, yöredeki diğer yerleşmelere göre daha fazladır. Kızıl geyik en yaygın tür olup, yaban koyunu, yaban keçisi, yaban sığırı, yaban öküzü, bizon, karaca, yaban domuzu, ayı, yaban kedisi, tilki, gelincik, kunduz, tavşan, sincap, kaz, ördek, kızıl şahin, keklik, toy kuşu, saksağan ve kaplumbağa gibi türlere ait kalıntılar, yörenin biyolojik çeşitliliği ile ilgili önemli bilgiler vermektir (Boessneck & Driesch 1979).

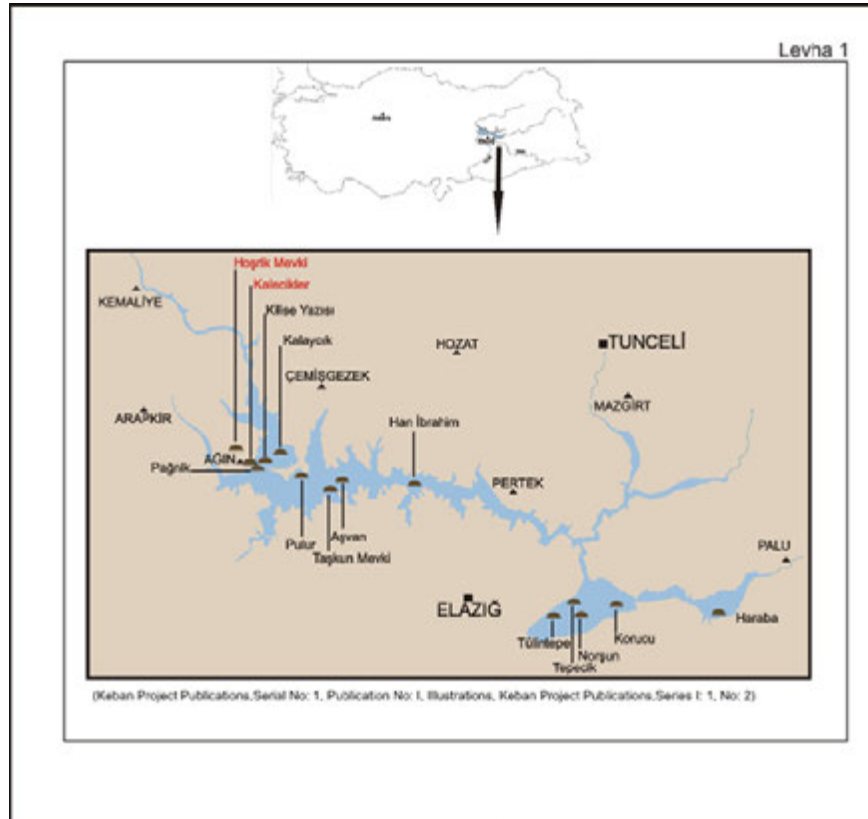
Bu bilgilerden yola çıkarak bölgedeki diğer yerleşmelerde görüldüğü gibi tarım ve hayvancılığa dayalı bir ekonomik yapı ve beslenme kültürü geliştiğini söyleyebiliriz.

İmikuşağı; **Tülintepe**(Esin 1976b;1979b; Esin&Arsebük 1974;1982); Aşağı İçme yakınındaki **Korucutepe**'de farklı Hitit Dönemi buluntularının elde edilmesine yol açmış ve bölgenin tarihi ile ilgili önemli bilgilere ulaşılmasını sağlamıştır(Ertem 1974/75;1979;1982). İlginç olan husus ise eski Hitit Dönemi çiviyazılı tabletlerde İşuva adına rast gelinmemesidir. Bunda Hititlerin güneydoğuya ilerlediklerinde İşuva ile temas etmeden başka bir güzergahı kullandıkları anlaşılmaktadır. Hititlerin kuzey Suriye'deki etkilerini artırmaları ile birlikte, sınır bölgesi olan İşuva ile de temas ettikleri görülmüştür. Büyük Hitit kralı I.Şuppiluliuma, Şattiaza Antlaşması'nda " *Ve Fırtına Tanrısının sevgilisi, atti memleketi kralı, kahraman büyük kral ben majeste Şuppiluliuma Fırat nehrini geçtimveİşuvamemleketine gittim veİşuvamemleketini ikinci kez yendim.*" ifadesiyle İşuva'ya sefere giderken Fırat'ı geçtiğinden söz etmektedir. Bu tanımlama İşuva'nın Elazığ bölgesine yerleştirilmesinde kuşkusuz ki çok önemli bir emare olmuştur(Aslantürk 2014). Ayrıca **Hurri** kökenli olan ve **Hurri** denilen kuş falı ve karacığer falı metinlerinde İşuva memleketi veya kıralından söz edilmektedir.

Keban ve Karakaya baraj gölleri alanlarında yapılan kurtarma kazılarında Kalkolitik tabakaya rastlanılan yerler olarak **Norşuntepe, Tepecik, Kalaycık, Pulur (Sakyol)** (Koşay 1976), **Han İbrahim Şah**(Ertem H 1972), **Kamikli, Gemibaşı Maltepe, Habibuşağı, Üyücektepe, Şentepe, İmikuşağı** (Sevin 1986;1988;1995;Konyar 2006), **Şemsiyetepe, Korucutepe** (Loon 1971; Griffin 1980), **Tülintepe, Körtepe, Değirmenetepe** ve Ağın **Kalaycık** (Serdaroğlu 1961970a;b;1971;1972)sayılabılır(Harita 4). Kazılarda ele geçen metal buluntular, ya da maden curufundan, bölgede kökü Kalkolitik döneme kadar inen bir madencilik geleneği olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Doğal bakır herhangi bir metalurjik işleme tabi tutulmadan, doğrudan dövme yoluyla şekillendirilerek kullanılabilir(Kunç & Gül 1983,s.90). Bu bölgede bakır madeni, Maden ilçesinde bulunmaktadır. Bu bakır madenin M.O. 7000 yıllar gibi çok eski dönemlerden beri işletildiği ileri sürülür(Kunç & Gül 1983,s.92). Çayönü kazılarındaki buluntular karbon14 analizlerinin sonucuna göre, bizi 7250- 6750 yıllarına kadar ve doğal bakırın elde edilebildiğini kanıtlarcasına,geri götürebilmektedir(Yiğit 1967; s.237; Çoksolmaz 2011). Bölgedeki bazı kazı yerlerindeki buluntular, metal endüstrisinin varlığı yolunda fikirler vermektir. Tepecik ve Tülintepe'de bakır curufu, filizleri ile külçeleri ve bakır ergitilmesinde kullanıldığı sanılan bazı fırınların, pota ve kalıpların bulunması buna işaret eder niteliktedir (Esin 1986,s.69).

Harita 3. Anadolu'da ilk yerleşimler(<http://www.anadoluuygarliklari.com/anadolu-da-ilk-yerlesimler/>)'den.

Harita 4. Keban Projesi kazı yerleri haritası (Coşkun 2018;s.141)'den.

4.1. Tülintepe Höyüğündeki Kazılar

Keban Baraj Gölü oluşmadan Elazığ Altınova'nın en önemli beş hüyükünden birisi olan **Tülintepe**, Elazığ'ın 20 km doğusunda bulunan bir yerleşim merkezi olarak ortaya çıkarılmıştır. Yüzey toplaması ve kazı araştırma sonuçlarının değerlendirmesi (Esin vd.1973; 1976b;1979; Esin&Arsebük 1974;1982) tarafından gerçekleştirilmiştir. Burada elde edilen en önemli sonuç, kalkolitik yerleşimin içine açılan İlk Tunç Çağı (**İTÇ**) kuyusunun tespitidir. **Tülintepe**'de bir ilk kalkolitiğin bulunduğu yaklaşık olarak MÖ 4500-3500 ve bunu bir son kalkolitiğin izlediği yaklaşık MÖ 3500-3000 yıllarına tarihleneceği belirtilmektedir. Buranın **Obeid ve Halaf** kültürleriyle ilişkilerinin olabileceği de varsayılmaktadır. **Tülintepe**'de İTÇ yerleşimini (yaklaşık MÖ 3000-2000) diğer çağlar izler. Buradaki yerleşim olgusunun MÖ 5000 yıllarını kapsayabileceği üzerinde durulmaktadır. Tarımsal bir yapılanma içindeki **Tülintepe** toplumunun, bir yandan çiftçilik yaparken, diğer taraftan avcılık da icra ettiklerini kanıtlayan, av hayvanı kalıntıları ve sapan taşları bulunmuştur. Ayrıca **Tülintepe**'de pişmiş topraktan idoller, taştan balta, keser, keski, hayvan elleri, ezgi aletleri, öğütme taşları, boynuz, kemik aletler ve çanak çömleğin yanında, ilk kalkolitiğin diğer kalıntıları bulunmuştur. Höyükte ele geçen seramiklerin **Obeid çanak çömleği kültürüne** özgü olduğu anlaşılmıştır. İlk Kalkolitik dönem çanak çömleği ise genellikle koyu yüzlü ačkılı; kırmızı hamurlu ve koyu renk astarlıdır (Esin 1976b; 1979; Esin&Arsebük 1974; 1982; <http://www.anadoluuygarliklari.com/anadolu-da-ilk-yerlesimler/tulintepe/>). Tülintepe'de madencilikle ilgili buluntulara rastlanılmıştır. Örneğin ortaya çıkartılan evlerden birinin avlusunda, bir ocak-fırın bulunmuştur. Sös konusu fırının içinde ve yakınında pota ve bakır cürufu kalıntıları; maden filizleri; taş bir pota ve bir iğne bulunmuş; böylece madenin burada eritildiği ve madeni eserlerin üretildiği anlaşılmıştır. Bulunan bu bakır cürufları, MÖ 6000'in sonundan itibaren Tülintepe'de ergitme tekniklerinin bilindiğini göstermektedir (Esin 2000, s.88-89). Tülintepe'de yaşayanların daha çok çiftçilik ve çobanlıkla geçimlerini sürdürdüğü, bölgede bulunan bitki ve hayvan kalıntılarında ve çıkarılan öğütme taşlarından anlaşılmaktadır. Yine ele geçen sapan taşlarından ve av hayvanlarına ait kalıntılardan avcılığın da önemli olduğu söylenebilir (Esin 1976). Bölgede yabani koyun, yaban keçisi, yaban domuzu ve karaca gibi en önemli av hayvanlarının kalıntılarında da rastlanmıştır. Ayrıca yırtıcı hayvanlardan boz ayı, tilki, tavşan ve kunduz kemikleri de bulunmuştur. Çeşitli kuşların ve tatlı su midyelerinin de tüketildiğine ait kalıntılar da elde edilmiştir (Esin 1976).

4.2. Norşuntepe Höyüğündeki Kazılar

Elazığ'ın güneydoğusunda, Alışam köyünün güneyindeki **Norşuntepe**'de yerleşimi Kalkolitik çağdan Orta çağa kadar sürmüştür. Altınova bölgesinde bulunan Heringet Çayı ile Karasu Nehrinin birleştiği sulu tarımın uygulandığı, bu açıdan verimli ve münbit olan bölgededir. Burası alanda bulunan Master ve Bingöl Dağı ile çevrelenen verimli bir ova üzerindedir. **Norşuntepe**'deki binalar eski Hitit Krallık dönemi IV. tabakayla başlayan dikdörtgen planlı ve su basmanlı taş temel üzerine inşa edilmiş kerpiç yapı özelliği taşır. III. tabakada da **Büyük Hitit İmparatorluk** döneminde önemli bir yerleşimin olduğu ortaya çıkarılmıştır. Kurtarma kazıları ile burada özellikle Eski Hitit Dönemi büyük Hitit İmparatorluğu erken dönemine tarihlenen ait çok sayıda seramik ve çanak çömlek bulunmuştur. İyi fırınlanmış olan bu seramiklerin rengi açık kahverengi olup zeminde geometrik şekil ve bezemeler yer almaktadır (Hauptmann (1969/70; 1970; 1971; 1972; 1974; 1976; 1982; <http://www.anadoluuygarliklari.com/anadolu-da-ilk-yerlesimler/norsuntepe/>).

4.3. Kalecikler Höyüğündeki Kazılar

Elazığ/Ağın bölgesindeki **Kalecikler** höyüğündeki kazılar, buranın kalkolitik dönemden Bizans dönemine kadar geçen süreçte, bir yerleşim merkezi olduğunu kanıtlamaktadır(Serdaroğlu 1969; s. 191). Elde edilen basit çanak çömlek buluntuları erken tunç çağına özgü olup, Yukarı Fırat havzasında fabrikasyon üretimle elde edilmiş ve yaygın olarak kullanıma sunulmuştur(Coşkun 2018; s. 127).

4.4. Aslantepe Höyüğündeki Kazılar

Doğu Anadolu'nun en büyük höyüklerinden birisi olan **Arslantepe**, Malatya il merkezinin 6 Kilometre kuzeyinde, Ordüzü köyünün yakınlarında yer almaktadır. **Arslantepe**'de ilk araştırmalar 1932 yılında L. Delaporte tarafından başlatılmıştır. Geç Hitit Dönemini araştıran, Delaporte'yi, 1947 yılında C. Schaeffer takip etmiştir. 1961 yılında Roma La Sapienza Üniversitesi tarafından başlatılan kazılar günümüzde devam etmektedir(Di Nocera 1993;1998;Frangipane2000)(Harita 5 ve kazı alanındaki arkeolojik yerleşim kalıntıları; Resim1).

Harita 5. Aslantepe alanının yeri

Resim 1. Aslantepe kazı alanındaki yerleşime ait bazı öğeler(<http://www.anadoluuygarliklari.com/anadolu-da-ilk-yerlesimler/arslantepe/>)'den.

Arslantepe'nin en önemli özelliği, Anadolu'da kurulmuş ilk şehir devleti yapılanmasının görüldüğü yerleşim alanı olmasıdır. Arslantepe höyüğü, dünyanın en eski kral mezarı ve en eski kılıçları gibi çok sayıda tarihi objeye evsahipliği yapmaktadır (<http://www.anadoluuygarliklari.com/anadolu-da-ilk-yerlesimler/arslantepe/>). Son Kalkolitik Çağ'dan Geç Hitit Döneminde kadar kesintisiz olarak yerleşimi süren **Arslantepe**, bulunduğu ovadan yaklaşık 40 metre yükselmiştir. Höyüğün boyutları ise yaklaşık 200 metreye, 120 metredir.

Arslantepe'deki kültür katmanları da belirlenmiştir, buna göre aşağıdaki sıralama yapılmıştır:

- Geç Hitit Dönemi;
- Son Tunç Çağı;
- Orta Tunç Çağı;
- İlk Tunç Çağı;
- İlk Tunç Çağı II. Evre;
- İlk Tunç Çağı I-B Evresi;
- İlk Tunç Çağı I-A Evresi;
- Son Kalkolitik Çağ

Harita 5'ten de anlaşılacağı gibi, Harput-Elazığ bölgesine çok yakın alandaki **Arslantepe** yönetimi, etkinlik tarihi süresince, değişik zamanlarda, farklı bölgeleri de kontrol altında tutan bir medeniyetin yaşandığı önemli ve büyük bir merkezdir. **Arslantepe'nin bulunduğu coğrafya ile Harput'un yer aldığı bölge, birbirine etki yapacak düzeyde yakındır**). Höyükte bulunan çok sayıda mühür, bölge ticaretinin **Arslantepe**'den yönetildiğini gösterir. M.Ö. 5. binden -M.Ö.712 tarihindeki Asur istilasına kadar yerleşim yeri olarak varlığını sürdüren Arslantepe, daha sonra bir süreliğine terk edilmiş, M.S. 5-6.yy'lar arasında ise Roma Dönemi köyü olarak kullanılmış ve daha sonra Bizans Nekropolü (mezarlık) olarak yerleşimini tamamlamıştır. Kazılara Geç Uruk dönemi Sarayı ile Geç Hitit Sarayı alanında devam edilmektedir (<http://www.anadoluuygarliklari.com/a.nadolu-da-ilk-yerlesimler/arslantepe/>; Di Nocera 1993;1998;Dönmez 2019).

5. Hurriler ve Hititler

M.Ö. 1700'lerde Anadolu'da kurulan Büyük Hitit İmparatorluğu, gerektiğinde verimli ovaları olan Kuzey Suriye topraklarına kadar yönelmiştir. **Hattuşili**'nin torunu **Murşili** Halep'i ele geçirmiş ve **Yamhad Krallığı**'na son vermiştir (M.Ö. 1590'larda) Hititler çağında Babil ile birlikte Halep'in de yıkılması bölgedeki siyasi yapıyı tümenden değiştirmiştir. Bölgenin siyasi ve sosyal yapısının bozulması ile ekonomik sıkıntılar baş göstermeye başlamıştır. Bu olumsuzluk ortamında göç, istila ve kıtlık dönemleri birbirini izlemiştir. Nihayet M.Ö. 1500'lerde Asyalı bir kavim olan **Hurriler** bölgeye gelmiş ve Haleb-Menbiç hattı ile Urfa-Halep hattı arasında Kuzey Suriye merkezli **Mittani** devletini kurmuşlardır. Hurri ve Mittaniler Anadolu'da ve bölgede inanç, kültür, sanat ve iktisadi alanlarda bu güne kadar gelen kalıcı etkiler bıraktılar. Hititler ile çoğu zaman müttefik olan bu halk, Asur saldırılarına uzun zaman direndi ise de **I. Salmanazar** (M.Ö.1274-1244) döneminden itibaren dirençlerini kaybedip siyasi ve hukuki gücünü büyük oranda yitirmiştir. Ortaya çıkan irili ufaklı varisleri ise Anadolu-Mısır ve Mezopotamya güç dengesi arasında

yaşamaya çalıştılar. Kuzey Suriye ve Menbiç, M.Ö. 1200'lerden sonra bir dönem batıdan gelen denizci kavimlerin istilalarıyla karşılaştıysa da daha çok Mezopotamya-Asur kontrolünde kaldı. Bir dönemde Geç Hitit çağına tanıklık etti (Ceylan 1991;1994; Erdem 2018).

5.1. Hurriler

Hurrilerle ilgili bilgileri, Hititlerin başkenti olan Boğazköy dökümanlarından elde ediyoruz. Hurrilerin konuştuğu dil hala çözümlenebilmiş değildir. Hurriler MÖ 3000'li yıllarda Kuzey Suriye'de yaşamış ve Kafkasya bölgesinden oraya gelen bir kavimdir. Onlarla ilgili ilk bilgilerin **Sümerlerin** belgelerinde yer aldığı biliniyor. MÖ 1700'lü yıllarda batıya doğru gelerek, **Asur** bölgesini işgal etmişlerdir. Asur bölgesindeki dağlık bir alan olan ticaret kenti **Yorgantepe**'ye yerleşerek, en güçlü dönemlerini yaşamışlardır. Hurriler MÖ 1500'lü yıllarda **Mittani krallığını** Doğu Anadolu ve Suriye'nin kuzeyine yaymışlar ve bu bölgeyi Dicle(Tigris) ırmağına; yani kuzey Mezopotamya'ya kadar genişletmişlerdir. Hititlerin dinsel düşünceleri üzerine oldukça etkili oldukları görülmüştür. Muhtemelen büyük kiralık döneminde Hitit hanedan mensuplarının kökeni de Hurrilere dayanmakta idi (Otten 1961; Wilhelm 1982; Neu 1996; Tamer 2010; Bingöl 2013; Özdoğan 2018). Hurri'ler Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Orta Anadolu'nun doğusu, Suriye Filistin Bölgesi, Urmiye Gölü ve Kuzey Irak bölgelerinde yoğun olarak Kalkolitik Çağ'dan Geç Demir Çağı'na kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir (Alpman 1981).

5.2. Hititler

Başkentleri Hattuşa (Boğazköy, Boğazkale) olan Hititler MÖ 1800-1300 yılları arasında Orta Anadolu'da yaşamış bir kavimdir (Umurtak 1988; Konyar 2006). İlk **Hititler'e Hattiler** de denmekte idi. **Büyük Hitit İmparatorluğu**, MÖ 1300 dolaylarında oldukça güçlüydü. Hititlerin büyük kralı **Telipinu** daha MÖ 15.yy'da dünyada ilk kez devletin anayasasını yayınlamıştı. Birlik, insan hakları, uyum ve saygı temeline dayalı bu ilk bildiğe zamanına göre, çok ileride idi. İnsanlık tarihinde imzalanan ilk antlaşma metnini de **Hititler** imzalamışlardı. Çevredeki ülkelerin fethi de askeri yolla değil de halkın isteği ile gerçekleşiyordu. Yine dünya diplomasisinde MÖ 1259 tarihinde ilk kez barış antlaşmasını Mısırlılarla imzalayan ülke olmuşlardı. Hititliler kendi dönemlerindeki diğer ülkelere göre hem politik düşünce, hem de kültürel dayanışma açısından eski doğu ülkelerinde uyguladıkları bu düşünce tarzını nasıl geliştirdikleri bilinmemektedir. Hititler, işgal ettikleri bölgelere kendi kültürlerini, yönetim anlayış ve yaşama tarzlarını zorla empoze edip kabul ettirme yolunu seçmemişlerdi. Bu davranışları ile, daha sonraki dönemde büyük bir imparatorluk kuran **Osmanlı Türklerine** benzerlik göstermişlerdir. Örneğin Anadolu'nun batısında Hititliler baskın olmalarına karşın, buralarda Hititlilerden kalan seramik kalıntılarında rastlanmamıştır (Umurtak 1988; Zick 2008). Hititliler yaklaşık MÖ 1200'lü yıllarda tarih sahnesinden aniden çekilmişlerdir. Birçok tarihçi buna deniz aşırı ülkelerden gelen denizci toplumların neden olduğunu belirtiyorlar. Ancak böyle olsaydı imparatorluğun yıkılıp yıkılması ve tahrip edilmesi gerekliydi. Oysa böyle bir durum söz konusu değil (Zick 2008).

Harput/Elazığ çevresi Hitit çivi yazısı metinlerinde **İşuva ülkesi** diye geçmektedir

(Aslantürk 2014). Fırat ve kolu Murat nehirlerinin geçtiği bölge ise klasik dönem kayıtlarında **Melitone** ve **Sophene** diye adlandırılmaktadır (Barjamovic 2011; Aslantürk 2014). Keban Barajı gölü oluşmadan, eski İşuva denen bu yörede yürütülen kazı çalışmaları birçok bilinmeyen ortaya çıkarılmasına vesile olmuştur. Bu çerçevede Norşuntepe; Tepecik/Makaraztepe (Esin 1970;1971;1972;1974;1976a;1979a;1982;); İmikuşağı; Tülintepe (Esin 1976b;1979b; Esin&Arsebük 1974;1982); Aşağı İçme yakınındaki Korucutepe'de farklı Hitit Dönemi buluntularının elde edilmesine yol açmış ve bölgenin tarihi ile ilgili önemli bilgilere ulaşılmasını sağlamıştır (Ertem 1974/75;1980).

İlginç olan husus ise eski Hitit Dönemi çivi yazılı tabletlerde İşuva adına rast gelinmemiş olmasıdır. Bunda **Hititlerin** güneydoğuya ilerlediklerinde İşuva ile temas etmeden başka bir güzergahı kullandıkları anlaşılmaktadır. Hititlerin kuzey Suriye'deki etkilerini artırmaları ile birlikte, sınır bölgesi olan **İşuva** ile de temas ettikleri görülmüştür. Büyük Hitit kralı **I.Şuppiluliuma, Şattiaza Antlaşması**'nda " *Ve Fırtına Tanrısının sevgilisi, atti memleketi kralı, kahraman büyük kral ben majeste Şuppiluliuma Fırat nehrini geçtim ve İşua memleketine gittim ve İşua memleketini ikinci kez yendim.*" ifadesiyle İşua'ya sefere giderken Fırat'ı geçtiğinden söz etmektedir. Bu tanımlama İşua'nın Elazığ bölgesine yerleştirilmesinde kuşkusuz ki çok önemli bir emare olmuştur (Aslantürk 2014). Ayrıca Hurri kökenli olan, Hurri denilen kuş falı ve karaciğer falı, metinlerinde İşuva memleketi veya kralından söz edilmektedir.

6.Harput Kabartması/Rölyefi

Urfa'da bulunan ören yeri Göbekli Tepe'de Heidelberg Üniversitesi'nden dostum olan, rahmetli Schmidt(2000;2013;2016) ve ekibinin yaptığı kazılar sonucunda dünyanın en eski tapınağının bundan MÖ 9500-10000 yıl önce bu bölgeye yakın bir alanda yerleşmiş Anadolu insanları tarafından yapıldığı ortaya çıkmıştır. Bu coğrafyadaki NevaliÇori kazıları, Schmidt ve ekibinin şu andaki Göbekli Tepe'ye ilgi duymasına yol açmış ve böylece bu kazılara başlandığını, kazıyı yürüten Klaus bana söylemişti. Benim için buradaki kazılarda en ilginç olan hususun, bölgenin o dönemdeki biyodiversitesini/biyolojik çeşitliliğini de ortaya çıkaracak hayvan kabartmalarının sanki dün yapılmış gibi korunarak, günümüze kadar gelmiş olmasıydı(Kiziroğlu 2019). Schmidt yaptığı açıklamada, buradaki yerleşimin sadece %5'lik kısmının gün yüzüne çıkarıldığını; henüz büyük bölümünün höyüklerde bulunduğunu belirtmişti.

Avcılık ve toplayıcılıkla yaşamını sürdüren o dönem Anadolu insanı, burayı ibadet yeri/kült alanı olarak kullanmış ve henüz daha yerleşik düzene geçmemişti. Ancak bu bölgede 2006 yılında dünyanın en eski insan figürüne rastlandı(Zick 2008). Bu dönemi izleyen gelişme sürecinde bölge ve çevresinde yaşayan insanların yerleşik düzene geçerek, yazı ve yönetimle ilgili, sanatsal eserler ve ticaret gibi işlerle uğraştıkları ortaya çıkmaya başlamıştır(Zick 2008). Ön tarih/prehistorya döneminin yerleşik düzene geçmiş ilk avcılarının Nevali Çori'de yaşadığı ve seramik, çanak çömlek üretimine geçmedikleri belirtilmektedir. Besin ve erzaklarını, bozulmaması için, geliştirdikleri yeraltı sistemlerinde sakladıkları anlaşılmıştır.

Özdoğan (2018) Göbeklitepe tapınaklarındaki dikilitaşların üzerinde betimlenen hayvan kabartmalarını, avcı olan toplum katmanlarında, avın bereketi ile özleştirildiğini belirtiyor. Bu çerçevede ele alınan her türlü böcek, akrep, sürüngen, kuş(kaz ve turna figürleri) ve yırtıcı hayvan türleri, o danemin biyoçeşitliliği hakkında çok değerli bilgiler vermektedir. Gerçeğine çok yakın olarak rölyefe dönüştürülen bu canlı varlıkları günümüze kadar gelerek, o ekosistem hakkında bizlere çok önemli ipuçları vermektedir(Kiziroğlu 2019). Bu durum tarih öncesinde bile insanların "doğaya" odaklı bir inanç sistemini geliştirdiğinin bir göstergesi olarak da yorumlanabilir; ancak şimdiye kadar bitki ve balık betimlerine rastlanmamıştır(Özdoğan (2018). İşte bu noktadan olayı değerlendirdiğimizde, Harput Kabartmasının önemi de ortaya çıkmakta, aşağıdaki Harput kabartması resminden de anlaşılacağı gibi, bir nehirde kayıkla giden insanların betimlenmiş olması, su sistemlerinden yararlandığı ve halkın, belki de balıkçılık ve nehirlerde taşıma ticareti yaptıklarını da ortaya koymaktadır(Resim 1).

Harput ve Elazığ coğrafyasında yaşayanlarda,Kalkolitik dönemde burada avcılığın olduğu, sığır, koyun ve keçi gibi evcil hayvan kemikleri yanında, ulugeyik, yabani koyun, yaban keçisi, yabani at, aslan ve ayı gibi yabani hayvan kemikleri de bulunmuştur. **Körtepe**'de ele geçen hayvan kemik kalıntılarının çok büyük bir kısmı, evcil hayvanlara, az bir kısmı da yabani hayvanlara aittir. Ancak, Altınova'nın diğer höyüklerinden ele geçen yabani hayvan kalıntıları daha

çeşitli ve yaygındır(Von den Driesch 1976,s.27-31). Bu döneme ilişkin olmak üzere, yapılan kazılarda tahıl buluntuları olarak buğday, darı, mercimek, arpa ve üzüm öncelikle göze çarpar. Keban ve Karakaya baraj gölü alanlarında yapılan kazılardaki buluntular, bu bölgede Eski Tunç Çağında tarımın önemli ölçüde gelişmiş olduğunu gösteriyor. Evlerin yanında tahıl kuyuları vardır. Dibek ve öğütme taş havanları gibi tahıl işleme aletlerinerastlanmıştır(Esin 1970; s. 147; Koşay 1970;s.139;1976;s.35-37; Hauptmann 1979;s.43).

Evlerde odalar bir iç avluya açılır ve savunmayı kolaylaştırmak amacıyla sıkışık inşaa edilmiştir. Yapılar düz damlı ve direklidir. Tüm evler ocaklıdır. Anadolu'da nadir rastlanan örneklerden olduğu, bunun yanında tanrıça ve tanrının simgeleri olan yırtıcı kuş, yılan, geyik ve kaplumbağa tasvirleri bulunmuştur(Koşay 1970;s.139).

Rastlantı eseri fidan dikimi sırasında kepçesi ile tesadüfen kabartmaya ulaşıp, onu emin ellere teslimini sağlayan kepçe operatörü sayınıshak Yurter'e bu davranışı nedeniyle, aynı şekilde Ormancılık teşkilatına da bölgenin ağaçsız bir kesimi olan Kurey tepeyi ağaçlandırdığı için teşekkür etmek gerekiyor. Harput röliyefi 2,72 m yüksekliğinde ve 2,25 metre genişliğindedir. Beş parçaya bölünen kabartmanın parçaları kaybolmadan **Elaziğ Arkeoloji ve Etnoğrafya Müze Müdürlüğüne** teslim edilmiş olması, tam bir şans eserdir.3 Mayıs 2016 tarihinde tesadüfen bulunan '**Harput Kabartması**ile Harput'un, şimdiye kadar bilinen ve varsayılan tarihinden de daha önceki bir tarihe, örneğin MÖ 2700'lü bir sürece; belki de MÖ 7600-7200'lü yıllara ; yani daha da eski yıllara bkz. Çınaz III , Cafer Höyük, Boytepe ve Çayönü, tarihlenmesi söz konusu olacaktır. Kabartmada aktarılan tarihi olaylar, kenti sınırlayan surların etrafında gerçekleşiyor. Kabartmanın bazı özelliklerine gelince; Resim 2'deki betime dikkat edilince şehrin surlarının giriş kapısında bir at bireyi nöbet tutuyor. Yani ata kalenin savunmasında en önemli rol biçilmiş.

Resim 2. Şehrin giriş kapısındaki atın, şehrin giriş kapısını tutması, ata atfedilen önemi belirtiyor(Demir vd. 2016; Dönmez 2017)'den alınmıştır.

Bu at betimlemesinin paleozoolojik olarak önemine değinmek istiyoruz. Yabani atın evrimsel tarihi 50 milyon öncesinden başlıyor. Ormanlık bölgede yaşayan vahşi atın 20 cm büyüklüğünde ve çok sayıda parmağa sahip olduğu ve daha çok bitki yaprağı ile beslendiği ve sivri parmaklar taşıdığı biliniyor; daha sonraki 40 milyonluk dönemde atın cüssesinin geliştiği ve yaprakla beslenmenin yerini çayır bitkilerinin aldığı görülüyor; ormanlık alanlardaki azalma ve stepine ortamların artması ile birlikte yaklaşık on milyon yıl önce, yavaş yavaş ayaklarının toynaklı bir yapı kazandığı günümüz atını andırır ve 120 cm büyüklüğüne ulaştığı ve daha çok Kuzey Amerika'nın otlaklarında yayıldığı görülüyor. Ancak 1.5 milyon yıl önce günümüz atının öncüleri Avrasyada izlenmeye başlıyor(Kiziroğlu 2010). İlginç olan husus gelişim sürecini Amerika kıtasında geçiren atın, yaklaşık on bin yıl önce artık orada hiç görülüyor oluşudur; çünkü orada soyu tükenmiştir. Günümüzdekilerin atalarını da Amerikayı işgal eden ve keşfeden Avrupalılar oraya götürüyorlar. At binlerce yıl insanoğlunun en yakın ortağı olmuştur. Onun yaşamını kolaylaştıran ve ona her aşamada yardımcı olan, vazgeçilmez bir yardımcı olmuştur. Onun ne zaman ehlileştirildiği ile ilgili de yapılan bazı DNA-Analizi araştırmalarına göre, onun bundan 5500 yıl önce (bu çalışmalardan önce Kabul edilen tarihten bin yıl daha erken), Orta Asya, Ön Asya, Kazakistan, Kafkasya stepleri, Ukrayna, Mısır ve Romanya'da bunu gerçekleştirdiği belirtiliyor(Ludwig vd. 2009; Outram 2009; Usta 2018). Yaklaşık 12 000 yıl önce; yani son buzul çağında atın renginin kahve ve siyah olduğu; ancak insanın müdahalesi ile çeşitli at renklerinin ortaya çıktığı belirtiliyor (Ludwig vd. 2009; Outram vd. 2009). Mezopotamya'daki en eski uygarlığın kutsal mekanı olarak kabul edilen Göbekli Tepe'deki 'T'-Forumlu ve 5 m yüksekliğinde, 12-15 ton ağırlığındaki taş bloklarına at kabartmalarının işlenmemiş olması, atın orada bilinmediğini gösterir. Çünkü o sütunlara yapılan çok çeşitli hayvan ve özellikle kuş kabartmaları, dönemin biyolojik çeşitliliği ile ilgili çok değerli bilgiler vermektedir(Schmidt, 2016;Kiziroğlu, 2019). Maul (2007), MÖ ikibinli yıllara kadar savaşların kaderini ağır teçhizatlı piyadelerin çizdiğini belirtiyor; ancak MÖ iki binli yıllardan itibaren Ön Asya ve Mısır'da atın savaş arabalarına koşulduğunu, böylece savaşların kaderini de değiştirdiği belirtiliyor (Usta 2018). Atın ilk kullanımının da Mezopotamya'da başlamayıp, uzak dağlık bölgeler ve bu bölgelerin ardındaki steplerden getirildiği belirtilmekte bu nedenle de onlara Sümerlerin 'dağ eşeği' adını verdiği ifade edilmektedir (Maul 2007). Ata bu denli paye yükleyen ve MÖ 3500 yıllarında Mezopotamya sosyal yaşamına dahil olan at, sadece saray erkanının arabasına koşulan çok nadir ve kıymetli bir varlık olarak telakki edilmekte idi. Günümüz atına benzeyen ve önemi nedeniyle Harput Kabartmasında betimlenen olaylarda en önemli figürlerden birisi olan kapıdaki at ırkı(Resim2), soğuk koşullara ve savaş, yük taşıma ve diğer amaçlar için en uygun bir at ırkı olan step at ırkı olabilir. Bu ırkın Orta Asya, güney Asya, Mezopotamya ve kuzey doğudan Harput'a gelen kavimlerin buraya gelip yerleşik düzene geçmesi ile önem kazandığı anlaşılmaktadır. Omuzu dik, boynu düz olan bu step at ırkı, hiç yorulmadan gallop yapabilmekte ve uzun mesafe kat ederken, oldukça başarılı olmaktadır(tierfreunde.de). Bu ırkın başka bir özelliği de uysal, dayanıklı ve zor iklim koşullarına rahatça uyum sağlayabilmesi; kuraklığa dayanabilir ve besin açısından da oldukça kanaatkar oluşudur(tierfreunde.de). İşte Harput Kabartmasında, kent suru kapısını bekleyen step atı da, bu nedenle rölyefin en önemli ögesi olarak ön plana çıkmıştır. Usta (2018) ehlileştirilen atın ilk kez Hurriler(Kuzey Kafkasya'dan geldikleri varsayılan bir kavim) tarafından iki tekerlekli arabaları çekmek üzere kullanıldığını belirtiyor. Muhtemelen bu at ırkı rölyeftekine benzerliği nedeniyle step at ırkı olabilir. Aynı çalışmada bu nedenle Hurrilere 'arabalı savaşçı kavimler' de dendiği belirtiliyor. Bu savaşçı kavmin Harput'ta da hüküm sürdüğü ileri sürülmektedir. Belki de Harput Kabartmasının bulunduğu bölgede yürütülecek çok yönlü kazı çalışmaları sonucunda, bu konuda çok daha doyurucu arkeolojik yorumlar yapılabilecektir. Harput dahil bu bölgede Hititlerin egemenliği güçleninceye kadar hüküm süren Hurriler, birkaç yüzyıllık hakimiyetlerinden sonra Hititlerin egemenliği altına girmiş ve tarih sahnesinden çekilmişlerdir(Usta,2018). Demir vd. (2016) rölyefin 4000 yıllık olduğunu belirtiyor(Resim 3-4). Hitit ve Asur betimlemelerini andırıyor; savaş betimlemeleri ve özellikle tekerlekli kulenin savaş malzemesi olarak kullanım betimi, son derece anlamlı ve önemlidir. Demir vd.(2016) kent surunun

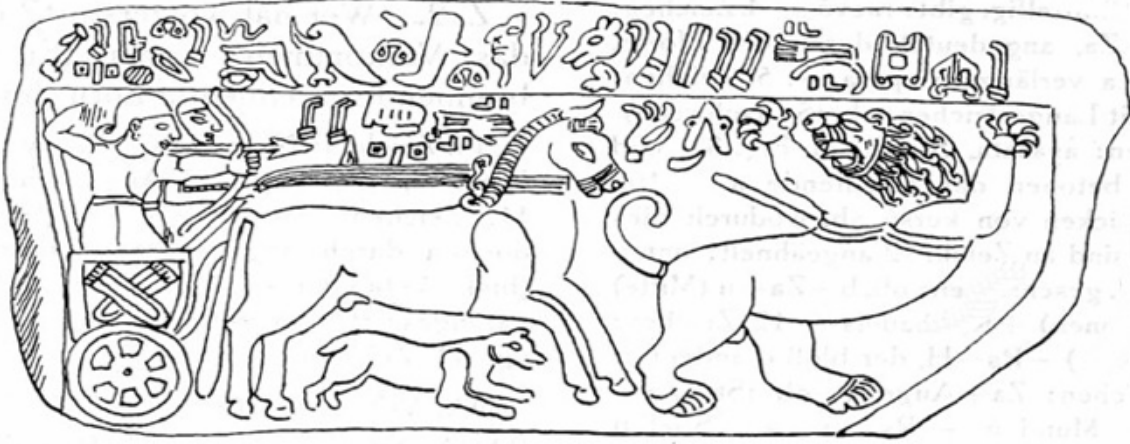
giriş kapısı üstünde iki çıplak düşman askerinin başına basan, belden aşağısı helezonik, yılankavi bir gövdeye sahip; kanadı andıran pelerinli; saçlarını toplamış; kartal pençeli tanrıça figuru, bir düşman askerini havaya kaldırmıştır. Belden aşağısı yılan sarmalı şeklinde betimlenen tanrıça, eski Babil döneminde ele alınıp, Mısır sanatı özelliği taşıyan bir yer altı tanrıçası olarak değerlendiriliyor (Dönmez,2017). Demir vd.(2016) ise kabartmanın en önemli ikonografik ögesi durumundaki tanrıça figürünün, yakın benzerlerine MÖ 1862 Larsa Kralı Warad-Sin ve MÖ 1779 Hammurabi dönemine ait silindir mühür baskılarında rastlandığını belirtip, savaşın kazanılmasında önemli bir role sahip olduğuna inanıldığı üzerinde durmaktadır. Ayrıca bu tanrıça figürünün Akadların aşk ve savaş tanrıçası İştar ile bir bağlantısının olup olmadığının ayrı bir inceleme konusu olabileceğine dikkat çekmektedir. Arkeolojik bulgulardan da izleneceği gibi Harput Kabartmasının orta kısmında yer alan yılan, bir tanrıçanın kontrolünde, zenginlik ve refahı sağlayan yeraltı dünyasının güçleri ile temasta olan bir varlık olarak, prehistorik dönemden beri sembolize edilmiştir (Demir vd. 2016; Dönmez 2017). Kurey Tepedeki bulgu ve haklı olarak Harput Kabartması adı verilen röliyef, aslında, Harput ve çevresi hakkında bizlere önemli ipuçları vermekte ve Harput'un bilinen tarihinin çok eskilere dayandığını kanıtlamaktadır. Bu yörede sürdürülecek sistematik ve paleozoolojik çalışmalardan elde edilecek bilgi ve belgeler Harput'un tarihini belki de çok gerilere çekecektir.

Resim 3. Harput Kabartmasındaki/Röliyefindeki Harput Kabartması ve betim unsurları ile destansı anlatım; Kentin surlarını aşmak ve şehri zaptetmek için tekerlekleri ile hareket edebilen kule kullanan saldırganlara gösterilen mukavemet ve onların yakalanması (Demir vd. 2016; Dönmez 2017).

Resim 3'teki Harput Kabartması incelendiğinde en alt sırada iki boğaya yer verildiği görülmektedir. Muhtemelen, bu boğalardan birisi **gece(Huris)** diğeri ise **gündüz (Seris)** adlı tanrıları betimliyor. Bu iki boğanın betimlenmiş olmasını hurriler veya hititlerin hava olaylarından sorumlu **Teşup tanrısı** ve zaman mefhumunu ifade etmeleri açısından önemli olduğunu söyleyebiliriz. Aynı tanrının Kerkük ve Halep mabetlerinde de betimlendiği bilinmektedir. Hitit başkenti Hattuşa(Boğazköy)'de çivi yazısı ve kil tabletlerinde de Hurrilerin mitlerinden zaman tanrısı **Kumarbi** Anadolu erken döneminde gök tanrısını ifade etmektedir. Hurrilerde gece ve gündüz tanrıları

olarak ifade edilen boğalar, savaş arabasını çekmekte kullanılmıştır. Ancak Hititlerin bu amaçla atları koştugu (Çizim 1) betiminde görülmektedir.

Çizim 1. Hititlerde savaşa atlı arabayla giden savaşçı betimlemesi(<https://www.hittitemonuments.com/arslantepe/arslantepe11-t.htm>)'den.

Harpüt Kabartmasındaki bu iki boğanın serbest olarak betimlenmesi, burada Hurrilerin varlığı için küçük bir katkı olarak değerlendirilebilir. Sahip oldukları ana mallarının satışının yasak olduğu ve mirasla sonraki kuşaklara geçmesi kuralının uygulandığı Hurrilerin de at arabası kullandıklarına özgü betimlemeler bulunmakta; ancak Harput kabartmasında ata daha da önemli bir statü verilerek kale giriş kapısının korunmasında görevlendirilmiş olması ona önemli bir anlam kazandırmaktadır. Hava tanrısı **Tessup** Arrapka(Kerkük) ve Haleb(Halep)'deki tapınaklarda gündüz ve gece tanrılarını betimleyen **Seris** ve **Huris** adını verdikleri iki boğanın çektiği arabalar, zaman mefhumuna atıf yapılmasını da sağlamaktadır. Bunların yanında güneş tanrısı **Chepat** ve Tanrıların babası **Kumarbi** yer almaktadır. Hititlerin başkenti Boğazköyde'ki kil tablet yazıtlarda yaklaşık MÖ 1600'lü yıllarda Hurrilerin zaman-tanrısı **Kumarbi** mitlerinde ve gökyüzünün kral tanrısı **Alalu** olarak geçmektedir. **Alalu** tahtında oturmakta ve tanrılar arasında ilk sırada gelen **Anu** onun önünde durmaktadır(Resim 4).

Resim 4. Elindeki asısıyla tahtında oturan Alalu ve ona ganimet sunan tanrılardan Anu

Ancak daha sonra Anu adlı tanrı, Alalu'ya karşı savaş başlatıp onu yenmiş ve onu kara toprağın derinliklerine kovalamış ve tahta Anu oturmuştur. Anu'ya güçlü Kumarbi su ve yemek vermiştir. Dokuz yıl sonra Anu gök tanrısı olarak görev yapmış; ancak daha sonra Kumarbi'yle savaşa tutuşmu, Hurri ve Hititlerin baş tanrısı Kumarbi karşısında duramayarak kuş olarak gökyüzüne uçmuştur(Lüdge 2008).

Harput Kabartmasının üst bölümünde savaş ve ganimet enstanteneleri yer alıyor. Kabartmayı yapan belki de Harput'taki ilk kavim olan Hurriler, sadece savaşmıyor; kabartmanın alt bölümünde görüleceği gibi, halkın uğraşı alanı betimleniyor. Burada hem kaeasal ziraat ve sucul tarım, hem de hayvancılıkla uğraşıldığı görülüyor. Anadolu'nun ilk tarım ve avcı toplumunun betimlenip, yerleşik düzene geçildiği ve en az 8 bin 9 bin yıllık bir geçmişi bile kapsayabileceği döneme tarihlenen Çatalhöyük yerleşkesinin izlerini taşıyan Harput Kabartması ve Kurey Tepesinde sürdürülecek kapsamlı ve sistematik arkeolojik çalışmalar sonucunda, Harput'un daha eskiye tarihlenmesi söz konusu olabilecektir. Kabartmanın hangi döneme ait olduğu henüz bilinmiyor. Bununla birlikte MÖ 2700 yıllık olduğu tahmin ediliyor. Kabartma hem geç Hitit, hem de Assur betimlemeleri taşıyor. Fakat üzerindeki sahneler oldukça ilgi çekici. Savaş sahnelerinin betimlenmiş olabileceği rölyefte tekerlekleri olan bir kule görülüyor.

SONUÇ

Harput ve Elazığ Bölgesi hakkında bir takım tarihsel bilgiler kaynak bilgilerine dayanarak verilmeye çalışıldı. Özellikle Keban ve Karakaya Baraj Gölleri oluşmadan önceki çevre bölgelerde yapılan kurtarma kazı çalışmaları Harput ve çevresinin tarihi ile ilgili çok zengin bilgilerin toplanmasına vesile olmuştur. Harput tarihinin Çanak Çömlekli Neolitik Çağa kadar gidebileceği belirlenmiştir.

Harput'ta hüküm süren medeniyetlerin kronolojisi çıkarılmıştır. Bu çalışmada, Harput ve yakın çevresinin binlerce yıl önceden başlayıp günümüze kadar sürmekte olan tarihi ile ilgili bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

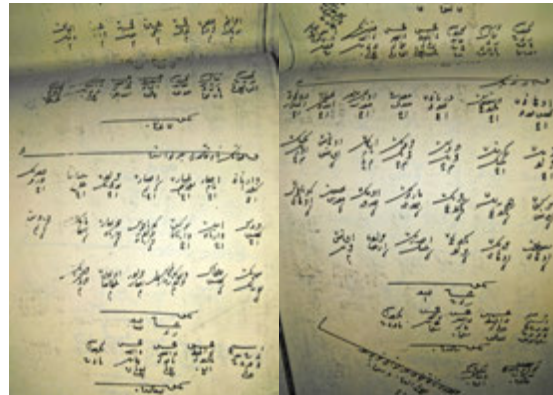
Bir toplumun Tarih bilinciyle, gerçek dışı kayıt ve bilgilerle oynanmasının doğru olmadığını ve bunun başka amaçlara hizmet edeceğinin her kesim; ama özellikle de bilim insanları için bilinmesi gerekir. Bilim üreticiler, yanıltıcı, gerçek dışı, tarihi ve bilimi tahrif eden bilgiler üretmemelidir. Bu tip yayınlar uzun süre insanların belleklerinde kalır. Toplum bilincini yaralar. Tarihlenmesi bu denli eskiye gitme olasılığı olan Harput bölgesinde bulunan bir yerleşim alanının(Sanuk-Yazıpınarı ve Arunduk) belge ve bilgiye dayanmadan, varsayımla gayrimüslimler tarafından kurulduğunu bilimsel bir yayında iddia etmek ve bu yanlış düzeltmemekte direnmek; tek kelime ile bilimsel etik kurallara uymamak ve bilimi katletmekle eş anlamlıdır. Bu nedenle bu tip bilgileri kapsayan yayınların yapılmaması ve eğer yapılmışsa, ivedilikle tüm açık yayın kanallarından çekilerek iptal edilmesi gerekmektedir. Hele yukarıda tarihsel süreç içerisinde binlerce yıllık bir bölge olan Harput ve çevresi köylerinden adı geçen ikisinin kurucu sahiplerinin gayrimüslimler olduğunu savlamak yanlışından dönülmemesinden ısrarla kaçınmak, hem adı geçenlere, hem de bu yanlış savlamayla karşı karşıya kalanlara çok şey kaybettirir.

Bu kadar zengin bir coğrafyada, bilgi ve belgeye dayandırmadan tarihe not düşmek, sadece yanıltıcıdır ve ne yazık ki başkalarına hizmetten başka bir işe yaramaz. Bu bilgi ve belgeler altında anılan şahsın bu iddialarının gerçek dışı olmasına bir anlam verememekteyim. Ancak bu vesile ile Harput/Elazığ bölgesinin zengin tarihini bir kez daha kısaca ele alınması, bu tip hataların yapılmamasına umarım hizmet edecek ve sayın Prof. Dr. Enver Çakar adı geçen yayını en kısa zamanda tedavülden çekecektir.

Tarihi Bir Hatanın Düzeltilmesi

Yukarıda, Anadolu'nun ve onun önemli bir bölümünde yer alan Harput ve Elazığ'ın tarihsel önemi ve kronolojik tarihi ulaşılabilen çok az bir kaynakçaya dayanarak incelenmeye çalışıldı. Fırat Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Enver Çakar adı aşağıda verilen çalışmasında, hiç gerek yokken ve anlamsız olarak tarihi gerçekleri yansıtmayan ve hiç bir belge ve bilgiye dayandırmadan bilimsel bir hata yapmıştır. Söz konusu makalesinde Harput/Elazığ'ın köylerinden Sanuk(Yazıpınar) ve Arunduk köylerinin gayrimüslimler tarafından kurulduğunu ileri sürüyor(Çakar 2013 bkz. Kaynakça). Üstelik de bu hatayı Osmanlı Döneminde Harput'ta Kırsal Yerleşme: Baskil Örneği adı altında yapıyor ve bunu da *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, Elazığ 23-25 Mayıs 2013* tarihindeki bilimsel toplantıda sunuyor. Tesadüfen okuduğum bu çalışmasında bu gerçek dışı savını okuyunca kendisine bu bilgiyi hangi belgeye dayandığını sordum. Gelen yanıt, bu bilgiyi Pamukkale Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim Üyesi Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal'ın "*Ünal MA (1989) XVI. Yüzyılda Harput Sancağı. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara. 276pp.*" kitabından aldığını ifade edince, bu sefer bu bilginin doğru olup olmadığını sayın Ünal'a sordum. O da doğru olduğunu ve bu iki yere ait Tahrir belge fotokopilerini gönderdi.(*A-TAHRİRLER: Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş yıllarından başlayarak vergi ödeyecek nüfusun doğru ve sistematik bir şekilde tesbit edilmesine imkan veren ve Defter-i Hakani adıyla anılan defterlerdir. Devlet görevlileri tarafından tutulan bu kayıtlar düzenli vergi toplamayı amaçladıkları için yalnız vergi ödeyen ve avarız hanesi adıyla anılan hanelerin dökümü düzeyinde bilgi sunmaktadırlar. Bu kayıtlar şehirler yanında kırsal alanları da kapsamaktadır(Hayli 1992,s.3).Açıkça adı geçen köylerin gayrimüslimler tarafından kurulduğu ifade ediliyor. Böyle bir ifade belge ve bilgiye dayandırılmadan yazılmıştır. Bu konuda yaptığım yazışmalar ve itirazım, bu köylerde gayrimüslimlerin o dönemde oturmuş olmalarına değil. Çünkü Harput'un o dönem çoğu köyünde gayrimüslimler Türklerle birlikte oturmaktaydı. **Benim itirazım bu köylerin gayrimüslimler tarafından kurulmuş olduğuna dair yapılan bu belgesiz savlamadır.** Nitekim belge olarak sunulan Tahrir defteri fotokopisi yazılarında(Resim 5) da böyle bir ifade yer almamaktadır. Bu tahrir belgelerinin çözümünü yapmalarını rica ettiğim uzman bilim insanları, bu belgelerde bu köylerin gayrimüslimler tarafından kurulduğuna dair bir ifadenin olmadığını sadece *en üstte köyün adının yazıldığı; alttaki satırlardaki gruplarda da Gayrimüslim isimleri; orta yerde köyde yetişen ürünler; örneğin buğday gibi isimler yazıyor. Alt grupta ise Harput Livası yekun, hane, hinta (buğday), alınacak vergiler yazılı.En altta ise vergi miktarı yazıyor. Köyün kuruluşu ve kimin kurduğu ile ilgili bir ifade yer almıyor. Sadece kişi isimleri; alınan mal; miktar ve toplamları yazılı olduğunu bildirdiler.**

Bu tip, tarihi çarpıtan savlamalar, yarın uluslararası arenada bizlerin başımızı ağrıtabilir. Bu nedenle tarih bilimcilerin, özellikle kullandıkları ifade ve savlamaları belgeye dayandırmaları gerekmektedir. Burada ne yazık ki bu yapılmamıştır.

Resim 5. Sanuk(Yazıpınarı) ve Arunduk köyleri 1518 tahrir defteri kayıtlarının fotokopisi

KAYNAKÇA

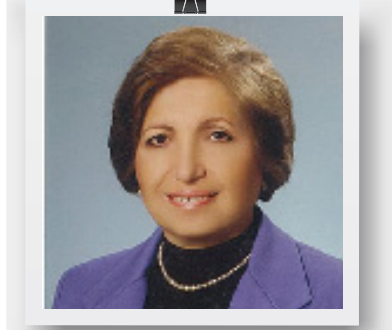
Akçelik SS (2018) Yüzey Araştırmalar Işığında Aşkale ve Çevresindeki Karaz Kültürü. *Kafdağı Cilt 3; Sayı 2: Aralık 2018: 94-129.***Aksın A (1999)** 19. Yüzyılda Harput, Elazığ 1999.**Akyel S (2013)** "19. Yüzyılın İlk Yarısında Harput Şehrinin Nüfus Ve ToplumYapısı", Fırat Ün. Sosyal Bilimler Ens. Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2013.**Akyel S (2015)**XIX. Yüzyılda Harput Sancağının Demografik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme. An Evaluation on the Demographic Structure of the Sanjak of Harput, in the 19th Century. *TAD, C. 34/ S. 57, 2015: 199-220.***Alparslan (2014)** Kültürel Miras ve Turizm Açık Öğretim Programı. 277 pp.**Alpman A (1981)** "Hurriler". *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, C.14, S. 25: 283-313.***Ardıçoğlu N(1964)** Harput Tarihi, İstanbul 1964.**Ardıçoğlu N (1966)** Harput Hükümdarı Balak Gazi, Ankara 1966.**Arsebük G(1986)** "Altınova'da (Elazığ) Başlangıcından İlk Tunç Çağı'nın SonunaKadar Kültür Silsilesi ve Sosyal Tabakalanma Sorunu". IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri,(Ankara, 21-25 Eylül 1981), C. 1: 67-72.**Arsebük G (1974)** Altınova'da Koyu Yüzlü Açkılı ve Karaz Türü Çanak -Çömlek Arasındaki İlişkiler Sorunu, İstanbul Üniversitesi (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul.**Arsebük G (1979)** "Altınova'da (Elazığ) Koyu Yüzlü Açkılı ve Karaz Türü Çanak Çömlek Arasındaki İlişkiler", Türk Tarih Kongresi VIII,81-92. **Arslantaş Y (2014)** Kalkolitik Çağda Harput ve Çevresinin Genel Vaziyeti. *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi Cilt: I, Sayı:2, Elazığ, 2014:87-110.***Aslantürk N (2014)** İşuva Memleketi Üzerine Bir İnceleme. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 5(1):59-133.***Balkan-Atlı N& D Binder (2007)** Kömürcü – Kaletepe Obsidyen Giliği, (Eds: M.Özdoğan – N. Başgelen). Anadolu'da Uygarlığın Doğusu ve Avrupa'ya Yayılımı –Türkiye'de Neolitik Dönem – Yeni Kazılar, Yeni Bulgular.*Arkeoloji ve Sanat*

Yayınları, İstanbul: 217-222. **Barkan Ö L(1980)** "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi". *TürkiyatMecmuası C. X, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yayınları 1951-53: 1-26.***Barjamovic G(2011)** A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period, Copenhagen 2011. **Bingöl, A. (2013)**. Hurriler'in siyasi organizasyonları. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 6: 115-133.* **Boessneck J & A von den Driesch(1979)** "Tepecik'te 1970 ile 1973 Yılları Arasındaki Kazılarda Bulunan Hayvan Kemikleri", Keban Projesi 1973 Çalışmaları, Ankara, 1979, s. 95-96.**Burney CA(1958)** Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age. *Anatolien Studies 8(December 1958): 157-209.* **Ceylan A (1991)** M.Ö. II. binde Anadolu'daki devletlerarası ilişkiler (Antlaşmalar). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum. **Ceylan A (1994)** M.Ö. II ve I. Binde devletlerarası ilişkiler. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erzurum. **Ceylan N (2019)** Çayırılı Tarihine Işık Tutan Yerleşme: Saygılı Höyük. Settlement that Shed Light on the History of Çayırılı: Saygılı Mound . Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Kafkas University Journal of the Institute of Social Sciences Sonbahar Autumn 2019, Sayı Number 24, 635-648. **Childe G (1996)** Kendini Yaratan İnsan, 5. basım, (Çev: F. Ofluoğlu). Varlık Yayınları, İstanbul.**Coşkun N(2018)** Keban Projesi: Ağın Hoşriç Mevki ve Kalecikler Kurtarma Kazılarına Yeni Bir Bakış. *Anadolu Araştırmaları 21:124-153.***Çakar E (2013)** Osmanlı Döneminde Harput'ta Kırsal Yerleşme: Baskil Örneği. *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, Elazığ 23-25 Mayıs 2013 :111-118.***Çoksolmaz E (2011)** Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşmelerinin Anadolu'daki Dağılımı Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Blm Dalı Prehistorya Arkeolojisi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Konya 2011, 273 pp.**Dalkılıç S (2016)** Orta Asur Devleti'nin Ortaya Çıkışı ve I. Tiglat-Pileser Dönemi Siyasi Faaliyetler. T.C. Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı .Yüksek Lisans. 114pp.**Demir B, E Abay & V Sevin (2016)**"Harput Kabartması: Anadolu Uygarlıklarına Yeni Bir Katkı". *Arkeoloji ve Sanat 153, s.7-16.* **Di Nocera GM(1993)** Die Mittelbronzezeit Keramik von Arslantepe: einige Vorläufige Bemerkungen, M. Frangipane, H. Hauptmann, M. Liverani, P. Matthiae, M. Mellink (Eds.), Between the Rivers and Over the Mountains, Archaeologica Anatolica et Mesopotamica, Roma.**Di Nocera GM (1998)** Arslantepe VIII, Die Siedlung Der Mittelbronzezeit vonArslantepe, Roma.**Dönmez S (2019)** 2017 Malatya Arkeolojik Yüzey Araştırması. 36. Araştırma Sonuçları Toplantısı. 3. Cilt. T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Gn.Md., 07-11 Mayıs 2018, Çanakkale: 371-390. **Dönmez S (2017)** Eski Yakındoğuda Yılanlı Tanrıça Kültü Üzerine Bir Değerlendirme. *Tarih İncelemeleri Dergisi XXXII / 2, 2017, 407-426.***Dönmez S (2019)** 2017 Malatya Arkeolojik Yüzey Araştırması. 37. Araştırma Sonuçları Toplantısı. 3. Cilt. T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Gn.Md., 17-21 Haziran 2019, Diyarbakır: 349-366.**Düzbakar Ö (2003)** "Osmanlı Döneminde Mahalle ve İşlevleri". *Uludağ Ün. Sosyal Bilimler Dergisi 5: 97-112.* **Erdem AÜ(2009)** Doğu Anadolu'da Demir Çağı Yivli Keramik Geleneği, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 2009. **Erdem İ(2018)** Haçlılar İle Mücadelede Menbiç Ve Emir Belek. Menbiç And Emir Belek In Struggle With Crusaders. *TAD, C. 37/ S. 64: 191-204.* **Erdoğan S (2014)** Urartu Egemenliğinin Yukarı Fırat Bölgesi'ndeki Tarihsel Gelişimi. *Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 2, Sayı 5, Güz 2014:7-36.***Erdoğan İ(2006)** XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Toplumunda Değişim Eğilimleri (Harput Örneği) (Ankara Ün. Sos. Bil. Ens. Basılmamış DoktoraTezi),Ankara 2006.**Erdoğan İ(1968)** "Harput'ta Gayrimüslimler (1823-1868)", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994.**Ertem H (1979)** Korucutepe Kazısı, 1973. Keban Projesi 1973 Çalışmaları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri I-No: 6, Ankara; 33-43.**Ertem H (1972)** Han İbrahim Şah Kazısı, 1970, Keban Projesi 1970 Çalışmaları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri I-No: 3, Ankara, 75- 79. **Ertem H (1980)** Hitit Devletinin İki Eyaleti: Pala Tum(m)ana ile Yakın Çevrelerindeki Yerlerin Lokalizasyonu Üzerine Yeni Denemeler. AÜDTCFY 295, Ankara 1980. **Ertem H (1982)** "Korucutepe Kazısı, 1974, 1975. Levha 1-12" Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları, ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Seri: I, No: 7, 1982: 1-5. **Esin U (1970)** "Tepecik Kazısı 1968 Yılı Ön Raporu", 1968 Yaz Çalışmaları.*ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Seri: I, Yayın: 1, 1970: 147-172.* **Esin U (1971)** "Tepecik Kazısı, 1969. Levha 80-99.", Keban Projesi 1969 Çalışmaları.*ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Seri: I, No: 2, 1971: 107- 117.* **Esin U (1972)** "Tepecik Kazısı, 1970. Levha 99-120." Keban Projesi 1970 Çalışmaları.*ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Seri: I, No: 3, 1972: 139- 147.* **Esin U (1974)** "Tepecik Kazısı, 1971", Keban Projesi 1971 Çalışmaları.*ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Seri: I, No: 4, 1974: 137-160.* **Esin U (1976a)** "Tepecik Kazısı, 1971. Levha 97-111.", Keban Projesi 1972 Çalışmaları.*ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Seri: I, No: 5, 1976: 109- 121.* **Esin U (1976b)** "Tülin-tepe Kazısı, 1972. Levha 76-94.", Keban Projesi 1972

Çalışmaları.ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Seri: I, No: 5, 1976b: 119-133. **Esin U (1979a)** "Tepecik Kazısı, 1973. Levha 46-65." Keban Projesi 1973 Çalışmaları.ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Seri: I, No: 6, 1979: 79- 94.. **Esin U (1979b)** "Tülin-tepe Kazısı, 1973. Levha 66-77." Keban Projesi 1973 Çalışmaları.ODTÜ Keban Projesi Yayınları,Seri: I, No: 6, 1979: 115- 119. **Esin U (1982)** "Tepecik Kazısı, 1974. Levha 53-78.", Keban Projesi 1974- 1975 Çalışmaları.ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Seri: I, No: 7, 1982: 71-118. **Esin U (1987)** Değirmen-tepe Kazısı, 1979. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları, Seri I-No: 3, Ankara: 89-117.***Esin U & G Arsebük (1974)** "Tülin-tepe Kazısı, 1974. Levha 112-123."; Keban Projesi 1971 Çalışmaları.ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Seri: I, No: 4,1974: 137-141. **Esin U & G Arsebük (1982)** "Tülin-tepe Kazısı, 1974. Levha 79- 98.", Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları.ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Seri: I, No:7,1982:119-125. **Frangipane M (2000)** The Late Chalcolithic/ EB I Sequence at Arslantepe. Chronological and cultural remarks from a frontier site. *Chronologies des pays du Caucase et de l'Euphrate aux IVe-IIIe millénaires. From the Euphrates to the Caucasus: Actes du Colloque d'Istanbul, 16-19 décembre 1998:439-471.* **Gaspak A (2015)** Eskiçağ'da Harput'un Tarihi Ve Dini Yapısı. *İlahiyat Fakültesi Dergisi 20:1 (2015): 143-164.***Griffin E E (1980)** The Middle and Late Bronze Age Pottery. M. N. Van Loon (Ed.), *Korucutepe 3, Amsterdam, (3-109).***Halaçoğlu A(1994)** "Elazığ", İ.A., C.10, İstanbul 1994.**Harmankaya(1997)** Türkiye Neolitik Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme'. (Eds: S.Harmankaya - O. Tanındı - M. Özbaşaran). *TAY - Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-2: Neolitik, Ege Yayınları, İstanbul: 13-20.***Hauptmann, H. (1969/1970)** Norşun-Tepe Historische Geographie und Ergebnisse der Grabungen 1968/69. *Istanbul Mitteilungen 19/20, Tübingen; 21-78.* **Hauptmann H (1970)** Norşun-Tepe 1968 Kazıları Ön Raporu. 1968 Yaz Çalışmaları, Metin.*Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri I-Yayın: I, Ankara: 103-131***Hauptmann H (1971)** Norşun Tepe Kazısı, 1969. Keban Projesi 1969 Çalışmaları.*Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri I-No: 2, Ankar: 71-91.* **Hauptmann H (1972)** "Norşuntepe Kazıları 1970".*Keban Projesi 1970 Yaz Çalışmaları", Ankara, 1972:41-59.***Hauptmann H (1974)** Norşun Tepe Kazısı, 1971. Keban Projesi 1971 Çalışmaları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri I-No: 4, Ankara, 71-83. **Hauptmann H (1976)** Norşuntepe Kazıları, 1972. Keban Projesi 1972 Çalışmaları.*Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri I-No: 5, Ankara: 41-60.* **Hauptmann H (1982)** Norşuntepe Kazıları, 1974. Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları.*Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri I-No: 7, Ankara: 15-71.* **Hauptmann H & K Schmidt(2000)** Frühe Tempel - frühe Götter? in: *Deutsches Archäologisches Institut, Archäologische Entdeckungen. Die Forschungen des Deutschen Archäologischen Instituts im 20. Jahrhundert. Zaberns Bildbände zur Archäologie (2000): 258-266.***Hayli S(1989)** "Tarihi Coğrafya Açısından Harput Şehrinin Fonksiyonları ve Sahası", *Dünü-Bugünüyle Harput 24-27 Eylül 1988, Elazığ 1989.***Işıklı M (2007)** Erzurum Bölgesi'nde Karaz Kültürü'nün Başlangıcı Son Dönem Araştırmalarının Genel Bir Değerlendirmesi. B. Can, M. Işıklı (Eds.).*Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları,İstanbul: (325-350).***Karakaş E (1996)** Ağın- Arapkir ve Kemalîye İlçeleri. Fırat Üniversitesi Sosyal Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 1996. **Kaya A(2014)** Başlangıcından 1071'e Kadar Türklerin Anadolu'ya Akinları Hakkında Bir Değerlendirme. *EKEV Akademi Dergisi Yıl: 18 Sayı: 59 (Bahar 2014): 211-232.* **Kızıroğlu İ (2010)***Canlılar Bilimi. GenelBiyoloji.*Ekim 2010 / 7. Baskı. Ankara .Okutman Yayıncılık. 607 Syf.**Kızıroğlu İ (2019)***Ekolojik Potpuri. II. Sanyıldız Mat. Ankara; 425pp.* **Konyar E (2006)** Old Hittite Presence in the East of the Euphrates in the Light of the Stratigraphical Data from İmikuşağı (Elazığ), D. P. Mielke, U-D. Schoop, J. Seeher (Eds.), *Strukturierung und Datierung in der hethitischen Archäologie, Voraussetzungen-Probleme-Neue Ansätze, Internationaler Workshop (İstanbul, 26-26 November 2004), Byzas 4, İstanbul, (333-349).***Koşay H Z (1976)** Keban Projesi Pulur Kazısı 1968-1970.*Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri III-No: 1, Ankara.***Kozbe G(1990)**"Van Dilkaya Höyüğü Erken Transkafkasya Keramiği".*VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 1990 :533-554.* **Kunç Ş & Ş Gül (1983)** Türkiye'de Eski Maden yatakları ve Doğal Bakırda Eser Element Analizleri, TÜBİTAK ARÜTOB III, s. 85-102.**Loon van M (1971)** Korucu Tepe Kazısı, 1969. Keban Projesi 1969 Çalışmaları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri I-No: 2, Ankara, 47- 71.**Ludwig A, M Provost, M. reissmann, N. Benecke, G.A. Brockmann, P. Castanos, M. Cieslak, S. Lippold, L. Lorente, A-S. Malaspinas, M. Slatkin & M. Hofreiter (2009)** Coat Color Variation at the Beginning of Horse Domestication. *Science 24 Apr 2009:Vol. 324, Issue 5926, pp. 485. DOI: 10.1126/science.1172750.* **Lüdge M(2008)**Der Himmel als Heimat der Seele. Visionäre Himmelfahrtspraktiken und Konstrukte göttlicher Welten bei Schamanen, Magiern, Täufern und Sethianern. *Iranische Spuren im Zostrianos von Nag Hammadi. Habilitation an der Georg August Universität Göttingen im Fachbereich Evangelische Theologie. Juli 2008.1092pp.* **Macqueen JG(2009)***Hititler ve Hitit Çağında Anadolu.*(Çev.) Esra Davutoğlu, İstanbul, 2009. **Manuelli F (2012)** "A View from the East. Arslantepe and the Central Anatolian World during the Late Bronze and Iron Ages: Interactions and Local Development". *ORIGINI XXXIV: 361-374.* **Manuelli F (2013)** Arslantepe Late Bronze Age. Hittite Influence and Local Traditions in an Eastern Anatolian Community, M. Frangipane (eds.) *Sapienza Università di Roma, Arslantepe IX, Roma.***Neu E(1996)** Das hurritische Epos der Freilassung. *Untersuchungen zu einem hurritisch-hethitischen Textensemble aus Hattusa, Wiesbaden (Harrassowitz) 1996.* **Otten H (1961)** Das Hethiterreich, in: Hartmut Schmöckel (Hrsg.), *Kulturgeschichte des Alten Orients Stuttgart (Kröner) 1961:311-346.***Outram A K, N A Stear, R Bendrey, S Olsen, A Kasparov, V Zaibert, N Thorpe & R P Evershed (2009)** The Earliest Horse Harnessing and Milking. *Science 06 Mar 2009:Vol. 323, Issue 5919, pp. 1332-1335. DOI: 10.1126/science.1168594.***Özdemir R(1993)** "Avarız ve Gerçek Hane Sayılarının Demografik Tahminlerde Kullanılması Üzerine Bazı Bilgiler" , X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, Ankara 1993: 1581-1613.**Özdoğan M (1977)** Lower Euphrates Basin 1977 Survey. *Lower Euphrate Project Publications I, 2. İstanbul, Middle East. Technical University.***Özdoğan M(1977)** Aşağı Fırat Havzası 1977 Yüzey Araştırmaları.Orta Doğu Teknik Üniversitesi Aşağı Fırat Projesi.İstanbul. **Özdoğan M (2018)** Neolitik Adlamlasının Dünden Bu Güne Değişen Tanımı. *Azərbaycan Arxeologiyası. Cild 21 No 1, 2018, 12-39 (Xzr Universiteti Nşriyyatı DOI: 10.5782/2218-0346.2018.21.1.12),s.277;* **Schmidt K (2000)** Zuerst kam der Tempel, dann die Stadt. Bericht zu den Grabungen am Gürcütepe und am Göbekli Tepe 1996-1999, *Istanbul Mitteilungen 50/2000: 5-40.***Schmidt K(2013)**"Adler und Schlange: "Grosbilder" des Göbekli Tepe und ihre Rezeption", *Anatolian Metal VI* (Hrsg. Ünsal Yalçın), Bochum, s.145-152. **Schmidt K (2016)***Sie bauten die ersten Tempel: Das rätselhafte Heiligtum am Göbekli Tepe* (Deutsch) Gebundene Ausgabe - 21. Januar 2016.CH Beck. **Serdaroğlu Ü (1969)** 1969 Ağın ve Kalaycık Kazıları. *Türk Arkeoloji Dergisi, XVII-2, Ankara, 185-210 .* **Serdaroğlu Ü (1970a)** 1968 Ağın ve Kalaycık Kazıları Ön Raporu. 1968 Yaz Çalışmaları, Metin, Orta Doğu Teknik

Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri I-Yayın: I, Ankara, 29-40. **Serdaroğlu Ü (1970b)** 1968 Ağın ve Kalaycık Kazıları Ön Raporu, 1968 Yaz Çalışmaları, Şekiller, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri I-Yayın: I, Ankara. **Serdaroğlu Ü. (1971)**. Ağın ve Kalaycık Kazıları, 1969. Keban Projesi 1969 Çalışmaları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri I-No: 2, Ankara, 23-26. **Serdaroğlu Ü (1972)** Ağın ve Kalaycık Kazıları 1970. Keban Projesi 1970 Çalışmaları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri I-No: 3, Ankara, 7-23. **Sevin V (1986)** Malatya-Elazığ-Bingöl İlleri Yüzev Araştırması, 1985. Araştırma Sonuçları Toplantısı, IV, Ankara, 279-300. **Sevin V (1988)** İmikuşağı Kazıları, 1986. Kazı Sonuçları Toplantısı, IX-1, Ankara, 299-333 **Sevin V (1991)** The Early Iron Age in the Elazığ Region and the Problem of The Mushkians. *Anatolian Studies* 41: 87-97. **Sevin V (1988)** Elazığ Yöresi Erken Demir Çağı ve Müşkiler Sorunu. *Höyük 1*: 51-71. **Sevinç F (2008)** "Hititlerin Anadolu'da Kurdukları Ekonomik ve Sosyal Sistem". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 17, Isparta:11-32. **Sevin V (1995)** İmikuşağı I, Ankara. Sevin, V. (1998). İmikuşağı Kazılarının İşığında Habur Seramiğinin Kuzey Yayılımı, XXXIV. Uluslararası Assirioloji Kongresi Bildiriler, Ankara, 383-393. **Sunguroğlu İ (1958)** *Harput Yollarında C.1*. Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları No: 2. İstanbul, 376 pp. **Sunguroğlu İ (1959)** *Harput Yollarında C.2*. Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları No: 2. İstanbul, 552 pp. **Sunguroğlu İ (1961)** *Harput Yollarında C.3*. Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları No: 2. İstanbul, 384 pp. **Sunguroğlu İ (1968)** *Harput Yollarında C.4*. Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları No: 2. İstanbul, 355 pp. (Şahin H A (2015) "Kültepe Metinlerindeki Hurri Kültür Unsurlarının Doğu Anadolu'daki Kanıtları ve Hurri Göç Yolları", Uluslararası Doğu Anadolu Güney Kafkasya Kültürleri Sempozyumu I, 289-298. Şenyurt Y (2005) Büyükdıç: Doğu Anadolu'da Bir Erken Demir Çağı Tepe Yerleşmesi, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi Arkeolojik Kurtarma Kazıları Yayınları 2, Ankara. Şen Z (2006) "XIX. Yüzyılda Elazığ Vilayetinde Teba-i Şahanenin Dini ve Sosyal Yapısı" (Fırat Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2006. **Tamer S (2010)** Hurri Siyasi Tarihi ve Kültürü, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010. **Topaloğlu Y (2016)** "Erzurum ve Çevresi Tunç Çağı Yerleşmeleri / Settlements of Erzurum Region During Bronze Age". *TURKISH STUDIES Volume 11/2 Turkish Studies*. 9336: 1193-1230. **Turan O (1994)** Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1994. **Turgut Y (1995)** "Tarih Öncesi ve Hitit Döneminde İşuva Bölgesi". *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.17, S.28, Ankara, 1995: 233-251. **Umurtak G (1988)** Hitit İmparatorluk Çağında İşuva Ülkesi Çanak Çömleği Üzerine Bir Araştırma, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul. **Usta S (2018)** Uygarlığın Gelişiminde Atın Rolü. Bilim ve Gelecek 6 Eylül 2018. **Umurtak G (1996)** Korucutepe II, 1973-1975 Dönemi Kazılarında Bulunmuş Olan Hitit Çağı Çanak Çömleği, Ankara. Ünal MA (1989) XVI. Yüzyılda Harput Sancağı. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara. 276pp. Ünal M A (1987) "1056-1646 Tarihli Avarız Defterine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Harput". *Belleken*, C. LI, S.199. Ankara 1987. **Wikipedia: Harput Kabartması**, Elazığ Yakınlarındaki Harput antik kentinde bulunan ve MÖ 2. binyıla tarihlenen Akad taş tableti. **Yalçın GH (2012)** Die Karaz Keramik von Tepecik Ostanatolien, İstanbul. **Yalçın Ü & H Yalçın (2003)** "Zur Karaz Keramik von Tepecik Ostanatolien" *Archaeological Essays Honour of Homo Amatus: Güven Arsebük*, İstanbul: 321-342. **Yiğit T (1967)** "Tarih Öncesi ve Hitit Döneminde İşuva Bölgesi". *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.17, c. 28: 233-251. **Yiğit T (2005)** "Hurrilere İlişkin Hititçe Çivi Yazılı Belgelerdeki İlk Kayıtlar". *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi* c.24-s.38: 55-69. **Yıldırım R (2013)** "Harput/Elazığ Yöresinin Tarihi Coğrafyası", Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi - Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu (Elazığ 23-25 Mayıs 2013), Elazığ, 2013. **Yılmazçelik İ (1987)** 392 Numaralı Harput Şer'iyeye Sicili, (A.Ü.İ.T.E, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1987. **Zick M (2008)** *Türkei - Wiege der Zivilisation*. Konrad Theiss Verlag, Stuttgart 2008, 167 pp. **Wilhelm G (1982)** *Grundzüge der Geschichte und der Kultur der Hurrer*, Grundzüge 45, Darmstadt (Wiss. Buchges.) 1982; (<http://www.anadoluuygarliklari.com/anadolu-da-ilk-yerlesimler/>). (<http://www.anadoluuygarliklari.com/anadolu-da-ilk-yerlesimler/arslantepe/>). [46](https://www.tierfreund.de/die-geschichte-der-hauspferde/(1)(http://www.anadoluuygarliklari.com/anadolu-da-ilk-yerlesimler/tulintepe/)(2)(http://www.anadoluuygarliklari.com/anadolu-da-ilk-yerlesimler/arslantepe/).</p>
</div>
<div data-bbox=)

Sevim ANAGÜR KOYUNOĞLU

ELAZIĞ DEPREMİ

Elazığ'da 24 Ocak 2020 tarihinde 6.8 şiddetinde bir deprem felaketi yaşandı. İnsanlar depreme dayanıksız evlerde enkaz altında kaldı. 41 kişi yaşamını yitirdi. 31 binanın yıkıldığı, 249 ağır, 56 orta, 349 az hasarlı bina olduğu açıklandı.

Ocaklar söndü, canlar yandı, yaşamın parçası hatıralar yok olup gitti. Eksik 13 derecelerde, soğuk, korku, acı, gözyaşı, çaresizlik, umutsuzluk birbirine karıştı. Elazığ, dramların en acılarından birini yaşadı.

Her depremde olduğu gibi Elazığ depreminde de yetkililer Elazığ'a geldiler, vatandaşın yanında oldular, birkaç hüznü söz söyleyip, iki damla gözyaşı döktüler. Acılı halk yine "Allahtan geldi", "kader" söylemleri ile avutuldu.

Mevlana der ki, "Merhamet faydasız olunca insan ondan bıkar usanır".

Geçmişten günümüze Türkiye'yi yönetenlerin, depremleri sadece felaket geldiğinde hatırladıkları bilinmeyen bir husus değil. Ne yazık ki her depremde sorumsuzluğun ve ilgisizliğin üstü, "kader" söylemleri ve kandırmacalarla örtülmeye çalışılmaktadır. Oysa bu ülkeyi yönetenlerin en önemli görevi vatandaşlarının can güvenliğini korumaya yönelik önlemler almaktır.

Gerçek olan şu ki Türkiye bir deprem ülkesidir. Bir doğa olayı olan depremin afete dönüşmesi önlenemez. Depremin nerede ne zaman vuracağı da bilinemez. Ancak 21. yüzyılı yaşadığımız günümüz dünyasında artık depremlerde yaşanan can ve mal kaybının kader olmadığı bilinmektedir. Bilim insanları ve konunun uzmanları tarafından bu tahribatin nedeninin deprem değil, tedbirsizlik olduğu, bu güne kadar depreme karşı gerekli önlemlerin alınmadığı her fırsatta dile getirilmektedir. Örneğin, Prof. Dr. Naci Görür, yıllar öncesinde, fay hatları üzerinde bulunan Sivrice'de depremin kaçınılmaz olduğuna ve önlem alınması gerektiğine işaret etmiştir. Yani fay hatları üzerinde olan yerleşim yerlerinin deprem tehlikesi altında olduğu gün gibi ortadadır.

Yapılan açıklamalara göre depreme karşı, zemin etüdü yapılması, temelin sağlam olması, dayanıklı yapı malzemesi kullanılması ve depreme dayanıksız, mukavemet gücü olmayan yığma binaların ivedilikle yenilenmesi alınacak önlemlerin başında gelmektedir. Yani can kaybını önlemek için, özetle, etkili düzenleme, kontrol ve denetim sistemi kurarak sağlam yerlere sağlam binalar yapmak ve depreme dayanıksız binaları yenilemek gerekmektedir.

Bilim adamlarının açıklamalarının yanı sıra bizler de gelişen kitle iletişim araçları ve konu ile ilgili yazı ve kitaplar sayesinde deprem ve tsunami gibi çok büyük felaketlerle karşılaşan Japonya'yı yakından izliyoruz. Japonlar, depremin ne zaman olacağını bilmiyorlar; ama bilimsel düşünce metotları ile neler yapılması gerektiğini biliyorlar. Japonya'da, akılla, bilimle, eğitimle, teknolojiye yararlanılarak, ahlaki ve dürüst önlemlerle şiddeti çok daha yüksek depremler can kaybı olmadan atlatılmaktadır. Diğer bir ifade ile Japonya'da, kaliteli eğitim sayesinde alınan bilimsel önlemlerle şiddeti çok daha yüksek depremlerde can kaybı yaşanmıyor. Bu bağlamda Prof. Dr. Celal Şengör, "Japonya'da okullarda deprem bilimi ve doğa olayları okutuluyor. İyi eğitilmiş insanlar akılla, bilimle depreme karşı önlemlerin alınması için çalışıyor. Yetkililer 'kader' deyip sorumluluktan sıyrılmıyor" açıklamasında bulunmuştur.

Ne yazık ki Türkiye'de depreme karşı kayda değer önlemler alınmadığı gibi Türkiye genelinde deprem adına iyi ve doğru olmayan gelişmeler yaşanmaktadır:

1. Deprem vergisi, depreme karşı önlem almada değerlendirilmediği gibi nereye nasıl harcandığı da bilinmemektedir.
2. Deprem için toplanan bağış ve yardımların miktarı ve nasıl ve nereye harcandığı açıklanmamaktadır.
3. Deprem riski gerekçe gösterilerek kentsel dönüşüm adı altında büyük şehirlerin lüks semtleri, çok katlı binalarla, rant kapısına dönüştürülmüştür.
4. Dar gelirlilerin yaşadığı, eski ve yığma binaların olduğu yoksul semtlerde, depreme dayanıksız, üflesen yıkılacak durumda olan evler acil çözüm beklerken, kentsel dönüşüm bu yörelere uğramamıştır.
5. Büyük şehirlerde deprem toplanma alanlarına gökdelenler, AVM'ler yapılmıştır.
6. Parsele özel imar planları yapılarak ve imar izinleri verilerek, çevrenin ve doğanın göz ardı edildiği dev bina kitlelerinin yapımına izin verilmiştir.
7. Yerleşim yerlerindeki yapılaşmalarda sadece kazanma hırsı ve rant tutkusu ile hareket edilmektedir.
8. Rant uğruna şehirlerin betonlaşması ve artan dikey yapılaşmalar sonucunda doğal dengenin bozulması göz ardı edilmiştir.
9. İmar kurallarına aykırı yapılan yapılar için İmar affı çıkartılmış, depreme dayanıksız binalar göz ardı edilmiştir.
10. Deprem konusunda halkın eğitilmesine yönelik çalışmalarda ilerleme kaydedilememiştir.
11. Kamu kaynakları, daha öncelikli ve zorunlu olan depreme karşı önlem almak yerine; ülke ve toplum için önceliği ve gerekliliği tartışılabilir, ülke imkânlarını zorlayan, çevreye ve doğaya zarar veren, dev yatırımlara harcanmaktadır.

Örnekler:

1. Bilim adamları yıllardır İstanbul'da büyük bir deprem beklendiğine işaret ederek, konuyu gündemde tutmaktadırlar. İstanbul'un özellikle yoksul semtlerinde kayıtlara geçmiş, depreme dayanıksız yüzlerce bina bulunduğu açıklanmaktadır. Bu binaların ivedilikle yenilenmesi ve depreme dayanıklı binalar yapılması gerekirken; dünyanın en iyi üçüncü hava alanı seçilen Atatürk Havaalanı gibi ihtiyacı mükemmel karşılayan bir havaalanı varken, Türk halkına getirdiği ağır maddi yük göz ardı edilerek, harcamaları 10 milyar Euro'yu bulan İstanbul Havaalanı yapıldı.

2. İstanbul'un deprem gibi çok büyük bir sorunu varken, denizde, havada, karada, sosyal yaşamda, ulaşımda, su ihtiyacında, velhasıl insanca bir çevrede yaşama hakkını alt üst edecek geri dönüşümü olmayan tüm negatif niteliklere sahip milyarlarca dolara mal olacak Kanal İstanbul diye bir felaket projesinden söz edilmektedir.

3. Elazığ'ın bir deprem bölgesi olduğu bilindiği halde, depreme karşı önlem almada kullanılmayan kaynak; tarihi Harput'ta, gayri iktisadi bir yatırım olan, bugüne kadar 100 milyondan fazla harcama yapıldığı belirtilen ve daha ne kadar harcanacağı da bilinmeyen Diyanet Külliyesi inşaatına harcanmaktadır.

Ayrıca depremlerde can kaybına neden olan, yapılarda demirden, çimentodan ve diğer malzemelerden çalınması, rüşvet karşılığı iş yapılması ve kayırmacılığın önlenememesi de Türkiye'nin başlıca ahlaki sorunları arasındadır.

Özetle depremlerde yaşanan insani acılar "kader" edebiyatı ile geçiştirilemez. Hiçbir şey depremde yitip giden canlardan ve yok olan umutlardan daha değerli değildir. Depremlerin tahribatı öylesine ağırdır ki anasız, babasız kalan çocukların, acıları hiç dinmeyecek. Tutacakları el, sırtlarını dayadıkları dağ olmayacak. Lokmalarının tadı asla geri gelmeyecek. Sevgililer bir daha güzel düşler görmeyecek. Geride kalanların yüreklerinde ki ateş hiç sönmeyecek...Şairin dediği gibi:

Deprem derdi görmeyen,
Hiç demesin dert gördüm.

Bu bağlamda Elazığ depreminde televizyonda izlediğim, yıkık evler, perişan insanlar ve eksi 13 derecede, çadır önünde ayakları çıplak, 4-5 yaşlarında bir çocuğun hüzünlü bakışları gözlerimin önünden hiç gitmiyor...

Umarız en yakın zamanda, Japonya'da olduğu gibi bizim ülkemizde de akılla, bilimle, liyakatle, teknolojiyen ve nitelikli eğitimden yararlanılarak, iyi niyetle, ahlakla ve dürüstlikle depreme karşı gerekli önlemler alınır.

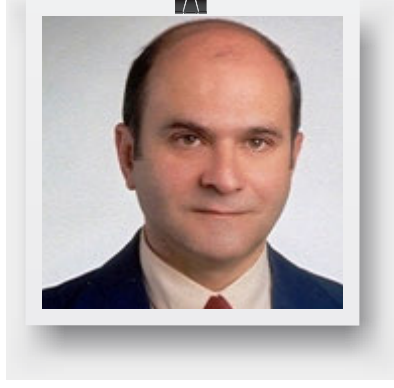
Deprem için en değerli şey akıl ve bilgidir. Kendini bilimin, adaletin, dürüstlüğün ve vicdanın kollarına emanet eden ülkeler ilelebet yaşar!

Güzel ülkemize ve güzel Elazığ'ımıza geçmiş olsun! Allah bir daha yaşatmasın!

Ey insanlık duy sesimi
Sizi barındıran, koruyan,
Sımsıcak yuvanızım ben
Anılarınızın beşığı tek varlığınız
Evinizim ben.

Beni fay hattına, sağlam olmayan
Zeminlere yapmayın,
Yaparken demirden, çimentodan,
Malzemededen çalmayın.

Beni depreme dayanıklı yapın,
Kimsem ölmesin, sakat kalmasın,
Acılar, yokluk, sefalet yaşanmasın.
Ey insanlık duy sesimi!

Vedat AKAN

HARPUT'TAN ELAZIĞA (Dördüncü Bölüm)

Değerli okurlar ve hemşerilerim,

Yazı dizimin dördüncü bölümüne Covid-19 olarak kodlandırılmış olan koronavirüsü damgasını vurdu. Yazımın bu bölümünü pandemi kısıtlamaları çerçevesinde Bodrum yarımadasındaki gönüllü karantina günlerimde derleme gayreti içinde oldum. Daha önce, Harput'un taş anlamına gelen "har" ile kale anlamına gelen "put" hecesinin birleşimi ile oluştuğundan bahsetmiştim. Geçtiğimiz aylarda Harput adının nereden geldiği ile ilgili olarak iki rivayete daha ulaştım. Rivayetin birine göre yörede meşhur dikenli bir söğüt ağacı varmış. Bu nedenle Harput'a "Harbit" denirmiş. Diğer bir rivayete göre ise Harput'ta bol miktarda diken yetiştirildiğinden olsa gerek diken yetiştiricisi anlamında "Har berit" denilmekte imiş.

Yazımın bu bölümünde üç (3) konuya değineceğim;

- 1-) Buzluk Mağarası
- 2-) Öküzgözü Üzümü
- 3-) Keban Projesi

Buzluk Mağarası:

Buzluk Mağarası Elazığ'ın, daha doğrusu Harput'un buzdolabı ve soğuk hava deposudur. Bence Harput'ta en görülmeye değer tabiat harikalarından biridir. Mağara girişine kadar gitmiş olmama rağmen serin havasından çekindim ve inmedim. Bu yaştan sonra da inmem, inemem herhalde. Buzluk mağarası çevresi geçtiğimiz yıllarda özel girişimciler sayesinde bir yola, otoparka ve restorana kavuşmuştur. Mağaranın içini görmemiş olmama rağmen baraj gölü manzaralı restoranında yiyip içmişliğim vardır.

Buzluk Mağarasına nasıl gidilir? Önce Harput'a çıkmak lazımdır. Özel araç ile gitme imkanınız yok ise Harput'a çıkmak için Öğretmen Evi'nin arkasından saat başı hareket eden özel halk otobüslerine binilebilir. Ancak, Harput'tan Buzluk Mağarası yaklaşık 6 kilometredir. Tempolu yürünürse yaya olarak bir saatten fazla sürer. Araba ile ise yaklaşık on dakika. Buzluk mağarası derin ve soğuktur. Kendine güvenenler aydınlatmalı dar merdivenlerden 30-40 metre aşağı inip mağaranın buz gibi soğuk iklimini yaşayabilirler.

Buzluk Mağarasının buzunun iri taneli olduğunu söylerler. Eskiden özellikle Haziran-Temmuz-Ağustos aylarında bu buzlar kesilip katır sırtında Harput'a getirilip satılır ve para kazanılmış. Çocukluğumun kavurucu yaz günlerinde akşama doğru sokağımızdan ahşap talaşına bulanmış büyük buz kalıpları yüklü at arabası geçirdi. İstenilen miktara göre testere ile kesilip satılırdı. Buzcu amca bazen biz çocukların eline kibrit kutusu kadar bir buz parçası verip sevindirirdi bizleri. Bu buzların Buzluk Mağarası'ndan mı yoksa buz fabrikasından mı geldiğini bilemiyorum.

Öküzgözü Üzümü:

Elazığ gerek toprak yapısı ve gerekse iklim kuşağı olarak bağcılık açısından çok ideal bir bölgedir. Tarihe bakıldığında Hititlerin ve Urartuların burada üzüm yetiştirdikleri ve şarap yaptıkları görülmektedir. Anadolu şarabının beş bin yıllık bir geçmişi olduğu söylenir. Hatta dünyada ilk şarapların burada yapıldığı bile söylenir. Harputumuz Öküzgözü ve Boğazkere¹ üzümlerinin anavatanı olupüzüm bağları ve bağcılık o tarihlerden günümüze kadar gelmiştir. Özellikle Öküzgözü üzümü büyümlü bir üzümdür. Hem sofralık hem de şaraplıktır. Sofralık üzümü fazla üzün süre muhafaza edemezsiniz. Ama aynı üzümün suyu ile pekmez, pestil, orcik, vb. yapıp daha sonra tüketebilirsiniz. Asıl önemlisi üzüm şurubudur. Bu şurup bünyesinde düşük derecede meyve alkolü oluşan üzüm suyunun kendisidir. Üzüm suyunun şuruba dönüşmesi tamamen saklama amaçlıdır. Antik dönemlerde üzüm şurubu dini ritüellerin bir parçası olup altın kadehlerde tüketilirmiş. Tarihi sürdürmek ve bu üzümü doğru değerlendirmek için 1942 yılında Elazığ'da "Şarap Deneme Evi" açılmıştır. Bu imalathanede Fransız uzmanlar çalıştırılmış ve değişik şarap üretimleri denenmiştir. Başarı yakalanınca bu tesis 1944 yılında "Elazığ Şarap Fabrikası"na dönüştürülmüştür. Bu fabrika sayesinde bölgedeki üzümlerin en iyi işleme şansına sahip olunmuştur. Bu tesiste Öküzgözü üzümüne ek olarak Boğazkere üzümü de işlenerek terroir² bilinci ile şurup yapılmaktadır. Buradaki ince ve hassas nokta üzümün yolculuk yapısı yıpranması yerine Elazığ'da işlenmesidir. Bir ara şurubun Ankara'ya taşınıp Ankara'da şişelenmesi denenmiş ancak sonuç hüsrana oluncu vazgeçilmiştir.

Öküzgözü üzümü ile özdeşleşen şurubumuzun adı BUZBAĞ'dır. Bu şurup muhtemelen Türkiye topraklarında yapılmış en iyi şuruplardan biridir. İyi şurubun birinci şartı iyi üzümdür. Öküzgözü üzümü yurdumuzdaki en iyi üzümdür. Öküzgözü ve Boğazkere üzümlerinden yapılan şuruplar birbirlerinden ayrı kalamamışlardır. Bu iki üzümün şuruplarının %70-%30 ile %60-%40 arası bir oranda karıştırılması neticesinde dünyanın en mutlu ve en uyumlu şarap karışım evliliklerinden biri ortaya çıkmıştır. Buzbağ şarabının koku ve tat açısından mükemmel bir

1 Boğazkere üzümünün aslen Diyarbakır yöresi üzümü olduğu da söylenir.

2 Okunuşu: Teruar. Anlamı: Bir ürüne karakteristik özellikler katan toprak parçası.

şarap olduğu söylerdegüstatörler¹. Bu şarabımızın bordo rengi Elazığspor'un bordo-beyaz formasına da yansımıştır. Duyduğuma göre bazı öküzgözü üzümü üreticileri üzümlerinin şarap amaçlı kullanılmasının günah olduğunu düşündüğünden şarap fabrikasına direk satış yapmak istemezlermiş. Bir tür satış hüllesi yapılmış. Bazı kişiler aracılık yaparlarmış. Üzüm önce aracılar satılmış. Aracılar da üzümü şarap fabrikasına satarlarmış. Üzümlerini aracılardan üzerinden şarap fabrikasına satan bu kardeşlerimizin bu günah endişesinin ulemalarının dini kaynakları tercüme, mealleri ve tefsirleri ile ilgilidir. Tüm dinlerde şarabın yasak-haram-günah olup olmadığı konusu bizim konumuz değildir. Bazı kaynaklarda Gabriyel² Melek'in hiçbir dinin hiçbir peygamberine böyle bir ihsas dabilinmemiş olduğu söylenmektedir.

2017 yılının Mayıs ayında Harput'un Dünya Mirası Geçici Listesi'ne alınması ile ilgili faaliyetler çerçevesinde heyet halinde Paris'e gidildiğinde gezinin Paris ayağı tamamlandıktan sonra birkaç günlüğüne Bordeaux (Bordo) şehrini de ziyaret etme fırsatım oldu. Bir tasarım harikası olan Şarap Müzesini de mesleğim icabı gezmeden dönemedim. Yarım günden fazla süren bu müze ziyaretim sırasında tarihten günümüze kadar şarap kültürü ile ilgili olarak şimdiye kadar bilmediğim, daha doğrusu merak etmediğim, konularda bilgi edinme şansına eriştim. Uzun süre saklama amaçlı olarak mayalanmış üzüm suyunun herşeyden önce bir antioksidan ve şifa kaynağı olduğunu gördüm. Buzbağ şarabının kalite ve lezzet açısından dünyanın en değerli şaraplarından biri olarak teşhir edildiğini de gördüm. Buzbağ şarabının çok gerisindeki Bordo şaraplarının nasıl tanıtıldığını gördüm. Belki bir gün gelir, Elazığ'da da üzüm ve üzüm suyu mamullerinin (pekmez, orcık, pestil, vb.) tarihi ile ilgili özel bir müze veya mevcut müzede³ özel bir bölüm açılır.

Bordeaux'da Şarap Müzesi (La Cité du Vin)

1 Şarap tadımcıları

2 Allah'ın çok sayıda melekleri vardır. Bu meleklerden dört tanesi tüm dinlerde büyük melekler veya dört büyük melek olarak anılır. Bu meleklerin de en büyüğü ve en üstünü olan Gabriyel Melek'in görevi peygamberlere vahiy getirmektir. Gabriyel Melek (Cebrail) Allah'ın emirlerini ve yasaklarını peygamberlere getiren yani ileten melektir.

3 Elazığ Arkeoloji ve Etnoğrafya Müzesi

Buzbağ şarabı ile ilgili satırların öküzgözü üzümünün önüne geçmemesi ve kişisel inançlar vekişisel tercihler ile çakışmaması açısından üzüm ve saklama amaçlı mayalanmış üzüm suyu konularını gelecek bölümde farklı bir açıdan ele almayı ve sizleri aydınlatmayı düşünüyorum.

Keban Projesi:

Keban Projesi denince aklımıza Keban baraj gölü ve hidroelektrik santrali (HES) gelmelidir. Keban Barajı adını Keban ilçesinden almıştır. Keban baraj gölü Atatürk barajından sonra yurdumuzun en büyük baraj gölüdür. Barajın tuttuğu suyun alanı 675 kilometrekaredir. HES ile elektrik üretilir. Gölde su avcılığı yapılır ve balık üretimi gerçekleştirilir. Göl çevresinde Elazığ ve komşu şehirlerin yararlandığı mesire ve eğlence yerleri mevcuttur.

Keban Barajı projesi öncelikle yurdumuzun enerji açığını azaltmaya yönelik bir hidroelektrik santrali projesidir. Keban Barajının proje çalışmalarına 1963 yılında başlandı. İhalesi 1965 yılında yapılan barajın temeli 1966 yılında Sayın Süleyman Demirel¹ tarafından atıldı. 1974 yılında Hidroelektrik santralının birinci fazı olarak dört tribün devreye alındı². 1981 yılında ise ikinci ve son faz olarak son dört tribün daha devreye alındı³. Keban projesinin inşaat ve elektrik santrali olarak tamamı Fransız ağırlıklı firmalar tarafından gerçekleştirildi. Bu satırlarımın amacı ansiklopedik bilgi tekrarıdır ziyade genç ve yeni nesiller için not düşmektir. Lise yıllarımda rahmetli babam Keban şantiyesinde yaz tatili sırasında staj yapabilmem için girişimlerde bulunmuştu ama sonuç alamamıştı. Amacı gözümün açılması ve Fransız personel arasında Fransızcamın ilerlemesi idi.

Pertek Köprüsü'nün Baraj Suları Altında Kalmadan Önceki Görünüşü

1 Dönemin Başbakanı, 9. Cumhurbaşkanı, Merhum.

2 Dönemin Başbakanı merhum Bülent Ecevit tarafından.

3 Dönemin Başbakanı merhum Bülent Ulusu tarafından.

Keban projesinin Elazığ ve yakın çevresinin sosyal ve ekonomik hayatında bir dönüm noktası olduğu bir gerçektir. Özellikle su altında kalan yerleşmeler ve arazilerin istimlak bedelleri sosyal travmaya dönüşmüştür. Projenin olumlu ve olumsuz etkileri sosyal ve ekonomik hayata birebir yansımıştır. Keban projesi Elazığ'da sadece iklim değişikliğine yol açmamış, aynı zamanda demografik ve etnik yapının da önemli değişimlere uğramasına neden olmuştur. Projenin maddi ve manevi birçok getirileri ve götürüleri olmuştur. Keban projesinin benim açımdan üzücü ve düşündürücü tarafı istimlak bedellerinin çok büyük bir çoğunluğunun, Hay'dan gelen Huy'a gider misali, çarçur edilmiş olmasıdır. Bu konuyu yazı dizimin gelecek bölümünde biraz daha açacağım.

Yazı dizimin dördüncü bölümüne son vermeden önce gönüllü karantina günlerimde Harput ile ilgili bir belgeselde izlemiş olduğum bir efsaneyi de sizlerle paylaşmak istiyorum. Bu efsaneye göre Harput kalesinin dehlizlerinin birinde çok güzel bir kız yaşarmış. Ancak bu güzel kız büyüdüğünden kendisi için yaptırılmış olan altın bir kafeste sürekli uyumakta imiş. Yılda bir kere uyanan bu güzel kız "süt kalesi yıkıldı mı, katırlar kuzuladı mı, peri hamamının yerinde yeller esiyor mu" diye sorar sonra da yeniden uykusuna dalarmış. Eğer bu sayılanlar gerçekleşirse Harput yıkılacak ve kıyamet kopacakmış. Bazı kişilerin halen bu güzel kızın sesini duydukları kulaktan kulağa rivayet edilir.

Yazımın sonunda yine çocukluk anılarımdan birini sizinle paylaşacağım. Rahmetli anneciğim Ankara'da öğretmen iken yıl sonu sınavları tamamlanıp öğretmenler kurulu toplantısı sona erdikten sonra kara trene binip doğup büyüdüğüm topraklara doğru yola çıkardık. İki gecemizi kuşetli vagon kompartımanında geçirirdik diye hatırlıyorum. Durduğumuz yerlerde istasyon çeşmelerinden testileri doldururdu büyüklerimiz. Derken kara tren bir yerde dururdu. Burada Elazığ yolcuları inerdi. Bu istasyonun adı "Yolçatı" idi. Buradan ahşap oturma yerleri olan birkaç vagonluk bir trene biner Elazığ İstasyonuna varırdık. O zamanlar sadece Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerin tren istasyonlarına "Gar" denirdi¹. Bu yolculuk kaç dakika sürerdi hatırlamıyorum. Yolçatı istasyonunda bazı yolcuları taksiler veya özel otomobiller ile karşılardı. O yolculara imrenirdik herhalde.

Saygı ve sevgilerimle,

@: vedatakan@yahoo.fr

1 Ankara Garı, Haydarpaşa Garı, Sirkeci Garı, Alsancak Garı, Basmane Garı, vb.

Naşide GÖKBUDAK

YÜREĞİM ŞAM'DA KALDI

İki sene evvel basılan bu kitabımı neden bugün gündeme getirdiğimi düşünebilirsiniz. Şüphesiz haklısınız da. Hepimize endişeli ve korkulu günler yaşatan, sâkin hayatımızı birdenbire altüst eden dört ayı geçen bir zaman yaşadık. Ne yazık ki yaşamaya devam ediyoruz. Ondan öncesi daha huzurlu daha rahat mıydı? Değildi. Sıkıntılı bir ekonomi, gelen şehit haberleri ve hemen ardından gümrük kapıları önünde neredeyse bir haftayı geçen çok acılı günler yaşayan ve kalbi olan herkese de yaşatan sığınmacılar sorunu. Önce Elâzığ'ın deprem günleri vehemen akabinde sığınmacıların oluşturduğu manzaralar beni perişan etmişti. Tam o sırada COVID 19 çıktı. Tüm Dünya'nın gözü ve kulağı haklı olarak bu salgındaydı. COVID 19 u yaşadığım her an o sığınmacılar ne oldular? Nereye gittiler? Bir çözüm veya biraz rahatça korkusuzca yaşama imkânı bulabildiler mi? Diye düşünmekle geçti ve hala o merak içindeyim. Ne yazık ki haber spikerleri de hiçbir haber veya yorum yapmadılar. Şimdi Yüreğim Şam'da kaldı kitabımla bu anlattıklarımın ne ilgisi olduğunu düşünüyorsunuzdur. Haklısınız.

YÜREĞİM ŞAM'DA KALDI romanım Şam'da yaşayan Müslüman bir ailenin gerçek hikâyesidir. Ve onların yaşadığı dramı okuyan hemen hemen her okuyucunun geri dönüşü şöyle olmuştu. "Naşide hanım sizin bu kitabınız benim Suriye'lilere bakış açımı değiştirdi. Eskiden onları zor olan ekonomimizi alt üst eden, bizim erişemediğimiz birçok avantaj ile bakılan insanlar olarak görür ve kızardık. Şimdi acıyoruz. Anlamaya çalışıyoruz." Gibi.

Evet bizler için birçok konuda hayatımızın zorlaşmasına sebep olmuştu. Bu bir gerçektir. Şu da vardı ki, bu durumda olan nereden kurşun nereden bomba geleceği belli olmayan, kırkı yıllık komşunun bir sabah kalktığında silahla kapına dayanmasını görmek çok acıydı. Çok korkunçtu. Onlar için en yakın yer Türkiye idi. Ve bizim kapılarımıza dayandılar. Onları geri çevirmek hiç de kolay değildi. Ne siyasetçi için ne sade vatandaş için. Ancak bu kabulde aşırılıklar, bazı hatalar olmuştu. Yine de bu bir insanlık dramıydı, kalbi ve ruhu olan hiç kimse

Başını çevirip başka bir tarafa bakamazdı. Belki daha iyi yönetile bilirdi. Bunu ne kadar yapabildik onu da bilmiyorum. Kitaptan kısa bir bölüm aktaracağım. Şii bir delikanlının alevi sevgilisine yazdığı mektup.

Aşk denizi gözlerinde kaybolduğum kıza,

Düşünüyorum ve şöyle diyorum. “İyi ki kalbimi söküp aldın ve beraberinde götürdün. Kalbim ben de kalsaydı, sen yokken çektiğim bu özleme bu acıya asla dayanamazdı. Ve dururdu.

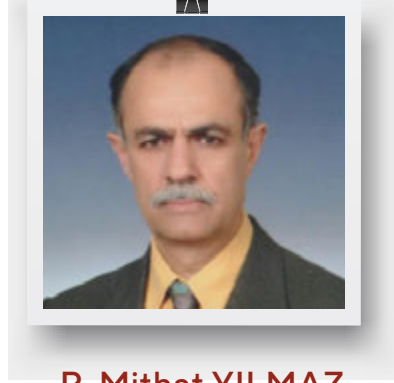
Türkiye’ye Hatay’da ki ilk kamplardan birine yerleşen Ahad (Tabii ki takma adlar kullandım. Bir gün dönerlerse ESED’in onları asla yaşatmayacağına inanıyorlardı)) kalbini söküp alan kız ve birkaç yakını ile kaldığı çadırın önünde sordum.

-Kalbin sende nasıl daha rahat mısın?

-Hayır yazar hanım kalbim bende değil. Allah sizlere ve hiç kimseye yaşatmasın. Şimdi de YÜREĞİM ŞAM’DA KALDI. Aşk kadar belki de daha büyük bir tutku, daha büyük bir acı. Türkiye’ye sıkıntı verdiğimizizin halkın çoğu tarafından istenilmediğimizin farkındayız. Ama ne olursa olsun bizi buraya kabul edenlere minnet ve insanlık borcumuz var, diye devam etti. O konuşmayı ve o yüzlerdeki acıyı hiçbir zaman unutamayacağım galiba. İşte bu sebepten bütün bu sıkıntılar içinde ben sınır kapısındaki sığınmacıların ne olduğunu merak ediyorum.

Saygı ve sevgi ile

NAŞİDE GÖKBUDAK

R. Mithat YILMAZ

İSMET ÜLKER'İN KALEMİNDEN ÜLKEMİZDE VE İLİMİZDE TERMAL KAYNAKLAR

İsmet Ülker, Türkiye çapında tanınan bir şahsiyet. Fakat yine de biyografisine göz atmakta fayda var:

1940 yılında Elazığ'da doğdu. İlk ortaokul ve liseyi Elazığ'da tamamladı. Ankara Üniversitesi'nde Fiziki Coğrafya ve Jeoloji öğrenimi gördü. 1964 yılında resmi davetli olarak Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nda göreve başlayan İsmet Ülker, iki kez "Yılın Dağcısı" seçildi. Almanya ve Avusturya'da "Kaplıca ve Dağ Turizmi Planlaması" konularında araştırmalar yaptı. Dünya çapında düzenlenen kayak şampiyonalarına ve kış olimpiyatlarına katıldı. Turizm Bakanlığı'nda Genel Müdür Yardımcısı ve yurt dışı ataşelik görevlerinde bulundu. Kaplıca ve Dağ Turizmi Planlama Grup Başkanlığı ile ayrıca Kayak Federasyonu Başkanlığı görevlerini üstlendi. Muhtelif kayak merkezlerinin Çevre Düzeni Master Planlarını hazırladı ve yönetti. Ülker'in basılı birçok eseri bulunmaktadır. Başlıcaları:

Dağ Turizmi, Türkiye'de Dağcılık ve Kayak, Dağlarda Kırk Yıl, Dağ Yeli Sarsak Eser, Türkiye'de Sağlık Turizmi (Kaynaklar, Planlama, Yatırım).

İsmet Ülker'in bu eserlerinden ikisi; Dağlarda Kırk Yıl ve Dağ Yeli Sarsak Eser daha önceden kitaplığında mevcuttu. Üçüncü kitabı *Türkiye'de Sağlık Turizmi*'ni postadan geçen ay aldım. Yenilenmiş 2. baskı, mükemmel bir kapak, bir o kadar mükemmel bir basım.

Bu kitap hakkında, ilimizin tanınan simalarından Prof. Dr. Köksal Baloş'un, Ankara'daki Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı'nın yayın organı Elazığ dergisinde (Ocak 2020) bir tanıtım yazısı çıktı. Baloş'un, "Sağlıklı kalabilmek için bu kitabı okumalısınız" dediği yazısının ilk paragrafı şöyledir:

“Ömrünün elli yılını ülkemiz turizmine adayan ve görev yaptığı bakanlığın en üst kademelerine kadar emeği ve bilgisi ile yükselen İsmet Ülker, ‘Türkiye’de Sağlık Turizmi’ adlı kitabını yayınladı. Tamamen kaynak niteliğindeki bu eserde; ülkemizde sağlığımız için gerekli yer ve yörelerin tanıtımı kadar, buna dair yapılacak plan ve projelerin büyük bir bilgi donatımı içinde irdelenmesi yapılıyor.”

284 sayfadan oluşan Türkiye’de Sağlık Turizmi, bilimsel bir araştırma ve kaynak eser olup ana başlıklar/ ara bölümler halinde hazırlanmıştır. Yazarın, kitabın başında geçen şu beyanı doğrusu kayda değerdir; “Bilimsel verilere, yurt dışı ve yurt içi araştırmalara, 30 yıl süren planlama ve yönetim çalışmalarına dayalı olarak, bu alanda öncü/ örnek ve belgesel nitelik taşıyan üç kaynak eser bırakmış olmanın mutluluğunu yaşıyorum.”

İsmet Ülker’in bunca araştırmasına, uğraşına rağmen şu tespiti ülkemiz adına bizi teessüre sevk etmiştir:

“Özetle söylemek gerekirse Türkiye gerek termal turizmde gerek medikal turizm olayında önemli sayılabilecek hamleler yaparken, gerek deniz termal ‘talassoterapi’ gerek ‘sosyal termalizm’ hareketlerinde henüz yolun başında bulunmaktadır.”

Lakin şu tespitiyle ise yüzümüzü güldürmüş, gönlümüzde güller açtırmıştır:

“Türkiye, değirmenler işletecek, tarlalar sulayacak, çamaşırlık ve hamamlık olarak kullanacak kadar zengin termal kaynaklara, farklı eriyik mineral değerlerine sahip denizleri ve yedi bölgeye özgü farklı iklim değerleri ile ‘sağlık turizmi’ bakımından büyük bir gelecek sunmaktadır.”

Yazar, kitabın bir bölümünde, yeni yatırımlara elverişli kaplıca merkezleri ve termal kaynaklara dair bir liste hazırlamış ve ismi geçen merkezler hakkında bilgilendirmede bulunmuş. Bu listede ilimizden de Cip ve Abutahir Jeotermal Kaynaklarına ilişkin değerlendirmelere yer vermiştir. Buradan öğreniyoruz ki MTA Genel Müdürlüğü tarafından Cip köyünde açılan derin termal sondaj kuyusundan 60 derece sıcaklığında ve Sivrice/Abutahir köyünde vurulan jeotermal sondaj kuyusundan ise 37-38 derece termal su bulunmuştur.

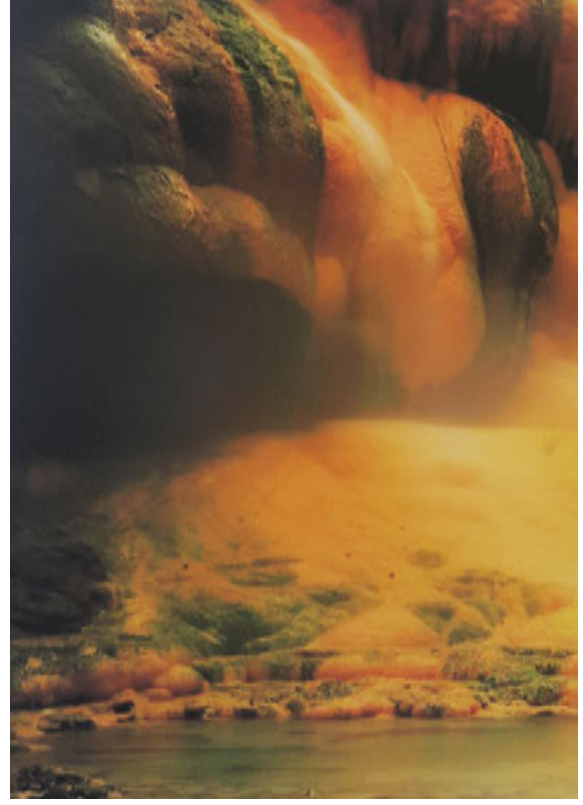
Haziran ayı başlarında, tasarrufu 30 yıllığına Elazığ Belediyesi’nde olan 45 dönümlük Cip köyü jeotermal su kuyusu sahasını ziyaret eden Elazığ Belediye Başkanı Şahin Şerifoğulları, bu tesislerin termal sağlık turizminde ve seracılıkta şehrimize marka değer kazandıracığını, şehir ekonomisine önemli katkılar sağlayacağını ifade etmiştir.

İsmet Ülker, kitabında, ilgililere ve yetkililere Cip ve Abutahir Jeotermal Kaynaklarına dair değerlendirme ve öneriler de sunmuş; dahası Karakoçan – Kolan Kaplıcaları ile ilgili yeni bir planlama ve yatırım önerisinde bulunan kitabın yazarı ayrıca bu merkezde yaz kullanımına dönük pratik yatırım önerilerinde bulunmaktadır.

“Elazığ termal turizm ile tanışıyor. Elazığ termal turizm ile hayat buluyor. Elazığ termal turizm ile kalkınıyor. Cip köyü ve Abutahir jeotermal kaynakları Elazığ için tükenmez bir doğal servettir. Yeter ki koruyarak kullanılması bilinsin.”

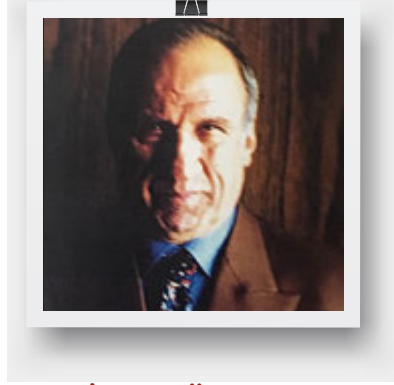
Kitabın temin yeri, Dost Kitabevi,
Karanfil Sokak, No: 11 Kızılay / ANKARA

Termal kaynak sularının görsel senfonisi,
Kolan Kaplıcası - Karakoçan

Sağlık Turizmi ana başlıklı kaynak eserin yazarı İsmet Ülker'in planlama ve yatırım danışmanlığı yaptığı
Balçova Kaplıcaları Tedavi Merkezi - İzmir

İsmet ÜLKER

Jeomorfoloğ - Jeolog

KTB Planlama ve Yatırımlar Emekli Genel Müdür Yardımcısı ve
Frankfurt Eski Turizm Ataşesi

GEÇMİŞTE KALAN HAYAT PARÇALARI

Aksaray Mahallesi'nin Çötelı Beyleri Çötelı Beyleri'nin Kerpiç Konakları

"Geçmişte kalan hayat parçaları" denildiğinde, genellikle bildik konular hatırlanır, konuşulur ve yazılır. Ancak 24 Ocak 2020 tarihli son "Sivrice Depremi"nden sonra "Kentsel Dönüşüm ve Yıkım" programına alınmış olan Yiğiki Köyü ya da köy kökenli Aksaray Mahallesi "yok olma" sürecine girmiş bulunmaktadır.

Bu nedenle eski Yiğiki Köyü ve onun bir devamı olan Aksaray Mahallesi'ne özgü hayat parçalarının, bu hayat parçalarının yaşadığı mekan ve yapıların yazılı olarak kayıt altına alınması ve gelecek nesillere aktarılması kaçınılmaz bir görev olmuştur.

"Yukarışehir" olarak bilinen ve tanınan "Harput" 1864 yılında Mezre Ovası'na taşınınca, şehrin ilk mahallelerinden birini "Yiğiki Köyü" oluşturur ve Aksaray Mahallesi adını alır. Karakaya ailesine ait, Bozdağ'ın yamacına kurulu olan üç katlı, yazlık ve kışlık beyaz bina bu adın verilmesine neden olur.

1930 yılından önce kurulduğu saptanan Yiğiki Köyü; bağları, bahçeleri, çeşmeleri ve değirmenleri, camisi ve hamamı, zaman zaman kervan konaklaması da yapılan, kerpiç örme duvarlı, toprak damlı evleri ve 2-3 katlı konakları olan, bildik ve ünlü bir köydür.

Harput, Mezre Ovası'na taşınınca, şehrin ilk valilik makamı, köy meydanında yer alan, Çöteli Cemal Bey'e ait üç katlı kerpiç konakta hizmet vermeye başlar. "Yiğiki" türküleri olan bir köydür:

*Yiğiki'nin dört etrafı bahçalar
Eşo Hanım pencerede tef çalar.*

Bozyer Bağları'nı ve Elaziğ'i
ünlü kılan
"öküzgözü üzümü"

Cami Mahallesi, Kilise ve Aşağı Mahalle olarak üç alt mahalleden oluşan Yiğiki Köyü'nün güneyinden geçen "**Azgınçay**" ile köy yerleşimi arasında, üzerinde yedi un değirmeni kurulu olan değirmen deresi akar. Köyün en verimli, siyah öküzgözü denilen üzüm bağları ve ekili alanları Bozdağ'ın yamaçlarında yer alırdı.

"Bozyer" olarak adlandırılan bu alanda yer alan bahçeler ve ekili alanlar, Dipsizgöl çıkışlı duru sularla ürün verirdi.

Köyün kuzeydoğusunda kalan ekili alanlara **Yukarıyazi**, güneyinde kalan alanlara ise **Aşağıyazi** denirdi. Yukarıyazi'da Diyarbakır Karayolu (Vapur Yolu da derler) ile köy

arasında kalan arazilerde tahıl, pamuk, bostan ekilirken, Aşağıyazi'da ise daha çok sebze tarımı yapılırdı. Mülkiyeti Çöteli Reşit Bey'e ait olan Bozyer Bağları'nı "Molla Mahmut" işletir, sebze tarlalarını ise **Gara Mamo** eker-biçerdi. Şorşor Deresi, yaz mevsiminde kuruyan Azgınçay'a karışarak, bir nevi "cansuyu" işlevi görürdü.

Yukarıyazi'nin tarlalarını Sağır Memed, Yarıcı Derviş ve Reşber Aziz ekip -biçerlerdi. Yukarıyazi'nin ekili alanları genel olarak Çakılcı Ailesi'nden Seher Hanım ile Sağmanlı Ailesi'ne ait bulunurdu.

Aksaray Bağları'nda yetişen ve yöresel üne sahip olan kırmızı üzüm "ternebi"

AKSARAY'IN ÇÖTELİ BEYLERİ, ÇÖTELİ BEYLERİNİN KERPIÇ KONAKLARI

Aksaray Mahallesi'nde (Yiğiki Köyü) egemen ve yerleşik ailelerden birini, Çöteli Beyleri ve Çöteli Ailesi oluştururdu. Genellikle iki veya üç katlı, kerpiç örme duvarlı, toprak damlı evlerde otururlardı.

Geleneksel olarak haremlik - selamlık, eyvan çıkmalı odaları, geniş avluları, taş örme kemerli çift kapılı yapılar olarak dikkat çekerlerdi. Bazı evlerde birer tandır başı, evlerinin çevresinde birer bağ ve bahçe, her bahçede 3-4 dut ağacı ile anıtsal nitelikli ceviz ağaçları bulunurdu. Hatırı sayılır komşuların ve evin düğünleri bu cevizlerin altında yapılırdı.

Cami Mahallesinde, köyün şehir çıkışında, sağ tarafta Çöteli Ömer ve Sami Beylerin, köyün güney kesiminde, "Kalaycı Pınarı" semtinde Çöteli Mehmet, güneybatı kesiminde Çöteli Reşit, orta kesiminde ise Çöteli Cemal Bey'e ait kerpiç konaklar yer alırdı. Çöteli Cemal Bey'in üç katlı

Kesme taş örmeli konak kapısı

kerpiç konağı dahil, diğer evler son Sivrice depremine kadar ayakta kalmış, ancak deprem sırasında hasarlı yapılar listesine alınmış ve yıkım kararı verilmiştir.

Çöteli Ailesinden en varlıklı ve zengin sayılan Reşit Bey'in Azgınçay'a bitişik büyük bahçesi, yukarı kesimde, seçkin konukların ağırlandığı havuz başı, üç katlı kerpiç konağı, ayrıca Bozyer'de büyük bağları ve evinin önünde kavaklık içinde bir değirmeni vardı. Gerek Aksaray Mahallesi'nde, gerek şehir merkezinde temsili görevlerde bulunmuş olan bu ailenin, "seferberlik" sırasında Erzurum'dan ayrılarak Palu üzerinden Elazığ'a geldikleri (kaynak: Emekli Hakim Sema Çöteli) bağlık bahçelik, ekili alanları geniş yer tutan, kervan konaklamaları yapılan Yiğiki Köyü'ne (Aksaray Mahallesi) yerleştikleri belirtilmiştir.

Örneğin; Palu Beylerinden kız alan Çöteli Mehmet Bey, belediye başkanlığı yaparken, kardeşi Muhittin Çöteli ise Elazığ Milletvekilliği yapmıştır. Evinde geniş bir avlusu ve avluda çeşmesi bulunan Mehmet Bey, tek atlı faytonla şehire gider gelir, taş örme çift kanatlı kapıdan giriş ve çıkış yapan fayton, güvenlik nedeni ile avluda park halinde bulundurulmuş.

Mehmet Bey'in iki oğlundan biri doktor, diğeri ise öğretmen olarak eğitim görmüşlerdir. Doğum doktoru olan Selahattin Çöteli uzun yıllar Elazığ Devlet Hastahanesi'nde görev yapmıştır. Kardeşi Saim Çöteli ise tahrirat katibi olarak görev yapmıştır. Selahattin Çöteli'nin büyük oğlu Fırat Çöteli, Elazığ Lisesi'nin en çalışkan ve gözde bir öğrencisi olarak bu ününü İktisat Fakültesi ve İstanbul'da da sürdürmüştür.

Çöteli Ailesi'nin talihsiz evladı, (Çöteli Reşit Bey'in torunu) **Çöteli Mamoş** ise ilk gençlik yıllarında av ve silah meraklısı olarak dikkat çekmiştir. Nitekim bir yer sofrasında yakın arkadaş olduğu Marangoz Faruk "Kör Faruk" tarafından vurulunca, ölüm haberi bütün mahalleyi yasa boğmuştur. Çok yakışıklı bir delikanlı olan ve kalpak giyerek gezen Çöteli Mamoş'un ölümü, doğal olarak mani ve türkülere konu olur. Ancak Elazığ'ın, yakın dönemde yaşanmış ve yakılmış iki ağıt türküsü iki "Mamoş Türküsü" vardır. İlki "Seko" Mahalleli Mamoş'un, ikincisi ise "Yiğiki"li Mamoş'un türküsüdür. Bilenler bilir, Elazığlılar bilir ki, "Mamoş" türküleri söylendiğinde her iki Mamoş birlikte anılır... İşte size ilk türkünün iki dizesi:

*Pencereden bir taş geldi,
Ben sandım ki Mamoş geldi...*

İşte size, Yiğiki'li Mamoş türküsünün ilk iki dizesi:

*Evlerinin önü kavak,
Mamoş giyer siyah kalpak.*

AKSARAY MAHALLESİ'NİN UNUTULMAZ İNSANLARI, AKSARAY MAHALLESİNİN UNUTULMAZ MEKANLARI

Aksaray Mahallesi'nde yerleşik ve egemen Çöteli Beylerinin dışında bildik ve saygın başka insanlar ve ailelerde vardı. Çatalpınarı ile Kalaycıpınarı'ı bağlayan Çöteli İsakpaşa Sokağı'nda Lokmangil, Silogil, Çakılıcgil Aileleri yerleşikti. Ayrıca Kalaycıpınarında yerleşik iki dönem Tunceli Milletvekilliği olan Fransızca öğretmenimiz **Fethi Ülkü**, yaz mevsimi toprak damda yatar, dama sarkan dut ağacının dallarından, kuru dut toplayıp yediğini söylerdi...

Kuyu bağlantılı, su yolu "drenaj tekniği" ile yaklaşık iki km yukarı kesimden getirilen ve yeraltı kanalı ile beslenen "Yamagpınarı"nın su yolunda balıklar yaşardı. Pınarın gideri kapatılıp, derince yalağı şişince, kutsal sayılan (15-20

cm boyundaki) sazın balıkları, geniş çaplı lülelerden yüzerek dışarı çıkar, gün yüzü görür, tekrar su yoluna dönerlerdi. Balıklara asla dokunulmazdı...

Cami Mahallesi'nde yer alan toprak kubbeli hamam haftada iki gün çalışırdı. Kaynana ve görümceler gelin adaylarını hamam günlerinde seçerlerdi. Bu pınarın hemen yanbaşında 1730 yılında yapılmış olan köyün eski camisi, caminin etrafında ise Galobeggil, Sağmanlı, Hocagil ve Kürkülühocagil aileleri yerleşik bulunurdu.

Elazığ-Harpur türkü ve şarkılarını notaya alan ve unutulmaz kılan ünlü müzikolog ve Emekli Yrb. "**Vasfi Akyol**" Hocagil Ailesinden sayılırdı. Bu bağlamda her yaz, şehirden gelen seçkin konuklar, bahçedeki yer sofralarında ağırlanır, birlikte söylenen şarkı ve türküler, keman soloları eşliğinde, bahçe içinde ve yakın çevrede yankılanıp dururdu.

Devlet sanatçısı ve Unesco kültür hizmeti beratına sahip **Mustafa Turan** (Garadayı'nın küçük oğlu) bu mahallenin evladı olarak büyümüştü. Bir de Hocagil Ailesinden Baştabib

Prof. Dr. Hekim Alb. **Teyfik Sakalioğlu** ağabeyimiz unutulmazlar arasında yer alırdı. Cami Mahallesi'nin can dostu ve ağabeyimiz, (askeri hastane baştabibi) vakit buldukça mahalle ziyaretinde bulunur, o gelince "Kör Hurrem" in

Elazığ-Harpur müziğini notaya alan müzikolog Vasfi AKYOL (1913-1965)

Aksaray Mahallesi'nin bildik ve tanınmış evlatları. Frankfurt Eski Turizm Ataşesi İsmet ÜLKER ve Devlet Sanatçımız Mustafa TURAN

kahvesinde "domine" oynanır, çaylar içilirken amcaoğlu "Asker Hüseyin" tarafından çiğköftesi ve yeşil tabağı hazırlanmış olurdu. Masada bulunanlar da çiğköfteden nasiplenirdi. Kahvenin yanında bakkal dükkanı olunca, mahallenin ağır ağabeyleri, gülle atma tekniği ile, iki katlı toprak damlı, karşı evin damına "karpuz atma" yarışına girerlerdi. Dama düşen ve yarılan karpuzlar, damdan alınır ve davarlara yem yapılırdı.

Köyün doğu kesiminde Sağmanlı Ailesine ait iki bahçe yer alırdı. "Çevirme" adlı ilk bahçede dut ağaçları, ikinci bahçede ise anıtsal nitelikli bir ceviz ağacı ile bol su çıkışlı bir de pınar bulunurdu. Bu pınarın suları ile hem bahçe hem de Aşağıyazı'nın sebze tarlaları sulanırdı. Yiğiki Köyü'ne mahsus "Paşa Armut"unun iki ağacından biri Bekir Sakalioğlu'nun Pınarbaşı, diğeri ise Tapu Müdürü Ömer'in bahçesinde yer alırdı. Armutlar olgunlaşmaya başladığında, alayeşil, sarı ve alakırmızı renge bürününce mis gibi kokar ve şekere tadını alırdı. Bu ağaçlar özel olarak korumaya alınsada, mahallenin bitirim çocukları, bir yolunu bulur, "gözhakkı" olarak 3-4 armutu aşırımadan pek rahat edemezlerdi.

Mahallenin (köyün) en doğusunda ise Kürklü Hocagelin Bağları ile iki havuz başlı Göllügelin bağ ve bahçeleri yer alırdı. Her nedense bu bahçelerde dut ve ceviz ağacı bulunmazdı. Gümrah böğürtlen çeperleri ile çevrili, bağ kenarındaki aşılı vişneler, vaktinde toplanmayınca, (ailenin bahçevanı Kör Ağasat'ın korumasına rağmen) tahta merdivenler yaslayarak böğürtlen çeperlerini aşan mahallenin çocukları "gözhakkı" olan paylarını almaktan da geri kalmazlardı...

Çötelî Ömer Bey'in oğlu Ahmet Çötelî at biner, **ipek böceği** beslerdi. Mahallenin en çok kullanılan tandır ocağı ve tandır başı onların evinde bulunurdu. Kavurma zamanı gelince, tandırlar da ateşlenir, kışlık tandır ekmeği yapma uğraşları da başlamış olurdu. Bu bağlamda en çok aranan kişi de, tandır ekmeği pişiricisi olan **Uzun Güle** "Uzun Güllü" lakaplı kadın olurdu. Pişirilen ve yan taraftaki açık alandaki soğutulan yufka halindeki tandır ekmekleri,

demetler halinde evlere taşınır, kilerlerde tavana asılı iskeleler üzerinde, sıra sıra istiflenir, üzerleri beyaz bez örtülerle kaplanırdı. Uzun Güle'nin aranan başka bir özelliği daha vardı. Uzun kış gecelerinde hatırı sayılır komşulara konuk olur, birbirinden güzel masallar anlatır, maniler dizerdi. Bu maniler bazen bir türkü, bazen bir uzun hava olarak hayat bulurdu. Cinaslı manilerden oluşan manilere ise "hoyrat" denirdi. Beşiri Hoyrat, Kesik Hoyrat gibi...

Kış boyunca kavurma, salça ve bol soğanla hazırlanmış sıcak "ışkene" kırılarak yığıntı haline getirilmiş tandır ekmeğinin üzerine boca edilince, tahta kaşıkla yenen bu yemeğin tadına doyum olmazdı. Işkene yemeği, sabahları hazırlanır hem sabah hem öğlen yemeği yerine geçerdi.

Reşber Aziz'e "Aziz Gakko" derlerdi. (Gakko, büyük ağabey, sevilen ve sayılan, halktan biri) Aziz Gakko kasaplıktan çiftçiliğe geçiş yapmış çalışkan ve güvenilir bir komşuydu. Onun ekip - biçtiği tarlada ayrikotu bitmez, verimi yüksek olurdu. Bu nedenle toprağı olupta ekip biçemeyenler Aziz Gakko ile yarıcılık yapmak isterlerdi. Ancak yarıcılık yapmak isteyen toprak sahibini kendi seçerdi. Aziz Gakko yalnız Çakılcıgil Ailesiden "Seher Hanım"ın tarlalarını eker biçerdi. Biri büyük, diğer üç tarla yarıcılık ve geçinmek için yeterli sayılırdı. Hatırı sayılır komşular ve kişiler, kurbanlıklarını Aziz Gakko'ya kestirmeden pek rahat edemezlerdi. Eli çabuk, bileği kuvvetli, bıçağı keskin olan Aziz Gakko "İtri"nin tekbir bestesi ile kurban kesmekle ünlüydü.

Harman yerleri dışında, cumhuriyet geleneklerine uygun olarak şapka giyen Aziz Gakko; iki kere askerlik yapmış, beş oğlan, bir kız çocuğunun babası olunca, karısı "Zeliha Ana" devletten doğum ödülü almıştı. O dönemde, genç kızlar evleninceye kadar siyah çarşaf giyerdi. Ancak söz kesilip, şerbetler içilince çarşaf atılır, cumhuriyet gelenek ve ilkelerine uyularak mantolar giyilir, çene altı başörtüler bağlanınca, genç kızların yüzünde güller açılırdı.

Cami Mahallesi'nden Kilise Mahallesi'ne doğru yol alındığında taş örme kemerli kapıları olan "Kadıgil" ve Çöteli Fayga Hanım'ın kerpiç konakları, bahçelerinde ise anıtsal nitelikli ceviz ağaçları yer alırdı. Biraz ileride köyün ortasında üç katlı kerpiç bir konağın yıkıntıları karşılardı insanları. Çöteli Cemal Bey'e ait olduğu söylenen harabe konağın yaklaşık 100 - 150 m güneyinde "Kuvayi Milliye Üyesi" savcı - hakim Arab Mustafa Efendi'nin iki katlı toprak damlı evi, meydanın batı kesiminde ise Çerkez Ahmet Usta'nın dükkanı yer alırdı. Ahmet Usta, at arabası ve kağını tekeri yapardı.

Arab Mustafa Efendi, adliye çıkışı yürüyerek eve gelir, yorulunca siyah elbisesi ve fotr şapkası ile evin önündeki binek taşına oturarak dinlenir, bir yandan da meydanı seyir ederdi. Başdeğirmen'e komşu olan bahçesinin içinden değirmen suyu akardı. Yığıki Köyü, Aksaray Mahallesi'ne özgü yabancı **mor menekşeler** bu bahçede ve Azgınçay kenarındaki kavaklıkta açardı...

Bu arada tümüyle kerpiç örme duvar ve evlerden oluşan (sağanak yağışlarında toprak damlarından yağmur senfonileri dinlenen) Yığıki Köyü'nün duvar ustalarını unutmak ne mümkün?.. Yazın serin, kış mevsimi sıcak insan sağlığına uygun olan bu evleri yapan ustalar, dillerinde iki anaç, bir kuzu, tekerlemeleri ile işlerini bitirince, dam kapısının tepesine bayrak diker, ardından da kendilerinin yaktığı unutulmaz bir türküyü söylemeden pek rahat edemezlerdi...

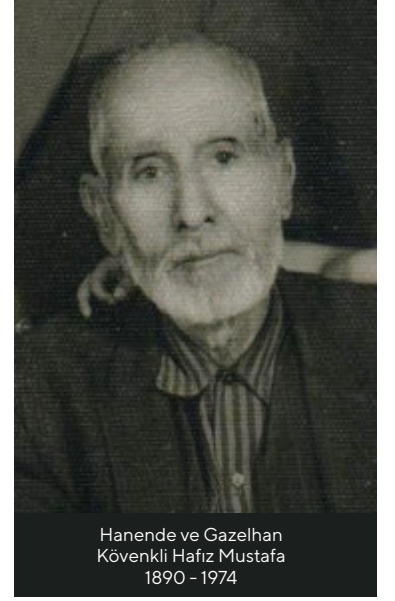
*Kerpiç kerpiç üstüne kurdum binayı,
Binayı yapar iken gördüm Leyla'yı...*

Kilise Mahallesi orta meydanın bir tarafında Berber Ahmet'in kahvesi, yanında Dersimli Mustafa, karşı tarafta Yemenici Mustafa ile yakın komşuları Sağır ve Enli Memed'in, yan tarafta ise tanınmış Hanhande ve Gazelhan Hafız Mustafa SÜER'in evleri bulunurdu. Berber Ahmet, ön bahçede, dut ağacının altında, yer iskemlelerine oturan

müşterilerine tepsi dolusu çay servisi yapardı. Çay suyunu ise, tüm mahalle sakinleri gibi (meydan kenarında belediye tarafından kurulu) "Karaçalı Suyu" akan demirdöküm tulumbadan alırdı.

Yaz günleri Kövenkli Hafız Mustafa köyüne gitmediği günlerde, cuma namazından sonra yakın komşuları ile birlikte, dut ağacının altındaki yerini alıp, ilk çaylar içildikten sonra, "Hafız Emi" ricaları ard arda sıralanmaya başlayınca, Hafız Emi de eli kulağa atmaktan başka çare bulamazdı... Her zaman olduğu gibi önce bir uzun hava (hoyrat), bir de türkü okumakla yetinirdi.

*Yar içerden yar içerden,
Kes bağrım yar içerden.
Gözüm kapında kaldı,
Çıkmadı yar içerden...*

Hanende ve Gazelhan
Kövenkli Hafız Mustafa
1890 - 1974

Hafız Mustafa'nın gür ve derinden gelen sesi, bahçe dışına taşar, çevre evlerde pencereler de açılmış olurdu. Hafız Mustafa'yı dinleyen ve bilirkişi konumunda olan dostları ise, "bunlarda bizim arylarımız" derlerdi... Kövenkli Hafız Mustafa'nın evinin yanında Yakup Şevki Paşa'nın adını taşıyan ilkokul, hemen ardında Tapu Müdürü Ömer'in evi yer alırdı. Evin alt tarafında ise Altı Lüleli Kilise Pınarı akardı.

Aksaray Mahallesi'nin kendine özgü mekanlarının yanı sıra, elbette unutulmaz bazı önemli insanları daha vardı. Hatay'ın ilhakında tapu kütüklerini teslim almakla görevli heyette yer alan Tapu Müdürü Ömer Arık, küçükliğünde pilot olmak isteyen, uçuş taklidi yaparken, tek katlı toprak damın "çortunundan" aşağıya düştüğü halde, bu hayalinden vazgeçmeyen (ne yazık ki jet pilotu olarak, Bursa'nın üzerine düşmemek için

Kurtuluş Savaşı 2. Ordu Komutanı
Orgeneral Yakup Şevki Paşa'nın adını taşıyan ilkokul

Uludağ'a çakılan) Yzb. Sabit NOYAN ile Ankara - Antalya uçuşu sırasında Isparta - Davraz Dağı'na düşen Alb. Ruşen SAĞMANLI ağabeyimizi unutmak ne mümkün?

Bu bağlamda unutulmaması gereken iki değerli ağabeyimiz daha vardı. Arkasında atlı seyisi ve emireri, alakırmızı atı ile evden kışlaya "at binerek" gidip gelen, (yetişkin iki kızı ve bir oğlu 1959 yılında İstanbul'da tavanı çöken sinema kazasında ölen) Lokmangil Ailesinden Kurmay Albay Mehmet ÖCAL ile Ummuhan Hanım'ın oğlu harita subayı Alb. Alaattin ŞENER ağabeylere selam ve saygılar sunarak bu yolculuğu tamamlamak gerekiyor. Bu anlatı yolculuğu sırasında; danışmalarda bulunduğum E. Alb. Baysal ÖCAL'a, Avukat Savaş GÜRKAN'a ve Tülay ŞENER'e katkıları için ayrı ayrı teşekkürlerimi sunuyorum.

Sayın okurlar,

Her anlatı yolculuğunun tadına doyumaz yanları olduğu gibi, “keyfe keder” yanları da olmuyor değil!.. Ne yazık ki bu yolculuk iki talihsiz olayla bitiyor:

- İlki, yapıldıktan sonra Aksaray Mahallesi'nin bağları ve bahçelerini kurutarak yok eden çimento fabrikasının halen daha yerinde durması,

- İkincisi ise, hasarlı kerpiç evleri ve konakları ile, kentsel dönüşüm programına alınmış olan Aksaray Mahallesi'nin (eski Yiğiki Köyü'nün) haritadan silinecek olmasıdır.

Tek tesellimiz, avlusunda bir kuyu ve tulumba bulunan 1730 tarihli köy camisinin yanı sıra, Elazığ - Harput evladı, Kurtuluş Savaşı 2. Ordu Komutanı Orgeneral Yakup Şevki Paşa'mızın adını taşıyan ve öncü - örnek bir yapı olan ilkokul binasının korunmuş olmasıdır. Selam olsun geçmişte kalan hayat parçalarını yaşamış, Yiğiki Köyü ya da Aksaray Mahallesi'nin unutulmaz insanlarına. Selam olsun bu köyün ya da bu mahallenin türküsünü yakanlara...

Aksaray Mahallesi bahçelerinin anıtsal sembolü Ceviz Ağacı

24 OCAK 2020'de ELAZIĞ'DA 6.8 ŞİDDETİNDEKİ DEPREM

Elazığ'ın Sivrice ilçesinde 24 Ocak 2020 Cuma akşamı saat 20.55'te yaşanan ve 22 saniye süren 6.8 büyüklüğündeki depremde yüreğimizi kanatan bilanço ortaya çıktı.

41 CANIMIZI KAYBETTİK

Yapılan resmi açıklamalara göre Elazığ depreminde 41 yurttaşımız hayatını kaybetti.

948 ARTÇI DEPREM YAŞANDI

6.8'lik Elazığ depreminin ardından 4'ün üzerinde 21 deprem meydana geldiği, toplam artçı deprem sayısının 948 olduğu AFAD tarafından açıklandı. Bölgede, Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP) kapsamında 3 bin 829 personel, 568 araç ve 22 arama kurtarma köpeğinin görev yaptığı ifade edildi.

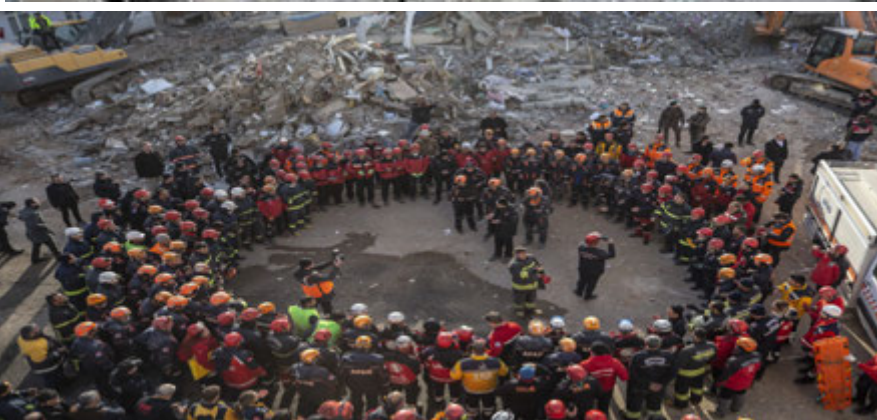
Elazığ'da 24 Ocak'ta meydana gelen 6.8 büyüklüğündeki deprem, tüm yönleriyle geride unutulmaz bir enkaz bıraktı. Merkez üssü Sivrice ilçesi olan korkutucu depremde birçok bina yıkıldı, binlerce bina da hasar gördü. Deprem en acı yanı ise Elazığ ve Malatya'da 41 vatandaşın hayatını kaybetmesi oldu. Soğuk kış gününde yürekleri dağılayan afetin ardından devletin tüm kurumları ve sivil toplum kuruluşları Elazığlının yanında oldu. Devlet ve millet dayanışmasıyla kentte yaralar sarılmaya çalışıldı. Tarihe not düşen bu yardımlaşma seferberliği takdirle ve minnetle karşılandı.

BİNALAR HAREBEYE DÖNDÜ

Depremde hayatını kaybedenlerin yaşattığı acının büyüklüğü tartışılmaz. Ancak vatandaşlara acı veren bir diğer mesele ise depremden sonra ortaya çıkan korkutucu tablo oldu. Şehrin hemen her noktasında binalar adeta harabeye döndü. Abdullahpaşa, Rüstempaşa, Sürsürü mahallelerinde çoğunlukta olmak üzere kentteki yapı stokunun 3'te 1'i hasar gördü.

HASAR TESPİT ÇALIŞMASI YAPILDI

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı koordinesinde yaklaşık bin kişilik ekiple hasar tespit çalışmaları yapıldı. Yaklaşık 20 gün süren tespitlerin ardından binalara hasar durumuna göre 'az', 'orta' ve 'ağır' hasar raporu verildi. Yapılan ilk tespitlerde 19 bin 821 bağımsız bölümden oluşan yıkık, acil yıkılacak ve ağır hasarlı yapı sayısı 8 bin 519 olarak belirlendi. Binlerce daire ise hafif ve orta hasarlı olarak kayıtlara geçti.

24 Ocak 2020'de Elazığ'da yaşanan ve çevre illerden de şiddetli bir şekilde hissedilen deprem, yaşanan acıların ardından barınma sorunu başta olmak üzere çözümlenmesi gereken birçok sorunu da beraberinde getirdi. Yaşanan her acıda olduğu gibi bu felakette de devlet-millet dayanışması Elazıglıların ilk andan itibaren yanında olmakla beraber ortaya çıkan tahribatın yaralarını sarma zaman alacak.

Elazığ ekonomisine büyük ölçüde zarar veren deprem, aynı zamanda birçok sorunu da beraberinde getirdi.

Şehirden batı illerine doğru yaşanabilecek göç özellikle kalifiyeli insan gücünün ve sermayenin kaybolmasına da neden olabilecektir. Bunun önlenmesi ekonomik ve sosyolojik açıdan önemli.

Umarız ki, depremde konut ve iş yerleri hasar gören hemşerilerimizin bu zararlarının giderilmesinin yanı sıra iş dünyasındaki tüm sektörlerin sorunları da çözüme kavuşturulur.Elazığ ekonomik gücüne kavuşur...

Dileriz ki, Allah'tan bir daha böyle felaketler yaşatmasın...

KAYBETTİKLERİMİZ

1. 14.03.2020 PROF.DR. HASAN TAHSİN FENDOĐLU'NUN ANNESİ
2. 31.03.2020 FERHAN MEMİŐOĐLU
3. 09.04.2020 AYHAN SÜMER
4. 22.04.2020 ZEKİ YAVUZTÜRK
5. 12.07.2020 DOĞAN TAŞDELEN

ELAZIĞ

KÜLTÜR ve TANITMA VAKFI DERGİSİ